

MAGYAR NAPLÓ

XXX. ÉVFOLYAM 2018. SZEPTEMBER
www.magynaplo.hu

„a Teremtéssel versengők kora”

Interjú Báger Gusztávval

„Mint örök /
vannak velem
az ősök”

DOBOZI ESZTER

„Hálátlan lény
a nyelv
szerelmese”

LÁSZLÓ NOÉMI

„barlang-
homályról és
templomról”

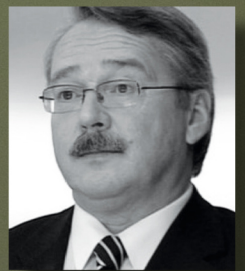
FEKETE VINCE

„Ketten
vagyunk
a libikókán,
én meg a világ”

LACKFI JÁNOS

„A Tisztatáj-
számot (...) az egész
országban
összeszedették”

CSAPODY MIKLÓS

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

A tokaji író táborok jelentősége

A művészetek, az irodalom a lélek és a szellem ünnepi megnyilatkozásai, melyek az embert az isteni tökéletesség felé segítik. Ehhez kell méltóknak lenniük a művészeknek, hogy alkotásaikkal megérintsék, nemesebbé tegyék az egyre jobbá válni akaró embereket. Ennek a művészetnek emelkedettnek, ünnepinek, tökéletességre törekvőnek, nagy mesterségbeli tudással kidolgozottnak kell lennie, azaz szépnek. Nem véletlenül beszél a magyar nyelv szépművészetekről, szépirodalomról. Az igazi művészet ugyanis azért tud felemelő, megrendítő, lélekbe markoló lenni, mert szép, s a befogadó számára emelkedést, tökéletesedést jelent.

A magyar szépirodalom azonban nemcsak az ember „megnemesítésén” és a „nemzet csinosodásán” munkálkodott, de történelmi kényszerűségből a politikai küzdelmekben is szerepet vállalt. A magyarság történetét ugyanis – a szerencsésebb sorsú nemzetekével ellentétben, különösen a XVI. századtól – a lét és nemlét kérdése határozta meg, amire csak teljes odaadással és azonosulással lehetett válaszolni. Ebben a helyzetben vált meghatározó jelentőségűvé emberség és magyarság kérdése. Innen irodalmunk és nemzeti szellemiségünk magas erkölcsi hőfoka, s innen ered nemcsak büntudatunk, de erőteljes jobbra vágásunk is.

Többen megállapították, hogy a magyar individualista. Igen, mert megtanulta, hogy a megmaradásáért való küzdelemben csak magára számíthat. 1849 utáni történelmünk sorozatos kudarcai ellenére a magyar szellem, a magyar irodalom legjobbjai mindig megtalálták a módját, hogy a számunkra kedvezőtlenül változó politikai környezetet átlátva, megfogalmazzák a magyarság megmaradásának legfontosabb feltételeit. Sajnos az 1867 utáni kormányzati politikusok általában nem hallgattak rájuk.

A Magyar Írószövetség tokaji író táborai – a magyar irodalom legjobb hagyományainak szellemében – nemet mondtak az irodalmat és a művészeteket értelmiségi játékokká lefokozó, divatos törekvésekre, és a közéletiséget, a nemzet sorsa iránti felelősséget vállaló irodalmi hagyomány örököseként irodalmunk és történelmünk legfontosabb kérdéseiről, illetve múltunk e szellemen alkotó íróiról rendeztek vitákat. Mindez azért nagyon fontos, mert a nemzeti emlékezet ébrentartása az élet és halál mezsgyéjén járó nemzetek megmaradásának legfontosabb biztosítója. Ez ad erőt az önálló cselekvést lehetővé tevő „nemzeti Mi-tudat” számára, amit senki sem vehet el, csak elveszíteni lehet. Ezért létkérdés számunkra, hogy *múltunk minden értéke* jelen legyen a nemzeti emlékezetben.

Az idei, immár 46. tokaji író tábor – szervezőinek nagyon jó elhatározása alapján – az irodalom és művészet elsővilágháború-értelmezésével, az egyesek által méltatlanul megtámadott Ady Endrével, valamint számos kortársával foglalkozott, de nem hagyta említetlenül az őszirózsás forradalom győzelmének és az első magyar köztársaság kikiáltásának századik évfordulóját sem. Itt lenne ugyanis az ideje, hogy végre méltóan megemlékezzünk történelmünk száz évvel ezelőtti, sorsdöntő eseményeiről, és kialakítsunk róluk egy nemzeti közmegegyezést, véget vetve a tényeket semmibe vevő, megismerni sem hajlandó, dührohámok fakasztotta vélekedések kártékony uralmának.

Salamon Konrád

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kó Pál, Salamon Konrád,
Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Bolla Eszter (szerkesztő)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Kondor Péter (szerkesztő)

E-mail: kondorpeterjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3417

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)

E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3192

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)
E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsig Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Máttyás László**

*

A címlapon: **Báger Gusztáv**
(Fotó: Vadócz Dávid)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Salamon Konrád: *A tokaji írótaborok jelentősége* 1

SZEMHATÁR

Dobozi Eszter: *Így üzenek* 3

Virtuális utazás; Epigramma 4

László Noémi: *Legújabb versem* 5

Hajnal Csaba: *Kutyabaj* 7

Fekete Vince: *Fotel* 11

Lackfi János: *Egyensúly, koponyagyűjtemény* 13

Rakovszky Zsuzsa: *Állapotváltozások* 16

Méhes Károly: *Pisztrángötös* 18

Vörös István: *Drótszonettek* 20

Lukáts János: *Szegény Róza néni...* 21

Oláh Katalin: *Sors és mítosz ölekezései*

Beszélgetés Keresztes Dóra képzőművésszel 25

Gál Ferenc: *Ház körüli munkák* 27

Vasadi Péter: *Elbocsátó szép üzenet – 2016* 28

Kelemen Erzsébet: *Igenis „lesz értelme”. Emlékezés Papp Tiborra* ... 29

Filip Tamás: *Hangosvers; A nagy doboz* 30

Tüskés Anna: *„Miért kellett még a királyt is odarendelni?”*

Beszélgetés Pozsgay Imrével Illyés Gyulához fűződő barátságáról

(részlet) 31

Csapody Miklós: *Belepiskítunk a szocializmusba*

Három Tiszatáj-történet 34

Kiss Benedek: *Haikuk* 40

N. Szabó József: *A zenetudományos elit*

és a rendszerváltozás (1945–1946) 41

Simon Adri: *Festmény-versek és költőelődök*

Beszélgetés Both Balázs költővel 47

Gy. Szabó András: *Szárszó '43*

Egy felemásan megünnepelt évforduló 49

Réger Adám: *Szerzetesként a kommunista diktatúrában* 52

Ferdinandy György: *Lábjegyzetek* 55

Kántor Zsolt: *A nézés ornamentikája*

Meditáció Báger Gusztáv Nézi, ahogy nézem című kötetéről 57

Báger Gusztáv: *Végkezdet; Világgazdaság* 60

NYITOTT MŰHELY

Pomogáts Béla: *„Számomra az »Ember a Házában« az egyik örök dimenzió”. Beszélgetés Báger Gusztávval* 61

KÖNYVSZEMLE

Lelkes István: *A szakrális művészetek korszerűsége*

Árkossy István: Ablak az égre. Ozsvári Csaba ötvösművészete ... 65

Kovács Flóra: *Kultúrtörténeti kalandok*

Szerb Antal: Nagy emberek gyermekcipőben 67

Varga Viktor: *„Talán mert most nem fáj, hiába szomorú”*

Papp Dénes: Csóva 69

Szerzőink 70

Lapszámunkat Keresztes Dóra képzőművész munkáinak reprodukcióival illusztráltuk.

Fájdalommal tudatjuk, hogy 2018. augusztus 16-án tragikus hirtelenséggel elhunyt barátunk, Nagy András grafikusművész. Emlékét kegyelettel megőrizzük.

DOBOZI ESZTER

Így üzennek

„Kinyúló két kéz, távol
időből, óceánból”
(Illyés Gyula: Két kéz)

*Költők fejedelmétől
ahogy himnusz két kézről
tör fel, s fölmagasztosul
bütyke, árka, s mint vonul*

*a kiserkenő vérrel,
s áthat az időn-téren
minden, ami fájhatott
egykor, kora hajnalok*

*fáradalma, s estéke
tömörült dacos énné,
öntudattá, így tör rám
a fájdalom ma, körtánc*

*hiába vár, hiába
szó, dal. Erő hiánya
dönt fölöttem, s bár öltre
nem mehetek, a dőre*

*akarát hajt. A lélek
korbácsa csak a vétkem:
futnék tetőre most is,
tágasságot, égboltnyit*

*esdek, áhitok egyre,
s mint ki átokkal verve,
– hányad íziglen? – nyilall,
szúr, hasogat, s mint vihar,*

*szaggat egész valómban.
Ismerős valahonnan:
élő anyagnak kínja,
mely a testet lebírja.*

*Lépek, s anyánk fájdalma
kísért, átszállt vállamba
apánké, derekamban,
hátamban az elhaltak*

*fölsajognak. Mint örök
vannak velem az ősök.
Így üzennek a múltak,
így, akik aláhulltak.*

*Ez most a bére annak,
hogy sorsuk odahagytam:
idők mélyéig sújtó
gyötrés. Egeket dúló.*

Virtuális utazás

*A könyvszekrény üvegén a látványt,
mely átdereng az ablak föggönyén,
kettőződve nézheted. A páfrány-
fenyő levelén ahogy áttör és*

*megremeg a fény, s lombját borzolja
enyhe szél, már-már valónak hinnéd
e képet. Mert ki hajléka foglya,
mását látja csak annak, mi kint él.*

*Olykor kilépve mégis az ajtón,
mintha egy kedves kéz az arcodon
érintene meg, ha feléd szalad*

*lágú áramlásokkal a lég. Arról,
hogy rég hegyekben voltál otthonos,
ma virtuális terek vallanak.*

Epigramma

*Kettétörtek? Vannak lények, kiknek a teste
kettőzött erejű, s kettévágva is él.*

LÁSZLÓ NOÉMI

Legújabb versem

*Édes jó olvasóm, itt a legújabb versem.
Most elmondom rím nélkül, nyersen,
a dolgokról mit gondolok.*

*Mint látjuk, elég bonyolult dolog.
Öt sort sem írtam még le, becsúsztak a rímek,
mert agyam magyarul rímekre hív meg,
beszédem gondolkodás nélkül pattan,
két szó ha összecseng, az énnekem
még mindig ellenállhatatlan.*

*Így történik velem a vers,
harmincnál is több éve már.
Szótagról szótagra tapogatózom.
Síkos barlang a nyelv, tengerfenék,
hegycsúcsra épített hajdani vár,
ahová alábukom, fölkapaszkodom,
hogyan magasból és mélyből is
báméskodhassam
némely dolgokon.*

*Régen azt hittem, mindenről
mindent lehet majd tudni egyszer.
Nézem: itt rettegés, hogy élelmünkben
lehetetlenül sok a vegyszer, ott rettegés,
hogyan ismeretlenek az életünkre törnek,
hogyan a tömeget ölelő butaság íve mégsem
tört meg. Egymást tapossák képletesen vett
vakok, némák és süketek, a valódiakat
szinte csak anyjuk látja meg.*

*Egy vers hangulata kétezer tizenhétben
sem lehet oldott. Égő gyújtózsínórral,
mérget lehelve tolulnak előnkbe a dolgok,
divatcikk, ragacsos műanyag kukák,
betonból öntött szoborféleségek,
bálázott fölösleg, gőzölgő aszfalt,
háztartási gépek.*

*Nem csoda hát, hogy fogynak a sorok,
pedig még el sem kezdtem mondani,
mit gondolok. Ne kérdezd, miért nem.*

*Elmondom kérdezetlenül, amíg a nap
fölhág az égre, és a láthatárra ül,
bágyadtan fénylik mint anyák szemén
a gond. Mert a költő csak mond,
csak mond, csak mond.*

*Értelme nincs. Gyöngy a beszéd,
színjátészó, szép, tökéletes. Aztán gurul,
semmit sem tudsz hozzá támasztani,
megkapaszkodni benne nem is érdemes.*

*Bár a költő is kapaszkodna néha.
Élete könnyű, tétlen, felelőtlen, léha,
mondják. Szorítja minden oldalról
a bizonyosság,*

*hogy férfi, nő, fiatal, vén, keleti, nyugati.
Egy anyanyelve van, azzal repül időbe, térbe ki,
azzal visszhangzik lényében a gondolatfutam.*

*Hát hogy ne volna fásult, izgatott,
zsibbadt, őrvöngő, kétségbeesett?
Hogy ne bámulna konokul szívének kedves
képeket, szavakból összeálltakat, mint akit
egyszer csak megbabonáztak?*

*Hogy ne akarná folyton magára bontani
a házat, ezt az egyetlen nyelv szavaiból
rakott, rozoga menedéket, ami a haláltól igen,
a kárhozattól egyáltalán nem véd meg?*

*Hogy ne akarná folyton
elvont csodák himnuszát zengeni,
olyannyira, hogy szava sincs ahhoz,
aki gondját viseli, élni segíti?*

*Hálátlan lény a nyelv szerelmese.
Szívkamrája mennyezetét veri
egy élet összehordott, gyűrött szennyese.
Annak a tetején kell káprázatos dalba fognia.*

Mert valaki hajlandó lesz lehozni a

HAJNAL CSABA

Kutyabaj

Nyúzott pecsenyebárányok himbálóznak saját bundáik felett a nyikorgó furgonban. A Meszes-domb sziklafüves lejtősztyeppjén ereszkedik velük Bízsoék Tóni, az állatok nyelvén nem beszélő juhász. Korán sötétedik, előredőlve lesi és kerülgeti a halvány földútból kidudorodó sziklatomporokat. A kormányhoz nyomódik a pocakja, ami ülésakor amúgy is feszül a leharcolt katonanadrágjában, a kékeszöld melegítőfelsője alá rejtve. Csillog a frissen borotvált, hajszáleres arca. Jó kedve van, a pénzre gondol, ami a bárányokért várja lent, a faluban. Indulás előtt ebédelt, szokásosan, csak úgy, az esőktől porfoltos konyhaablaknál állva, bekapott néhány karika kolbászt kenyérral. Nem kell sietnie a nyers hússal, csípős már a hervadásillatú ősz, nincsenek cikázó legyek, meg aztán Ambróziné késő estig a fogadójában forgódik. Bízsoék erősen kapaszkodik a kormányba, a lyukas bölcsességfogába szorult kolbászfecnit cicegteti. Néha a hüvelykujját masszírozza az ügyesebbik kezén, mert sajog rendszeren a bárányok lebundázásától.

A falu fogadója, a Muflon, a központban, a nagy útkereszteződésnél hasal. Csúfságát barna falapok alá rejtve tompítja a hamuszínű blokképület. Honlapjára éjszaka készítették a külső fényképeket. Gyógyszállónak indult a tanácsházi kiskirályok uralkodásakor, ám a mohó bauxitbánya eltépte a szeszélyesen bujkáló termálvízereket. Átépitették, felső szintjén kiadatlan szobasereg ásítozik, alul reklámlampionokkal díszített vaksi csárda tátong. A fogadó előtt alumíniumlemezes buszmegeálló unatkozik. A közeli hegyeket nem lepte még el a fakó vörös bányavész, a megeálló falára tapasztott, a széltől integető hirdéscscafatok üdvözlik a Muflonba betérő túrázókat, akik a tapadós faasztaloknál, zsirtól csillogó ajkakal élvezik az ingyenc sülteket.

A délután derekán nagy a forgalom a főutcán, a férfiak ilyentájt beugranak a csárdába egy rövidre vagy egy sörre. Aki nem tér be, az szép lassan kitoloncolja magát ebből a mélyhangú, dongó férfikaptárból, amelyekben kevés a dolgozó. Ambróziné cseppfolyósítja a pénzüket, néha üveges arccal meghallgatja őket.

A vézna Micó mézsfoltos kezeslábasában a csárda ajtaja előtt, a falnak támaszkodva álldogál. Piros arcát szőke borosta fedi. Durva, bőrkeményedéses

kezében söröspoharat és cigarettát tart. Odabent nem gyűjthet rá, Ambróziné nem tűri a füstöt. Bárgyún figyel a délutáni jövésmenést, a balesete óta nincsen nagyon más szórakozása. De van mit lesni, mégiscsak ez a központ. Szemben élelmiszerbolt, turkáló, óvoda, polgármesteri hivatal, gazdabolt és a másik buszmegeálló. A műúton autók igyekeznek, csörögve-kelepelve elhalad egy-egy biciklis. Micó, ha ismerőst lát, odaint.

Bízsoék Tóni érkezik a furgonján. Épp csak fogadja Micó üdvözlését, aztán lefékez. Fémesen nyikkan az alváz, ahogyan a padkára kapaszkodik féloldalasan az autóval. Visszatolat a gazdasági bejáráthoz, kiszáll, jó erősen megveregeti a fémajtót. Súlyos pánt csúszik félre, lassan megmozdul a nehéz ajtó. Mint valami izgága kamasz, barnásszürke, pumiforma, korcs kutyanövendék fürja ki magát a résen. A kutya után a szemüveges, áll nélküli, bérszámfejtő külsejű Ambróziné jelenik meg fekete felszolgálóruhában, fapapucsban, harisnyazoknijja alól áttűnő fáslival. Bízsoék kinyitja a furgon hátsó ajtaját, Ambróziné bekukkant, majd visszatántorodva és kissé ijedten körbenéz, aztán fojtott hangon a juhászra ripakodik.

– Nem tudtál volna legalább valami műanyag zsákot rájuk húzni? Gyorsan, hordd be a mélyhűtőbe! A bőroket meg a műhelybe, aztán gyere!

A kutya a furgon körül szaglászik, közben, csak úgy, a rend kedvéért megugatja a mezőszagú juhászt. Bízsoék hátralép egyet.

– Na, csak nem ijedsz meg egy kölyökkutyától? Mi lenne, ha farkas lenne? – gúnyolódik Ambróziné. – Három napja hozta ide nekem egy jómadár. Túlitta magát, tartozott. Nagy rá a nyakörv, kibújik belőle, a fene vinné el.

Az asszony a kutyát szidja, lábával ösztökélve visszatereli az udvarra, megragadja a marjánál, megköti sokadszorra is, aztán elnyelik a csárda mögötti italrekeszek. Bízsoék a pocakjával küzdve felkapaszkodik a raktérbe, leakaszt két bárányt, visszalép a járdára. A fejnélküli bárányok lábuknál fogva lógnak a fémkampón, egyikből vér szivárog, bepettyezi a járdát. A kutya az udvarban megérzi az ingerlő, idegen szagokat. Ficákol, kiszabadítja magát a nyakörv fogságából, kiszalad az udvarból. Mellső lábával a kocsijára ágaskodik, a rakteret szimatolja. Az első fordulóból visszaérő Bízsoék meglátja, elzavarja. A kutya elugrik, megszaglássza Bízsoék bakancsát, majd szuszogva felnyalja a járdáról a vérpöttyöket. Bízsoék fellép a kocsira, újabb két bárányt fog össze.

– Ez kevesebb – mordul rá a fogadósnéra.

Ambróziné a söntéspultra csap a konyharuhával, megvillan a szemüvege.

– Tóni, Tóni! Csak üldögélsz a dombon a birkáiddal, lövésed sincs, mi van itt. El kell ám intézni az állatorvost, a pecsétet, papírokat. Kifizeted helyettem? Tónikám, Tónikáááám...

Ambróziné tokája megnyúlik, miközben elfordul, és a fejét csóválja. Bizsók a nadrágzsebébe gyömöszöli a pénzt. Undorodva fordul el a nőtől. Ambróziné maga elé motyog valamit, közben a konyharuhával agyoncsap egy betévedt, bágyadt őszi legyet, a poharak összeütődve csilingelnek a pulton.

– Azért kutyába nem megyek le – buggyan még ki a juhászból, aztán söröskorsójával az utcai kijárat felé indul.

A fogadó előtti járdán cigiznek, beszélgetnek az ivócimborák. Micó vihog, amint megpillantja Bizsókot, a kutyára mutogat. A pumiféle korcs végzett birodalma határainak megjelölésével, új küldetesként a műúton haladó autókat riasztja játékosan ugrálva.

– A francba, a kutya – kapcsol hirtelen Bizsók –, nem zavartam vissza az udvarra.

– Nem a te dolgod, főleg, ahogy elbánt veled megint ez a néember. Hagyd csak, legalább van egy kis szórakozásunk – legyint Micó. – Kéne már neked egy ilyen, mint ez, egy új terelő. Mióta nincsen? Ennek van ám svungja rendesen.

– Ennek? Ez bolond. Sokat kellene nevelni.

A kutya ekkor megtorpan. Lábat szélesre tárva kitámaszkodik, megfeszül, fejét felemeli, és fixíroz valamit. Tőle úgy hús méterre tekintélyes, billenős, bauxitporos teherautó tűnik fel. A sofőrje akár be tudna lépni a fogadó felső szintjére. A korcs felbátorodik, a teherautó felé iramodik. Az első kerékkel viaskodik. A döngő, sersistergő kerék mellett fut. Ugatja, támadja, vitézkedik. A testes teherautó hamarosan a buszmegállónál jár, jobbra indexel, prüszkölve lassít, a kanyarodáshoz készülve kissé beljebb kormányozza a sofőr. A kutya érzékeli, hogy fújtató ellenfele lassul, és talán megadja magát. A kutyát meglegyintti a győzelem érzete, ismeretlen erő önti el, hevült farkasvér árad szét az ereiben. A dupla hátsó kerékhez rohan, felé kap többször, vicсорít. De a gumikerék szürke árnya ágaskodva és rendületlenül nyargal, nem hőköl, csak nyomul és nyomul. A pumiféle bevet mindent. Acsarkodva a gumihoz kap egyszer, elugrik, oldalazva rohanva megint odakap, aztán már zavartan, tehetetlenül, kapkodva rohangál és ugat, és ek-

kor, a buszokról lepergett kavicsbordalékon megcsúszik, majd elvágódik. Megérzi, iszkolnia kellene, de a lendület-megmaradás nagy úr, nem engedi azonnal felugrani és menekülni. A borzas pumiféle késve fordul, és rosszul szökik. A gumiabroncs elcsúpi a hátsó lába végénél.

Villanat az egész. A lábközép negyede és az ujjcsontok pattannak.

A kipufogó dübörög, a csontok percegnek. A kutya szeme vibrál az útszélen. Veszített a szélhozó bivallyal szemben. Felszisszen a teherautó fékje, sebességváltója kattán egyet, jobbra fordul, füstöt pöffen, és elhajt a bauxitportól vöröses hegyoldal irányába. A pumiféle korcsba beszorul a fájdalom. Felsír. Kutyaszével nem érti, miért nem tud elfutni, vissza, bárhova, az egyik megjelölt bokorba. Ösztöne parancsol, gyerünk, de hátsó lába vesztegel. Sőt, mintha nem is lenne ott lába, csak valami közönyös kolonc fityegne a helyén.

A szemtanúk hüledeznek. A kocsisor talán egy pillanatra megrázkódik, aztán sajnálkozva kikerüli a korcsot. A kutya az úton fekvő az első lábával húzza fel magát. De eldől, körülnéz. Valami egy csapásra megváltozott benne, az autókból csak foltokat érzékel. Melyik nem veszi majd észre? Szürke a délután. Az emberek tudják, ez itt nem mese, nem romantika, a hétköznapi továbbfolyik. A kutya újra felhúzza magát, elkapar, de már pár centit kúszik az út széle felé. Abba hagyja, riadtan néz szét. Nyíró hasogatás jelentkezik, nyüszíteni kezd, kúszni próbál. Újabb kocsik jönnek, a kutya útban van, fékeznek, kikerülik, de vér nem folyik, nem áll meg egyik sem segíteni. Majd valaki a járdáról, gondolják az utasaik. A csárda előtt még mindenki bémult, a kutyát el is ütötték, meg nem is, mi van ilyenkor, meg különben is, hol a gazdája? A kutya tudata tágu, újra érzékeli a közelítő autókat, már az ellenségeit, ugatni próbál. Micó a nyakát vakarja hátul, Bizsók az egyre jobban sajgó hüvelykujját masszírozza. Valaki káromkodik. Állnak a cimborák, mint a tekebábuk.

Kint megszakadt a férfidongás, Ambróziné felfigyel, valami történt, gondolja, s a vendégei után ered. Az utcán rögtön megpillantja a kutyáját. Kezét összecsapja.

– Atyaég! Ennek annyi!

A juhász felé fordul.

– Nem zártad vissza!

Bizsók ránéz a tokás nőre, slejmet horkan fel, jókorát köp, körülnéz, kilép az úttestre. Mintha tizen-

egyeshöz készülne, lendületet vesz mindkét karjával és felsőtestével. A kutya tudja már, mi jön. Odakap, de Bízók addigra egy szépet rúg bele. A kutya nyekkenve a járdaszélhez közel fog földet. Bízók még kétszer rúg, de már kisebbeket, inkább csak helyreigazítókat. A kutya a járdán, a csárda előtt fekszik. Az ivócimborák hátrébb lépnek, mintha fertőző lenne. A pumi nem ugat, csodálkozik. Micóra hasonlít, értetlen, és ki tudja, miért, de lihegni kezd, sőt, szinte vigyorog. Érzi, azt kezdenek vele, amit akarnak, jobb, ha hallgat, s meghúzza magát, még nyüzszíteni is csak halkan mer. Bízók visszaáll a helyére, megfogja a korszóját. Ambróziné a kutyaóhoz hajol, az állat fiatal, dús, erős szőrét kezd morzsolgatni, aztán feláll, és körültekintgetve lassan hátrál a bejárat felé. Felélénkül a járdai ivócsapat, jönnek a tanácsok.

– Agyon kell ütni!

Azt mégse.

– Állatorvoshoz! Az majd elaltatja!

Pénzbe kerül.

– Kezeltetni kell az orvossal!

Az kerülne csak igazán pénzbe, Ambróziné meg nem olyan.

– Elviszem – morog Bízók a csárdáskirálynő felé –, jó lesz valamire.

Ambróziné szemüvege besötétül, összenéz a juhásszal, majd fordultában két kézzel lemondóan legyint, s eltűnik az ajtóban. A járdán egy helyben

topognak a vendégek. Bízók felhőrpinti maradék sörét, a korszót az ablakba teszi, aztán a kutyaóhoz lép. A pumi opálos szemmel néz rá, oldalán fekvő sérült lábát kezdi nyalogatni. Bízók méregeti, hogyan nyúljon hozzá. Leguggol, kezét lassan a kutya fejéhez közelíti. A kutya kapkodva megszaglássza, és halkan sír. Bízók a fejét kezdi paskolgatni. A kutya a fejét forgatja, ösztöne mentené, bújna, menekülne, de nincs hova, és nincs mivel. Bízók a pumi fején tartja a kezét, majd lassan, finoman, alaposan átsimogatja a szőrét a marján és a hátán. A pumifele teste zihál, de nem támad, megadja magát. Bízók óvatosan felnyalabolja az ijedt korszót, feláll vele, kinyitja a furgon hátsó ajtaját, s berakja a bőrök ládájába.

– Nehogy ide szarj, mert megnyúzlak!

A pumi nyüzszít, vékonyakat vakkant. Megcsapja orrát a száradó birkavér szaga. Ugat hangosan. Bízók int a cimboráknak, bevágja a hátsó ajtót. A furgon nyekkenve legurul a padkáról, és elindul a Meszesdomb felé. Bízók felkapcsolja a lámpát. A kaptártagok nézik egy ideig a két, udvarosan vörös fénypontot, aztán beoldalognak a csárdába, és duruzsolni kezdenek a lampionok alatt. Bízók a rosszul összeforrt, fájdalmasan sajgó hüvelykujját masszírozza. A raktér sötétjében a pumifele néha ugat párat, de olyan gyér hangon, hogy az ember attól tart, mindjárt elcsuklik. Bízók siet, várják a birkái. Vigyázniuk kell rájuk, meg kell élnie, mostanság nem volt segítségé.

Illusztráció Kiss Anna Játékok szárítkozás közben című művéhez

FEKETE VINCE

Fotel

*Aznap vittük el a lakásból pont
aznap amikor szóltak telefonon
vártam a furgont éppen és vártalak
téged hogy jössz majd te is segíteni
s együtt cipeljük le a szűk lépcsőházon
együtt szuszakoljuk ki az ajtón
a belső szobából és együtt tesszük
fel a platóra leghátul a többi
bútor mögé eleredt a könnyem
galuska járt fel s alá a torkomban
amikor belegondoltam hirtelen
hogymit is fogok majd mondani
akkor ott előtted és a többiek előtt
féltem hogy férfiatlan módon
szégyenszemre elsírom magam
de mi férfias és mi férfiatlan
vajon nekem nekünk s nektek
akik most kacsingattok a nagyvilág
felé s mi az élet nekem nekünk
és mi nektek akik ott álltok majd
ünnepélyesen és meghatottan
hány év hány esztendő mint egy
szétbontott darabjaira szedett
emeletes ágy a gyermekkorotok
valahol egy csűr padlásán nagy
barna fotel s a ház a szoba a város
a járda az út a járda a kockakövek
a park a fák nagy barna fotel ami már
satöbbi amiben régen együtt ültünk
ti az ölkben még kicsik voltatok
odabújtatok satöbbi csupa közhely
könny giccs pátosz mint amikor
a Nagybetűsről beszélnek valakik
valami küszöbről és szabadságról
felelősségről és magányos fenyőről
és barlanghomályról és templomról
és iskoláról a maradj ha tudszról
a kő marad a víz szaladról mintha
nem találnának mást már soha
évtizedek óta csak mindig ezeket
az elkoptatott idézeteket mindig
a menjetek el tanuljatok s majd
gyertek visszaokról szavalnak
a hazahozott itthon befektetett*

→

tudásról és nyilván önmagukról
 saját kiválóságukról erőpróbákról
 és kitartásról tele lesz a tarisznyátok
 hócipőtök s meghallgatjátok vagy
 nem ahogy mi is húsz-harminc-
 negyven évvel ezelőtt unjátok vagy
 nem mint ahogy mi is hány évvel
 ezelőtt és teszitek aztán amit jónak
 láttok-gondoltok nem hallgattok senkire
 iránytűitek vannak jól mutatják hogy
 merre menjetez arra figyeltok semmi
 másra mialatt szuszakoljátok ki mint
 elnyűtt nagy barna foteleket a gyermek-
 korotokat ki valahol valamilyen ajtón
 kapun kijáraton a házból a lépcsőházból
 vizitek le egy furgonba rakjátok fel egy
 platóra és néztek majd utána hosszan
 fájdalmasan s tán szégyellitek hogy
 könnyes szemmel s hogy férfiatlanul
 miközben viszik szállítják valakik el
 innen valahová ki tudja hová csak el
 mert úgy néz ki az a fotel úgy fog kinézni
 mindig is mint két óriási szárnyát széttartva
 repülni készülő nagy-nagy madár szállni
 akar felszállni és ahová menni szeretne
 jó lesz vagy milyen lesz ki tudhatná
 megmondani de reménykedtek és
 türelmetlenek vagytok mert szállhattok
 és repülhettek szálljatok és repüljetez
 szárnyaljátok csak a nagy barna fotel
 hiánya pedig ott marad utánatok már
 végképp mint költözés után a padlón
 parketten egy-egy hatalmas
 óriási fehér folt

Illusztráció A Nap lánya című, északi népek meséit tartalmazó kötethez

LACKFI JÁNOS

Egyensúly, koponyagyűjtemény

Megismerem az épületet, ez az a csarnok, ahol a téglákat raklapoztuk, majd ezüstös műanyagnyállal tekerjük körbe a srácok, de most sehol egy téglá, kihalt az egész, ötször akkorának tűnik, mint amikor telepakolják. Magányos dobos ül az egyik sarokban, körülötte dobszerkó, videoklip kezdődik, indul az alap, tup-csz, tu-duptup-csz, tup-csz, tu-duptup-csz, tubidubi-tup, tu-duptup-csz, tubidubi dubidubi, duptup-csz, a dobos variál, de nem lendül bele igazán, olyan, mint egy maratoni futó, hosszú távra rendezkedett be. Mindig cifrázza kicsit, aztán visszatér az eredeti ritmus, váránk, mikor lép be a basszusgitár, finom akkordokkal a szóló, dudorászva az énekes, hiába pásztáz körbe a kamera, nagy semmi, csupasz légköbméter, a dobos aprítja tők egyedül. Mégis valami dudorászás, zenének fura, hüm-hühüm-hüm, tup-csz, tu-duptup-csz, hümhüm, hühüm, tubidubi-dup, tu-duptup-csz, nagyon gáz így együtt, modern zene, három öltönyös sznob ürge hallgatja unottan egy koncertteremben.

Lassan áttűnik a kép, kandallóban lobog a tűz, azt nézem, szabálytalanul szabályos ropogás, tubidubi-dup, tu-duptup-csz, valaki tényleg hümmög hozzá, de ahhoz, hogy lássam, honnan jön az emberi hang, el kell fordítanom a fejem, mintha el kellene fordítanom a világot, ez egy szobai földgömb esetében gyorsan megy, könnyedén gördül, az egész földnél nagyobb a macera. Fordítom, nyikorog, nem mozdul, szép lassan mégiscsak átzuhan fölöttem a plafon, rajta lobogó gyertyafény, beesett arcú, szemüveges, kopaszodó pasast látok, fotelban ül, kardigánban, alatta rongyszőnyeg pokrócok, könyvet bogarász, ahhoz hümmög, nem mint aki nem tud eléggé olvasni, hanem mint akinek nem elég a néma olvasás, hunyorított szemmel koncentrálni, mellette, a karszék karfáján jegyzetfüzet, abba irkál időnként ceruzával.

Gondoltam, megszólalok, csak úgy próbaképp, mondjuk, hogy helló, vagy hogy szomjas vagyok, és tényleg szomjas voltam, össze volt tapadva a szám, ez valami kásás ragasztó, szárazon zörgött a nyelvem, giling-galang.

Höö, löhhö, mondtam, végül is kezdetnek nem rossz duma, az a hülye, aki nem érti, a pasas összehúzott szemmel felnéz, dűnnyög,

Felébredtünk, mi?

Akkor most enni kell, inni kell,

nincs mese.

Teával itatott, kezdtem kiolvadni, mint valami jégbarlang, úszkáltak bennem kis szigetek, emlékszilánkok, mi volt azelőtt, a dobszóelőtt, a csörtetés a tájban, hold alatt, csillagok alatt, szabadulás és rémület, kezdett befelé kúszni a hideg, a fáradság, a kialvatlanság megállíthatatlanul, az ujjam hegyétől a szív felé.

Csicska voltál, mi?

Mondta, és a számba adott egy darab valamit, az ízek elkezdtek kígyózni befelé, fűszerek meg zöldségfélék, de fogalmam se volt, hogy mi ez, meg akartam kérdezni, a hangom nyekeregve engedelmeskedett,

Mi ez?

Nevetett, hogy:

Gombakolbász.

Kolbász gombából.

Szárítom, füstölöm, fűszerezem, hozzáadogatok zellert, répát, paprikát, paradicsomot, eddig mindenki meglepődött rajta. Mondjuk a mindenki nem olyan sok ember, az a néhány, aki erre jár. Akiket beengedek. Te se fogsz itt parkolni, hapsikám, ha ettél, szépen kelj föl, járkálj a lakásban, le ne ülj, pillanatok alatt visszaerősödsz. Ha még pár napig itt heverészel, úgy elfogy a combizmod, hogy csak gyógytornával tudsz rendesen talpra állni. Egyensúly, apukám, egyensúly, édesapa. Ezt ne feledd el, a többi baromság. Emberek kiagyalta baromság.

Ezért is vagyok én itt, mert itt lehet egyensúlyt teremteni, nem zavarnak be a többiek. Annyit veszek el, ami az enyém, nem többet. Két szobát fűtök, egyensúly. Hullott gallyakkal, egyensúly. Nem eszem meg az állatokat, az állatok sem engem. Egyensúly. A nappal kelek, a nappal fekszem, csak télen toldom meg gyertyalánggal, amit a méhek viaszából nyerek. Marad viasz nekik is, nem zsákmányolom ki őket. Ha a méhek eltűnnek, a civilizációnknak vége. Egyensúly. Ketten vagyunk a libikókán, én meg a világ, így örözik meg a tökéletes egyensúly. Az élőket hagyom az élőkre, holtakkal beszélgetek. Egyensúly. Kijegyzetelem, amit olvasok, hogy szigetek maradjanak az agyamban, szilárd talajnak. Máskülönbent mindent elvisz az áradás. Egyensúly. A természetnek adom magamat, ő is ad nekem ajándékaiból. Gombát,

Részlet a *Levágott fül* című regényből.

füveket, zöldséget. Egyensúly. Az embereket gyűlölöm, mindig kell nekik valami. Felrúgják az egyensúlyt.

Rendes gyereknek látszol, lereszeltem azt a nyomorult láncot a lábadról. Kiszabadítottalak. Adok ruhákat, mindent. Elégettem a régi gönceidet, táplálják a meleget. Elégettem a múltadat, de a jövődet nem kaparom ki helyetted a tűzből. Egyensúly, ne feledd. Nem maradhatsz itt, keresni fognak, nem hazudozom miattad. Senki miatt nem hazudozom, nincs az az ember, nincs az az Isten. Egyensúly. Ha elkezded a hazudozást, meg fog rágcsálni, először csak a végtagjaidat eszi le, aztán felfalja a szívedet meg az eszedet is. Oda az egyensúly.

Áramlani, fiúcska, ahogy a patak. Figyelted már? Kitölti a medret, egyenletesen. Kiszintezi, mint a kőműves. A horpadásba betüremkedik, a dudorokat körbefolyja. A fát elhordja a hátán, a követ körülöleli. Egyensúly. Ahogy a szél megy az ágak közt. Ami könnyű, azt megmozgatja. Cibálja. Letépi. Eltöri. Ami nehéz, azt ringatja. Ami szilárd, azt finoman simítja, mikroszkopikusan koptatja. Egyensúly.

Nem veszlek ide, szó sem lehet róla. Az ember mind zsarol. Táplálékot, szeretetet, törődést, időt. Az időm ki van egyensúlyozva. Nem férsz bele. Ne haragudj, vagy haragudj, bánom is én. Régen lemondtam arról, hogy bárkinek megfelelek. Hogy a frászkarikába? Mindenki mást akar, és mindenki nagyon. Már a családomnak is képtelen voltam megfelelni, nem voltam elég jó. Nem volt egyensúly. Mire rájöttem, már késő volt.

Neked még nem késő. Csináld meg a magad egyensúlyát. Mindegy. Érted, érted. Nem érted, nem érted. Nincs türelmem kideríteni, okoska vagy, vagy fajankó. A természet legyen veled. Éledezel, mi? Oda-fagytaal volna, bölcs dolog télen meglépni. Igazán bölcs. Na, most egy óra hosszat nem szólok hozzád, azalatt szedd össze magad. Túl sokat beszéltem, kipótolum csönddel. Tudod, egyensúly. Addig olvass, gondolkodj, egyél, igyál, vagy fordulj fel, bánom is én. Minél hamarabb állsz készen az útra, annál jobb nekem. Egyensúly.

Mindezt egyenletes, zümmögő hangon nyomatta, mint valami ketyós imádságot, lassan, megfontoltan, tisztán ejtette a hangokat, akár egy beszédtanár. Közben finom ráncok képződtek az arcán, lehet, hogy csak a gyertyafény miatt, ahogy összevissza lobbogott. Mintha zakkant művészfilm forgatására kerültem volna, könyvek a falon, képek, pipák, furulyák, csapdosott a fény, éjjeli lepke. Feltápszkodtam, zsi-

badás ömlött rajtam végig, mint amikor beáll a zuhany alá az ember, lábam rogyadozott, hátam, nyakam, karom nyújtóztattam, végignéztem magamon.

Gyapjúnadrág, buggyos ujjú ing durva szövetből, kötött mellény: mintha ez a fickó lennék fiatalabb kiadásban, ilyen ruháim életemben nem voltak. Bolyhos zokni, amitől bizsergett a lábam, mintha forró vízbe léptem volna. Megköszörültem a torkom, próbáltam megköszönni mindent, választ nem kaptam, a pasas felnézett a könyvéből, tekintete, mint a snitzer, odalépett a kandallóhoz, egy vasállványról leemelt egy pohár gőzölgő teát, odanyújtotta. Beleszippantottam, trágyadombillat, nem akartam finitorogni, biztos mindenféle élettani hatásai vannak, az összes lepra, pestis, AIDS meg rák úgy menekül majd belőlem, mintha géppinyuval lőnének rájuk.

Legyőztem az undort, belekortyoltam, megégettem a nyelvem, de legalább éreztem, hogy élek, az olvadás folytatódott, erdőtűz terjedt bennem, pezsegtek ereim, gyomrom, agyam izzva pörögni kezdett a tengelye körül, szemem könnyezett, orrom eleredt, homlokom izzadt, hátgerincemen rodeóztak lefelé a cseppek. Lesápadtam, és rekedten megkérdeztem, megvan-e a cipőm.

A pasas szemrehányóan felnézett könyvéből, az asztalra mutatott. Ott heverték a pénzeim kimosva, megszáritgatva. Fellélegeztem.

Körbebillegtem a szobámban, dédelgettem a teás poharat, néha kortyoltam, a feltámadás folytatódott. A falon a vakolat feldobálva, göcsörtösen, nagyon művészi. A gerendák girbegurba fák, vörösesre mázolván, felettük szőrös deszkaplafon ugyanolyan vörösen. Apám komázná, megértenék egymást ezzel a palival. Csak itt kire vadászna, nincsenek csajok. Vagy ez a fickó is lejár nyuláskodni a környékre? Talán guru, és csomót kötött rá, kimedítálja fejéből a nóciket. Egyensúly. Felaggatva kötegekben gyógynövények. Egyensúly. A kandallópárkányon almadarabkák aszalódnak. Egyensúly. A polcokon bizarr tégelyek, mi lehet bennük? Pálinka? Különböző ecetek, olajok? Egy mini koponyagyűjtemény, gondolom, egér, pocok, madarak, talán macska vagy nyest. Nincs odaírva, hapsikám úgyis mindent tud. Minek írogatna tök feleslegesen. Egyensúly. Könyvek a jógáról. A keleti vallásokról. A nyugati vallásokról. *A bor filozófiája. Eper és lekvár. A viola hatalma. Függőleges labirintus. Útérintő. Zsákbaugrás. Felkelési viszketegség. Ram szesz még nem volt ilyen háttással. Horgolt lelkek szénaszárnyon.* Vagy én hü-

lyültem meg, vagy a gyökér címekre ugrik a pasas. Egyensúly. Fellapoztam az egyiket:

Ha megfúvód a furulyát, légoszlop képződik, tömör henger, mely maga a feszültség, a mozgásban lévő állandóság. Légy te a levegő. Légy te az áramlás. Légy te a lényegtől kiürült fa, melyet betölt a légnemű lényeg. Légy te a mindenség magva, egyben semmiség. A tökéletes érdektelenség elvezet arra a pontra, ahol a felröppenő madár nyomán ringatózó ágvég csontujjával érinti ujjlenyomatodat. Ahol a víz-csepp földet érve szétporlik atomjaira, majd visszafröccsen a kiindulási pontba, újból cseppé hasadozik, és mint pisztolygolyó, felszívít a magas légkörbe.

Becsuktam. A könyvek pont úgy beszélnek, mint a pasas. A pasas úgy, mint a könyvek. Vagy ő írta mindet, vagy a könyvek hozták őt létre. Lehet, hogy a pasas nem is létezik valóságosan, csak valami mátrixban, ahol a könyveket író fickók tudata találkozik? Vagy nekem ártott meg a jégkorszak? Átfagytak az agyi pályák, zártatosak, vagy mi. Lehet, hogy a tudatom programozza ezt a lakást? Mégis meghaltam, és az agyam utóműködik? Vagy ez a pasas programoz engem? Ő a Nagyfőnök? Hittanórán nem így nézett ki. Csörömpölést hallottam, hátrafordultam.

A pasas a kandallóhoz lépett, és egy hosszú nyelű lapáttal egy fonott kosárába lapátolt valami térszta-plecsniket, amelyek eddig az áttüzesedett téglákon sülték. Odatartotta elé, kenyérillat. Leültünk az asztalhoz, előkerült a gombakolbász, babsaláta fokhagymával. Levette a polcról az egyik orvosságos kinézetű üvegcsét, és félujjnyit töltött belőle két apró cseréppohárba. Méregzöld volt, kesernyés, és mikor lenyeltem, mintha két hatalmas tenyér tapsolt volna a szemem előtt.

A pia megint beszédessé tette gurumat.

Minden a fejedben zajlik. Ha valamit elvesztesz a nappalidban, ne menj ki az utcára megkeresni, csak mert több ott a fény. Ha van a zsebedben egy négy-szögletes tárgy, amelyen keresztül a világ kiszívja minden agyadat, inkább dobd a Niagara-vízesésbe.

Nincs jó és rossz, nincs fekete és fehér, csak a gondolkodásod vagy a látásod alakítja át a dolgokat. Egyben van minden, és egyben is marad, amíg szíj-jel nem darabolják, hogy így manipuláljanak.

Valaki lelassított videókat csinál arról, hogyan tör szét öntöttvas golyóval teljesen használható kocsikat, és millióan nézik. Valaki videókat csinál arról, hogyan rakja össze manikűrözött, műkörmös ujjjaival a neten rendelt legókat, és millióan nézik. Valaki has-

táncos mozgással közösülést imitál, rázkódva, mintha teherautóban ülne, és millióan nézik. Valaki az ónos esőben megpróbálja behúzni a kerítés mögé utcára kitett kukáját, és millióan nézik. Valaki pucsitott fenékkal súlyokat emel, nő létére a bicepszét fitogatja, és millióan nézik.

Mindez mire jó? Ettől laknak majd jól az éhezők. Ettől nem gyülik össze Dubrovnik csodás partjain több tonna tengeri szemét. Ettől hull ki a gyerekka-tonák kezéből a gépfegyver. Enélkül meggörbülne a világ gyémánttengelye. Az emberek ülnének hülyén, néznének maguk elé, rágyújtának, és bámulnák a füst kacsaringóit. Néznék a lombok átrendeződését. Nem a net előtt érné őket az alkony, és nem ott a hajnal. Nincs két egyforma vérző égbolt. Neked is meg kéne találnod a súlypontodat. Fülön fognod a sorsodat.

Tovább is volt még, úgy látszik, a sok csönd fecsegővé tette, lebillent a sóder a platóról. Az álom betonkeverője kásahegyet zúdított a nyakamba, hiába próbáltam figyelni, eltántorogtam a kanapéig, és visszamerültem a semmibe.

Álmomban háton feküdtem, a magasba meredve vártam, amíg az égen feltűnő apró piszok lassan elkezd növekedni, hízni, puffedni, labdává kerekedni, és hatalmas vízgömb gyanánt arcomba puffan. Ám orrom hegyét is alig érintette, az utolsó pillanatban visszafordult, mindent elsőprő erő röpítette vissza a magasságba, kezdett szédítően távolodni, zsugorodni. És ezt eljátszotta velem vagy ezerszer. Álmomban ennyinek éreztem.

Aztán darázs keringett az arcom körül, próbáltam elhessegetni, de nem tágított, felébredtem, reggel volt, odakintről pásztorfurulya dűnnyögő hangja hallatszott. Összeszedtem magam, belebújtam az ágy mellett álló bakancsba, felvettem a rám terített kabátot, felmarkoltam az asztról a pénzt és a kikészített két szendvicset (nyilván gombakolbászos).

Támadt egy ötletem, könnyedén leemeltem a polcról a tegnapi, sötétzöld üvegcsét, zsebre tettem. Kiléptem a vadonba, látszott a leheletem a csípős hidegben. Tiszta köd gép. A fák a legaprólékosabb türelemmel mind ezüstre festve. Az utolsó gally, az utolsó levélfoszlány is. Nem lepott volna meg, ha csávókám közli, hogy ő csinálta, míg aludtam. A furulyázást abbahagyta, kezét szorított velem, ujjai jéghidegek, fogalmam sincs, minek furulyázik a hidegben csonttá fagyott kézzel. Egy maga rajzolta térképet is átnyújtott. A bal zsebemre mutatott, ahová a lopott üvegcsét rejtettem.

Óvatosan a zsályával!

RAKOVSZKY ZSUZSA

Állapotváltozások

Egy péntek este

*Piros biciklilámpa villogása
homályos víz alatti alkonyatban,
mikor az ősz parazsat gyűjt a fákra,
hideg nyirok kúszik föl a falakban,
halott levéllel felszórva a járda,
a pusztulás már megállíthatatlan,
az év a tél, a vég felé zuhan.
December jön, négykor már este van.*

*De még világos a túloldalon
a Piramis üzletház kupolája
mögött az új testépítő szalon,
vezényszó pattog, női testek árnya
hajlong, szökell túl az üvegfalon.
Megáll, néz, nem siet, senki se várja,
több mint tíz órát dolgozott ma, fáradt.
Feje fölött az ég, szemközt a főbejárat.*

*Nem ilyen életről ábrándozott,
mikor – reményteli bölcsészpalánta –
egykor a Brontë-kből szakdolgozott,
s álmaiban katendrán állva látta
magát, s egy Rochester bálványozott
hitveseként, kiről, hogy azt hitte, megtalálta
egy nő tanárában, ráment hat éve,
míg nem az agg tudós új évjáratra cserélte.*

*Majd dolgozott egy lapnál – csődbe ment,
aztán egy könyvtárban – leépítettek,
majd minden bölcsész-álmot eltemet –
a barátnői mind jobban keresnek
mint titkárnők, pr-menedzserek –,
s jelentkezett, fogorvos-asszisztensnek
tanfolyam, állásinterjú, s a többi,
míg itt, a jól menő fogorvosnál kötött ki.*

*És mert sok a külföldről érkezett
„turista” itt, használja is a nyelvet.
S főképp: napi tíz órát itt lehet
délceg fogorvos-eszményképe mellett.
Ő készíti a röntgenképeket,
injekciót szív fel, tömést keverget,
s hogy ne szennyezze vér a messziről jött
páciensek ruháját, leplet nyakukba ő köt,*

míg nézik, mit a monitor mutat,
 – mint kik ön-sírjukba tekintenek le –,
 fehér, fél-áttetsző állcsontjukat
 az ólomszürke húsködben lebegve,
 szájukban izmos férfikéz matat,
 fűrófej forgolódik sisteregve.
 „Lehet öblíteni!” Kereng a hófehér
 porcelántálcában a víz, a vér

a lefolyó kis örvényébe le.
 Zsibbadt állkapocsban csont reccsenése:
 kinn van a fog és véres gyökere,
 kitépve lényük egy parányi része.
 E Rochesternek lenni Jane Eyre-e
 rég tudja jól, nincs szikrányi remény se:
 „Na, mára vége! Mehetünk haza!”
 Kinn nyüzsgő délutáni éjszaka.

A parkolóban száraz levelek
 kerengenek rubin féklámpafényben.
 Négy fal közt is érezni a szelet,
 ahogy az üvegnek zúdul keményen.
 Halottak napja elmúlt, karácsony közeleg,
 csillag nem látszik a fekete égen,
 de már az ünnepi kirakatoknak
 során át kék, ezüst, arany gömbök ragyognak.

A park sötét, a parkoló sötét.
 Felhőrajok lepik a csorba holdat,
 hozzák a hó hamis ígétét.
 Az üzletekben tízezrek tolongnak.
 A pékségben vesz vacsorára két
 kiflit, a sarki bolt már zárva. Holnap
 szombat lesz, és nem tudja még, mihez fog.
 De várja őt a tévé és a laptop.

De profundis 4.

MÉHES KÁROLY
Pisztrángötös

Dr. Krone, dr. Wolf, dr. Schwarzenbach, dr. Wilhelm és dr. Mátis. Ők voltak a Pisztrángötös.

Először 1972-ben találkoztak a koppenhágai, európai patológus szimpóziumon. Krone és Wolf ismerték egymást régről, együtt jártak Ettalba, a bencésekhez; Krone egy évvel volt idősebb Wolfnál, de a zeneteremben egymás után volt brácsa-, illetve csellóórájuk. Krone Brémában, Wolf Trierben lett kórboncnok. Schwarzenbach, a bécsi iskola neveltje, csodásan zongorázott, és a sejtimageüstözés egyik úttörőjének számított. Wilhelm Nagyszébenből menekült Zürichig, és semmi mást nem hozott magával az 1782-ből való, könyvomas általános kórbonctanon kívül, mint a hegedűjét. És végül ott volt Mátis doktor, akit a pécsi egyetemi párttitkár addig szekált a belépéssel, míg el nem menekült Győrbe. Úgy vélte, jobbat tesz a lelkének, ha csellózik, és nem aktívákra jár.

Koppenhágában a rektori fogadáson derült fény arra, hogy mindannyian legalább annyira becsülik a hangszerüket, mint a mikroszkópot. Arcuk kipirult, anélkül hogy egy korty bort ittak volna, és elkezdtek tervezgetni, mi lenne, ha... Végül is, Schwarchenbach kollégát leszámítva, mindenki tudja hozni a hegedűjét, brácsáját, csellóját, és nem igaz, hogy egy zongorát nem lehet találni valahol.

Egy évvel később, Belgrádban, a XVI. Patológus Világtalálkozón ült össze először a kvintett a *Pisztrángötös*-re. Aztán Genfben, Zaragozában, Nápolyban, Cardiffban, sőt, St. Louisban, Buenos Airesben és Aucklandben is, és még ki tudja, hány helyszínen. És mindig akadt egy zongora – a helybéli kórboncnokprofesszor nemes feladata lett, hogy Schwarzenbach kolléga számára kerítsen egy zongorát, és így ne hiúsuljon meg a *Pisztrángötös*. Egyszer Wolf kolléga javasolta, hogy elővehetnék Schumann *Op. 44*-ét, de egyöntetűen lehurrogták: szegény Schubert megérdemli ezt az évi egy alkalmat.

1986-ban, Zermattban engedtek a szervezők rábeszélésének, és amolyan esti, szórakoztató programként kiálltak a teljes plénum elé a művészetükkel, de valamennyien megbánták; ahogy Mátis doktor fogalmazott utóbb, olyan volt, mintha mind az öten ott feküdtek volna a boncasztalon.

Aztán megnyíltak a határok, és a patológusok Pisztrángötöse – csak maguknak, elbújva a vilá-

elől – felhangzott Poznańban, Tallinban, Jekatyerinburgban és még Skodrában is.

Aztán egyszer csak – végre! – Bécs következett. Schwarzenbach kollégát, aki akkorra már igazi nemzetközi szaktekintély lett, titkon a Nobel-díj várományosai között is emlegették, különös öröm töltötte el: úgy döntött, hogy patológus- és zenésztársait a lakására hívja muzsikálni. Mindig is úgy vélte, hogy még a nagyanyjától örökölt, de kifogástalan állapotban lévő August Försterén hangzik a legtökéletesebben a *Pisztrángötös*. A kongresszus előtt a nyitóbeszédnek power pointos előadását csak egyszer olvasta el, de öt napon át minden este végigjátszotta a mű *music minus one* változatát.

És szerda este hatkor ott toporgott az ajtaja előtt dr. Krone, dr. Wilhelm, dr. Mátis és dr. Wolf, a méretes csellókkal.

Ittak egy kupica konyakot, amit Schwarzenbach kolléga kínált körbe. Hát végre itt vagyunk, koccintottak elégedetten, utalva ezzel Schubert mester szülővárosára, és örvendezve, hogy egy rideg hotelszoba vagy neonfényvel megvilágított kistárgyaló helyett a bécsi otthon melegében játszhatnak.

Aztán elhelyezkedtek a szalont némiképp uraló August Förster zongora mellett. Schwarzenbach az orrára biggyesztette a szemüvegét, felnézett. A négy másik kórboncnok szeme is odavillant, bólintottak. Schwarzenbach ujjai lecsaptak a billentyűkre. Ugyanazzal a lendülettel szólalt meg a többiek keze alatt is a két hegedű, a brácsa és a cselló. A dallam szétáradt a szobában, és mintha egyszerre minden zenélni kezdett volna az aglegénylakásban: a fotelek, az állólámpa, a csillár, a könyvek a polcon, de még a falra szerelt, hatalmas képernyőjű házimozi is; ott tükrözödték benne tompán, szürkés fényvel, mint akik valahol messze, egy idegen bolygóról érkező közvetítésben szerepelnek.

A nyitófrázis után azonban dr. Wilhelm kezében a hegedű hirtelen nagyon falsul szólt. A kollégák odakapták a szemüket, de Schwarzenbach keze tovább verte az ütemet. Wilhelm arca elfehéredett, álla alól kicsúszott a hangszer, a szeme zavaros, majd fénytelen lett. A többiek is abbahagyták a zenét.

Kollégám, jól van?, állt fel az August Förster mellől Schwarzenbach, hangjában egy csipetnyi türelmetlenséggel.

Ekkor Wilhelm kezéből tompa puffanással a kotára hullott a hegedű, maga Wilhelm pedig lecsúszott a székéről. Krone és Mátis is felállt, Wolf, aki

a cselló nyaka mellől nézett lefele, halkán felelt, Nem, nincs jól.

Megragadták dr. Wilhelmet, kigombolták az ingnyakát, Wolf és Schwarzenbach két oldalról ráncigálva, valahogy lefejtették róla a zakót. Krone a csuklóját fogta, keresgélte a pulzus helyét.

Aztán megint nagyon mereven, tétlenül álltak. Egy ideig a mozdulatlan, krétafehér dr. Wilhelmet bámulták, majd egymásra pislogtak. Évtizedek óta nem volt a kezük között eleven beteg, csak halott. Várták, hogy valamelyikük kimondja, dr. Wilhelm abba a régióba ért, ahol ők voltak otthon.

Kollégák, szólalt meg végre Schwarzenbach, a házigazda és a megfellebbezhetetlen tekintély jogán, azt hiszem, kijelenthetjük...

De nem fejezte be a mondatot. Mindenki bólintott, mint amikor néhány perce elkezdtek a muzsikálást. Csönd állt be, a többiek mintha továbbra is Schwarzenbach útmutatására vártak volna. Ekkor kezdett el dőlni Wolf csellója, Krone és Mátis is felkiáltott, A cselló, kollégám!, mire Wolf ügyetlen fűgességgel ugrott oda, két kézzel ragadva meg a dőlő hangszert, és azt mondta, szinte kiáltva, Még csak ez kellett volna!

A veszély elmúltával Schwarzenbach valóban kezébe vette az irányítást. Szakszerű mozdulatokkal – ami még segédkörboncnok korukból valahogy ott rejtezett bennük – felfektették dr. Wilhelmet a sebtében lerámolt ebédloasztalra. Krone a fejéhez állt, és mintegy ösztönösen két tenyere közé fogta kollégája fejét, jobbra és balra elfordítva belenézett a fülébe, és kissé előrehajolva az orrába. Dr. Mátis, mintha csak a nyakkendőjét igazítaná egyenesre, megtapintotta a máját, Wolf pedig a körmeit vette szemügyre, miközben a test mellé fektette a karját, kiegyenesítve.

Ott feküdt dr. Wilhelm az asztalon kiterítve, körötte négyfelől négy kollégája.

Schwarzenbach mozdult meg elsőnek.

Kimegyek egy pillanatra a konyhába, mondta, és sietős léptekkel elhagyta a szobát. Krone, Wolf és

De profundis 6.

Mátis csodálkozó arcot vágta, miközben összenéztek, Mátis a kezét is széttárta kissé. Schwarzenbach egy üveg borral tért vissza, és négy borospoharat hozott még összefogva. A Wachauból való, közölte, miközben a poharakat letette dr. Wilhelm lába elé, és töltött. Ennyit, azt hiszem, most megérdemlünk, tette hozzá jelentőségteljesen. Mindenki felemelte az italát. Dr. Wolf mondta ki, amire valamennyien gondoltak.

Örülök, hogy nem egy szikével tért vissza, kollégám.

Aztán ittak egy hosszú kortyot. Elismerőleg bólintottak.

De végigjártsszuk, nem?, tette fel végül a kérdést Schwarzenbach.

Szegény kollégánk emléke megköveteli, helyeselt rögvest dr. Krone.

Mátis volt az, aki sietve odament dr. Wilhelm hegedüjéért, és a kiterített férfi lába közé helyezte.

Addigra már Schwarzenbach az August Förster előtt ült.

Akkor, előlről?, kérdezte.

Természetesen, csakis előlről, felelte egyszerre Krone és Mátis.

Wolf a cselló egyik kulcsát tekerte összehúzott szemöldökkel, furcsán csücsörítve hozzá.

VÖRÖS ISTVÁN

Drótszonettek

A tudás és hit határaitól

*Új rettegést hagyott miránk az Úr,
a nem félelmetes. – De minek az ura?
A tekintete átható, fura.
Nem halt meg, csak átalakult,*

*az Isten nem halott, itt tévedett Nietzsche,
csak azért, hogy e tévedés segítse
őt abban, hogy a dolgokat megértse.
Ne legyen hitetlen, csak azért se,*

*hogy önmagával vitában maradjon,
egyetlen próféta legyen a dombon,
amit elhord a mit sem értők kételye*

*alóla, ki biztos a nemtudásban.
A nemtudás egy városállam,
de nincs a térképen helye.*

Reggel

*Gyógyszerekből, vitaminokból
rakom össze magam nap nap után.
Végig az elmaradó fájdalmak során,
az ébredésem elbarangol*

*az egybetartott öntudattól,
hiába ébredek korán.
Annyi se, mint egy légy a ház falán,
annyi se maradt meg magamból.*

*De valaki mégis vagyok,
a saját méreteim rám nagyok,
kiesek szétnyitott kezemből,*

*a lábamnál eltört pohár csörömpöl,
de minden egyes szilánk felragyog.
Felébredni se tudok az örömtől.*

LUKÁTS JÁNOS

Szegény Róza néni...

Azt se tudtam, hogy Róza néni a világon van. Hogy egyáltalán létezik. Egy tavaszi reggelen – jó korán volt – csöngettek az ajtón, hosszan, hogy a háziak biztosan meghallják. Így csak süket csönget, gondoltam, és mentem ajtót nyitni.

– Ki jöhet ilyenkor? – morgolódtott apám, aki nehezményezte, hogy valaki, akárki belecsönget a szombat reggelbe.

Fekete szoknyás, alacsony öreg nénit láttam a kémlelőn keresztül, egyik lábáról a másikra állt, és kétszer is megnézte a névtáblát. Kinyitottam az ajtót.

– Szervusz, te vagy az Ákoska? Én Róza néni vagyok – és megsimogatta a fejemet.

– Kezicsókolom, én Lőrinc vagyok – feleltem, némi morcsággal hangomban, mert sértve éreztem magam. Meg a fejem se simogatásra való!

Apámat, a valódi Ákost már biztosan felismerte Róza néni, bár harminc éve nem látták egymást. Apám azt se tudta, él-e még a nagynénje. Soha nem emlegette, a neve sem hangzott el a családban.

Róza néni nehézkesen mozgott, a karszék megropant alatta, de a sóhaj azt mutatta: a hosszú, fáradságos út után jólesett megpihennie.

– Egész olyan, mint te vagy. – Apámnak szólt, de rám vonatkozott a mondat. Róza néni rám mosolygott, volt a szemében valami biztatás. – Meg mint a nagyapád. – Ez már nekem szólt. Nagyapámat sosem ismertem, ő már réges-régen elevezett a Kharón ladikján, én pedig még csak tizenkét éves voltam. Hogy lehet valaki ilyen iszonyúan öreg, mint Róza néni? De – láttam – apám is ezt gondolta.

Róza néni Lőrincen lakott, a két név egyezése bizalmat keltett mindkettőnkben. Apám meghökkent:

– Mikor indult el Róza néni Lőrincről?

Róza néni elnézett a szoba sarka felé:

– Hatkor keltem, hétkor indultam... – Most elmúlt kilenc, értünk tette meg a kétórás utat.

– Meghalt az én Gulmim – mondta némi szomorúsággal, vagy inkább beletörődéssel a hangjában, de a szeme alig nyílt egy kicsivel kerekébre. Apám – láttam – kutat az emlékezetében.

– Ugye, Kálmán bácsi? – szinte örült, hogy kitalálta a nevet. Kálmán bácsi nagyapám testvére volt. A bátyja. Sosem voltak jóban, csak éppen tudtak egymásról. Az élet – ugye, így mondják – másfelé so-

dorta a két testvért. Elszörnyedtem, van ilyen a világon? Fél évszázadon át egyazon városban él egy nagynéni és Gulmi bácsi, egy unokaöcs meg annak Lőrinc fia, és még csak egymás nevét se ismerik. Most meg... most meg megjelenik egy ódonat ó néni – mostantól nem gondoltam öregasszonynak –, és azt mondja, szeretne szeretni minket.

Körtéket vett elő elnyűtt szatyrából.

– Egy kicsit megnyomódtak – és kirakta egy lapos vázába. Apám nem mozdult, nem hozott tányért. Nehogy zavarba ejtse Róza nénit! – jutott eszembe. Kezd vele megbarátkozni – és már majdnem nevettem. Aztán arra gondoltam, hogy akkor most mi maradtunk az egyetlen rokonai. Óvatosan sorolta a múltban és a félmúltban eltávozottakat, Gulmi bácsival végezve a sort. Megtisztelő feladatnak érezte az élettől, hogy számon tarthatja mások eltávozását. Közben körülnézett a lakásunkban, ahol korábban sosem járt, a csillárt nézte, a balkont, a szőnyeget meg a fényes, fekete kályhát.

– Gyertek ki egyszer Lőrincre, szép lesz idén a körte. Meg a pizske – így mondta, bizonyosan Nógrádból való Róza néni is, ott mondják így az egrest. – Megyek, de jöjjetek! – kelt fel végül nagy nehezen a karrószékéből, a szék most is megreccsent. Róza néni bizalmasan megszorongatta a csuklómat, kerges volt a tenyere, nem sima asszonykéz. Messze van Lőrinc, dél is elmúlik, mire hazaér.

Apám csodálkozott, hogy megjelent a néni, megkönnyebbült, amikor elment.

– Csúnya dolog – mondta, és a fejét csóválta. Én hallgattam, és kezdtem beépíteni alakját a családi szövevénybe.

Egy hét sem telt el, levelezőlap érkezett, ceruzával írva, javítgatással, benne maradt hibákkal: „Szombaton várlak!” Nem kérdés, nem hívás – parancs volt ez. Érthető parancs: érik a körte.

Apám morgolódtott, a vendégséget ránk akarta átruházni.

– Nem teheted meg, hogy éppen te nem jössz! – hangoztatta anyám. Ő vidéki lány volt, aki kőbörtönnek érezte a nagyvárost, végre egy kis kert, gyümölcsös. Még a másfél órás dőcögés is vidám kaland volt neki. Bennem kezdtek átrendeződni a dolgok. Egy új nagynéni, egy jövevény a múltból... mindegy! Lőrinc, irány Lőrinc!

Már a Nagyvárad téren vissza akartam fordulni, aztán sóhajtozva kapaszkodtunk fel az 50-es villamosra. A villamos rozoga volt, sokat ment, sokat állt.

– Ez még Budapest?! – hüledeztem, sosem jártam a Mária Valérián, Kispesten sem, hát még Lőrincen. A végállomáson a villamos visszafordult, mi meg ott maradtunk.

– Innen még három utca – hallottam apám vészjósló szavait. Lőrincen messze vannak az utcák egymástól. A hőség és a por tolakodóan borult ránk.

Róza néni a kapuban várt, ki tudja, mióta. Kézen fogott, és bevezetett. A nagy kert közepén kicsi ház állt. Nyomorultul kicsi ház, egyetlen szoba, meg valami konyhácska. Az ablak is apró, de a ház előtt vászonfödél, alatta hűvös. Szőlő meg körtefák. Ringlő, ribizli és piszke. Apám nem becsülte a piszkét, anyám köszmétének nevezte, de eleszegette. Én csak a belét szerettem kienni.

Mi leültünk, Róza néni szaladgált, hozott szederbort, málnaszörpöt és kútvizet. Sosem láttam olyan nyikorgós, rozoga kutat. De hát az adta a vizet, jó, hideg vizet. Bele akartam nézni a kútba, anyám fogta a galléromat, bele ne essek.

Róza néni mesélt időnként, de inkább mosolygott ránk. És azt mondta, hogy ide ugyan nem jár senki. Nincs, aki jöjjön, csak a lánya, az meg – megállt, kereste a szót –, az meg olyan... Smucika. Zavartan neveltünk, ő is. Zörögtek a kapun, nem volt csengő. Egy fiatalabb öregasszony támaszkodott a kapura. Kitaláltuk apámmal: ő volt Smucika.

Smucika besompolygott, megszimatotha, hogy jövünk. Összeszűkült szemmel figyelt minket, idegeneket, akik most ide fognak járni, eleszik előle a kertet, a ringlőt, még azt a ronda, savanyú piszkét is. Mindezt nem mondta, de lerítt az arcáról.

Apám köszörülte a torkát, mondott valamit a rokonságról, az elmúlt évekről, amit nyilván ő maga sem hitt. Smucika kétszer megszívta az orrát, félrerúgott egy lehullott körtét, aztán bement a konyhába. A konyhában a cementpadlótól a tetőgerendáig voltak egymás fölött a stelázsi polcai, éppen nyolc. Zsúfolásig tele lekvárral, befőttel. Smucika levett kettőt középről, aztán egy harmadikat magasabbról – azt hitte, azt csak ő éri el. Berakta a retiküljébe, valami korholó szót szolt az anyjának arról, hogy gondoljon a télre, az éhínségre, és szét ne osztogassa, amije van, nekünk odavetett egy félbeharapott mondatot, aztán bevágta maga mögött a kaput, és elment.

– Smucika ilyen – nevetett kényszeredetten Róza néni, és töltött a szörpből. Anyám hozott kalácsot és egy tábla csokoládét (ezt nem is mondta), Róza néni csak ingatta a fejét. Én pedig tudtam, hogy a kalács

meg fog száradni a nagy spórolásban, a csokoládét meg oda fogja adni... annak.

A kicsi szobában sok horgolás volt, egyetlen kép a falon, Gulmi bácsi somolygott rajta, még a századforduló idejéből. Töredezett és megfakult kép volt, csak Róza néni látta benne, ami már régen nem volt látható. A sarokban egy billegő lábú dívány szerénykedett, amit sezlonnak mondtak, rajta szőrehullott pokróc. Úgy ültem, hogy ne kelljen hozzáérem.

Az éjjeliszekrény neve nakkaszli volt, rajta gyógyszer, egy pohárban víz (nyilván kútvíz). De még volt valami a nakkaszlin, ami... valahogy olyan másféle holmi volt. Egy kovácsolt, szép, vaddisznót formázó tál. Fekvő vad, a hasa tája mélyebben ült, füle, farka, agyara hibátlanul megmunkálva. Olyan tenyérszerű méretű, nehéz, fekete vas.

– Ez hamutartó? – kérdezte apám, a dohányos.

– Gulmikám csinálta. – Szemernyi büszkeség szolt Róza néniéből. – Néha, szórakozásból, volt neki szerzáma, csinálta. Ezt-azt. Aztán odaadta. Ez az egy maradt. Én nem használtam soha. – Elhallgatott.

Kimentünk a kertbe, szedte a körtét, ő a földről, mi a fáról. Kicsi volt, meg a háta is meggömbült. Mondta, hogy nyolcvanhárom. Nem büszkén, nem is panaszképpen, ez csak egy szám volt az életvonalon. A szatyrot, amit hoztunk, kicsinyelte:

– Itt ez a kosár, ne szégyelljétek! – A kosár nagy volt, a füle nyilván még az özőn víz előtt leszakadt, most madzag volt a helyén, jól összecsavart madzag. Szabadkoztunk, de ő csak rakta bele a körtét, a ringlőt. Aztán tett volna közé két marék piszkét is, de meggondolta magát. – Ezt nem szeretitek. – És félretette egy csuporba.

– De, szeretjük a piszkét... – Majdnem kiáltottam. Rám mosolygott, megsimogatta a fejemet.

– Jól van, Ákoska, itt a piszke – és belekötötte egy zacskóba. Aztán gondolt valamit. – Te már nagyfiú vagy – mondta. – Majd te visszahozod ezt a kosarat. Ugye, nem röstelsz vele végigvillamosozni a városon? – Én persze mondtam, hogy nem röstellek, pedig bizony...

– Jöjjetek máskor is, ha már így újra... Ne kelljen hívni – kereste a szót, aztán intett, és még két körtét tett a kosár tetejére. – Nincs, akinek adjam, a lányom meg úgyis visz eleget belőle. – A kapuban megállt, sokáig intett utánunk, háromszor is visszaintegettünk, még mindig ott állt. A végállomásról aztán elment velünk a villamos.

Fogyott a körte szépen, ettük, az alján lévők aztán meglucskosodtak, azokat kidobtuk. Anyám ette a ringlót, én meg az egressel bajlódtam. Az üres kosarat aztán betettük a spájzba, a polcok alá. Ott is tűnődött a sorsán őszig. Takarításkor akadt anyám kezébe.

– Ezt vissza kéne vinni – kockáztatta meg a dolgot. Én felfedezői kalandnak éreztem a Lőrinc-járást, megnéztem térképen, végigbarangoltam képzeletben, aztán felírtam, mivel meddig kell utaznom. Be is tanultam. Anyám féltett, apám biztatott.

– De ne maradj túl soká... – Volt apámban valamelyes bizalmatlanság a néni iránt. Még mindig utáltam a kosarat, különösen azt a ronda fülét. Hogy én egy üres kosárral vonuljak végig a városon? Tettem bele újságot, azt olvastam az úton, a végállomáson pedig a szeméttartóba gyömöszöltem. És most már nem is volt olyan messze az a három utca.

Róza néni kapálgatott a kert végében, talán krumplit. Nem akartam csak úgy bemenni, kiáltottam neki, intett, hogy jöjjenek. Megölelt, a fejemet most is megsimogatta. Gyerek vendég régen járhatott nála. Kínált ezzel-azzal, mutogatta a kertet, kevésbé a házat. Mesélt a szomszédokról, akikkel megvan, meg akikkel nincs meg jól. Ettem a gyümölcsből, a befőttből. Kértem kútvizet, mondtam, hogy az jó hideg, és nincs klórozva. Kérte Róza néni, meséljek a szüleimről, meg akiket még ismertem a családból. Alig ismertem valakit, inkább hallgattam, ő is hallgatott, néha felhúzta a szemöldökét, mintha mondani készülné valamit, aztán inkább megtörölte a kezét a kötényébe. Váratlanul beállított Smuci *néni*, nekem azért néni volt.

– Most már igazán mennem kéne – kockáztattam meg, és felálltam.

– Várjál csak... – Róza néni bement a házba. Smucika rosszat sejtett. Róza néni kijött, kezében a vadisznós hamutartót tartotta. – Ez a tied – nyújtotta felém kicsit félszegen.

– Odaggya? – hördült fel Smucikában a leplezetlen irigység.

– Láttam, hogy tetszett neked. Becsomagolom papírba – térült-fordult, barna papírba csavarta.

– Apu egyetlen tálja – próbálkozott a lánya, és tördelni kezdte a kezét.

– Hát, hiszen Ákoska is az ő nevét viseli, és ő a legfiatalabb a családban. – Róza néni biztosan napokig törte a fejét ezen a magyarázaton. A hamutartó nehéz volt, hideg, és ahogy el akarták irigyelni tőlem,

egyre jobban tetszett. A belső zsebembe éppen belefért.

– De ugye azért cigarettáznom nem kell? – kérdeztem, mintha megijedtem volna. Ezen nevettek, még Smucika is, aztán duzzogva bement a házba, és berántotta maga után az ajtót. Róza néni kikísért a kertkapuig.

– Ki marad utánam? – kérdezte öregesen. Megfogta mindkét karomat: – Legalább eszetekbe jutok. – Most is integetett, most is integettem.

Félévenként felpakolva meg-megjelent Róza néni. Letette a gyümölcsseit, a birsalmásajtót, a szörpös üveget, és már ment is haza, be kellett osztania az erejét.

Az iskolából mentem haza egy őszi délután, akkor már tizennégy vagy talán tizenöt is voltam.

– Itt járt Róza *néni* – fogadott anyám, mintegy nekem címezve a vendégséget, a rokonságot. Kérdeztem, mit hozott, anyám sorolta. De éreztem, valami hiányzik a felsorolásból.

– Azt mondja, megszeretett. Mármint téged, mert olyan szépen látogattad. – Háromszor voltam nála két év alatt. – És hogy... – anyám formázta a szót – ...és hogy rád hagyná a megspórolt pénzét – zavartan köszörülte a torkát. – Ha majd meghal – mondta ki nehezen.

– De hát ne haljon meg! – kínlódtam, nem szoktak nekem ilyet se mondani, se üzeni.

– Persze, ne, de már a nyolcvanhatodikban van... Egyébként ötezer forint az a spórolt pénz. – Még anyám szájából is furcsán hangzott a „spórolt pénz”, a „rád hagyom”, de leginkább a „ha majd meghal”. – Azt kéri csak – anyám a fejét csóválta –, istenem, ilyenek az öregek, hogy legyél ott a temetésén.

Ezt már nem álltam meg szó nélkül:

– Marhaság – és átmentem a másik szobába lelkét írni.

Nyár közepe volt, amikor meghalt Róza néni. Smucika küldte a gyászjelentést, alig olvasható betűkkel, elmázolt tintával írta, apámnak címezte, a családot hagyta róla. A temetés másnap volt, talán arra számított, hogy nem kapjuk meg időben. Tudtam, hogy nekem kell mennem, nem is lehet ez másként. Feszengtem a fekete öltönyömben, legutóbb szavalóversenyen volt rajtam, márciusban, most meg... Aztán csak elindultam.

Háborgott bennem valami. Azért megyek oda, hogy aztán a kezembe nyomjanak érte ötezer forintot? Mert idővel megkedveltem Róza nénit, szinte

meg is szerettem a kis kertjével, a nyomorult kosárkájával meg a vaddisznós hamutartóval. Ordítani tudtam volna, de csak felugrottam, aztán újra leültem a végtelen 50-es villamoson. És Smuci nyanya fogja kisírt szemmel és eltorzult pofával elém lökni? Kineéztem rémülten az ablakon. És ha azt mondja, ne-hogy kérni merjem, és takarodjak a temetőnek még a környékéről is? A villamos indulni készült a megállóból, leugrottam. Nap tűzött rám, por, zaj, hőség fojtogatott. Az út mellett kéttornyú, magas templom állt, nem illett a lakótelepre. Bemenekültem, és nem tudtam, mit csináljak.

A templomban csend volt, homály és hűvösség, bennem keserű düh és valami nagy méltánytalanság. Imádkozni próbáltam, de csak szövegmondásnak hatott, üres volt és kiábrándító. Róza néni, tessék

megérteni, ezt én nem tehetem meg. Ott lenne a helyem a temetőben, de innen, ebből a magányos templomból el nem mozdulhatok. Itt kell megköszönnöm mindazt, amit... amit meg kell köszönni. Róza néni tudja, hogy mit – elhallgattam, bár szavam eddig se volt. Csak ültem nyugtalanul. Megnéztem az órát, már bizonyosan folyik a temetés, vagy akár be is végezték. Talán lesz, aki körbenéz és keres, hogy ott vagyok-e. És elégedett lesz, hogy nem lát, nem kell előszámálnia a pénzt, sem elzavarnia.

Ki a templomból, fel a villamosra, hamarosan otthon voltam. Anyám rám nézett, mint aki mindent ért. Azért megkérdezte:

– Voltál a temetésen?

Csak a fejemmel intettem, hogy nem, és az asztal közepére tettem a vaddisznós hamutartót.

Boszi (magyarnépmese-illusztráció)

Sors és mítosz öllekezései

Beszélgetés Keresztes Dóra képzőművésszel

– Mikortól készültél tudatosan a képzőművészeti, azon belül is a grafikus pályára, szakmai tanulmányaid hogyan alakultak?

– Gyerekkoromban a rajzolás volt a legkedvesebb időtöltésem. Ilyenkor megszűnt körülöttem minden, és mintha egy tündérvilágba csöppentem volna. Szerettem olvasni is. A mesék folytatódtak a képzeletemben, vagy kiteljesedtek egy-egy kis rajzban, festményben. A Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban ezért a kedvtelésemet már osztályzatot is kaptam. Grafika-játéktervező-animációs szakra jártam, majd az Iparművészeti Főiskolán typó-grafika, könyvtervező szakon diplomáztam. Talán azért is választottam ezt a szakot, hogy közel maradhassak az irodalomhoz, a könyvekhez.

– Mestereid Kass János, Haiman György, Gyulai Líviusz és Szabados Árpád voltak. Az Iparművészeti Főiskolán (ma Moholy-Nagy Művészeti Egyetem) tanulhattál mindegyiküktől, vagy voltak, akiket később, munkáid kapcsán ismertél meg?

– A mesterek között még meg kell említenem Jankovics Marcell nevét. A gimnáziumban ő tanította nekünk a rajzfilmkészítés minden fortélyát.

Szabados Árpád szintén ebben az időszakban volt tanárom a Derkovits rajzsakkörben. Legendás híre volt az Árpád vezette szabadiskolának. Itt a szorgos munka mellett mindig volt idő baráti beszélgetésekre, közös kirándulásokra. Biztos vagyok benne, hogy ez a szeretetteljes légkör is hozzájárult

ahhoz, hogy a képzőművészeti pályát válasszam hivatásomnak.

A főiskolán Haiman Györgytől alázatos, precíz nyomdászmeisteriséget lehetett tanulni. A főiskola tannymodjában ceruzavázlatainkból „igazi” plakátok, könyvek készültek.

Kass Jánostól a mesterségbeli tudáson túl szabad szellemet, inspiráló erőt kaptam. Az első pillanattól kezdve kollégaként tekintett ránk. Megelőlegezett bizalma rejtett képességeinket is előhívta, és erősítette hivatástudatunkat. Nemcsak a grafikus szakmára, a grafikai technikákra tanított minket, hanem megtestesítette magát a grafikus attitűdöt is: nyitottság, érzékenység a külvilág felé, de nyitottság befelé is, a lélek rezdüléseinek megmutatására. Korrektúrái során gyakran figyelmeztetett rá, hogy intuitív képességeinket párosítani kell egy precíz, szinte mérnöki tudással.

Gyulai Líviusszal a diploma kiállításomon találkoztam először. Buda Ferenc *Varázsének* című műfordításához készítettem linómetszeteket. Felfigyelhetett rá, mert néhány hét múlva kaptam egy megbízást a Magvető Kiadótól, Nagy Olga *Parasztdeameron* című könyvének illusztrálására. Ekkor derült ki, hogy Líviusz átadta ezt a munkát az én javamra. Egy pályakezdőnek ez egyenlő volt a csodával. Még nagyobb csoda volt, hogy a Legszebb könyv díját is elnyertem abban az évben ezzel a munkával.

– Hogyan indult az önálló alkotótevékenységed: rögtön rátalált

tál az utadra, vagy útkereséssel kezdődött?

– Az első komolyabb siker akarva-akaratlan meghatározóvá válik. Ez nálam sem történt másként. De az az út, amelyen elindultam, a mai napig úgy érzem, nekem lett kikövezeve.

– Erős, határozott a képi világod, színes képeid vidámságot, életerőt, életismeretet sugároznak. Az emberben olyan érzést keltenek, hogy általuk átléphet egy másik dimenzióba, a mesék, mondák világába, ősiséget, tudást, bölcsességet hordoznak. Adottság, szellemi képesség eredménye ez, de kibontakoztatásához a tudatos törekvésre is szükség volt. Honnan, miből merítesz, merítettél a legtöbbet?

– Mindig is fontosnak, szívemhez közel állónak tartottam, hogy a magyar népművészet motívumait áttemeljem, vagy inkább átírom a munkáimba. A népművészet mellett szeretek elmélyedni az ősi, a „primitív” kultúrák világában is. Számomra az ősi eredet: a mítoszok, mesék csodás üzeneteket közvetítenek. Időn túliak, és mégis időtállóak.

Először még gimnazista koromban jártam Erdélyben, akkor még nem sejtettem, hogy későbbi munkáimat, képi világomat mennyire meghatározza majd ez az önfeledt, rácsodálkozó, kincseket rejtő utazás. Elvárásoltak a kazettás

mennyezetű templomok. Az „égre” tekintve különleges világ tárult elém: a világ keletkezését, a bolygómozgásokat, a paradicsomot, az örök reményt festették a mennyezetre, naivan, gyakran merész képi ötletekkel. A bibliai események szinte népmesei környezetben, népmesei alakokkal jelennek meg. Az emberek virágszálként hajladoznak, kehelyként nyílik a szájuk, és tulipán lábakon állnak. De néha kéz és láb helyett halfarokkal és madárszárnyakkal csapkodnak. 1999-ben megadatott, hogy Budakeszin, a „Határainkon Túl Élő Magyarok Emléktemploma” díszítőmotívumait hasonló szelvényben készíthessem el.

– *A magyar népművészet mellett a gyermekrajzok világa is jelen van munkáidban, mindezt klasszikus tudással ötvözd. Rusztikusság és cizelláltság párosul, vagy váltja egymást, de olykor egy népművészeti technikát a gyermekrajzok egyedi világával elegyítesz, mint a hímzett műveid esetében. Ezek különösen tetszenek, mesélj róluk?*

– „Csodás lények” – ezt a címet adtam ezeknek a hímzett textileknek. Apokrif formában, de folytatják a kazettás mennyezetek motívumvilágát (*Jónás, Sellő*). Akkor készültek, amikor a gyerekeim kicsik voltak. A játszótéren fél szemem rajtuk volt, ölemben a varrni, hímezni való, így készültek ezek a hímzett lapok. Később néhány gyerekkönyv illusztrációit is textil képekkel oldottam meg: Márkus István *Hómari*, illetve Kiss Benedek *Zene-bona* című könyvét.

– *Számos könyvillusztráció, animációs film szerzője vagy, de a kö-*

több műfajokban is szívesen alkotsz, mint a bélyeg-, plakáttervezés, és olyan mozgalmasabb feladatokat is szívesen vállalsz, mint a díszlettervezés. Melyek voltak az emlékezetesebb feladataid, kihívásaid?

– Nagyon sok szép könyvillusztrációs feladatot kaptam az évek során. Néhány fontos nevet említve, Móricz Zsigmond, Weöres Sándor, Kormos István, Nemes Nagy Ágnes, Kányádi Sándor, Nagy Gáspár, Kiss Anna, Buda Ferenc és François Villon műveihez rajzoltam illusztrációkat. Készítettem linómetszeteket népmesékhez és bibliai zsolnárpáfrázisokhoz.

Kormos István *Vackorja* egy kis fejtörést okozott, mivel sok kiadást élt meg Reich Károly búbajos, utánozhatatlan rajzaival. Féltem, hogy nem tudok olyan kedves Vackorfigurát kitalálni, mint ő. Minden egyes lapnál igen izgultam, szinte remegett a kezem egy-egy ecsetvonásnál. Aztán, amikor megjelent a könyv, IBBY-díjat kapott.

A legösszetettebb feladatom azonban 2003-ban, a Nemzeti Színházban bemutatott *Holdbeli csónakos* című Weöres Sándor-szindarab volt. Látványtervezőként a díszletek, a bábok és az animációs betétek elkészítésével és a műsor plakátjának megtervezésével lettem megbízva. Kihívás volt számomra az is – mivel szeretek elvonulni, és csendben, egyedül dolgozni –, hogy sok emberrel: két rendezővel, bábtervezőkkel, díszletmunkásokkal, rajzfilmekkel szinte egyszerre kellett dolgoznom, és betartanom, illetve betartatni velük a szűkös határidőt.

– *Munkáid rendszeresen szerepelnek csoportos és egyéni kiállít-*

ásokon is. Számos díjat, elismerést méltán elnyertél már (legutóbbiak: Magyar Művészeti Akadémia Mileneumi Pályázatának aranyérme, 2000; Ferenczy Noémi-díj, 2003; Év illusztrátora, Magyar IBBY-díj, 2003; Balázs Béla-díj, 2005; a XVII. Országos Tervezőgrafikai Biennálé díja, 2010). A díjak megerősítik az embert a munkájában, fontos szakmai visszajelzések. Melyik a legkedvesebb számodra, vagy melyik ért a legnagyobb meglepetésként?

– Minden elismerés és díj kedves számomra, de a legnagyobb öröm az, ha egy munkát tehetségem szerint, megelégedésemre be tudok fejezni. Leginkább az animációs filmjeim elkészülésekor érzek így. Bár én csak 4-5 perces filmeket csinállok, de ezekhez is több mint egy év kell. Nem is készítettem olyan sok filmet, éppen ezért a Balázs Béla-díj elnyerése meglepetésként hatott.

– *Min dolgozol most, milyen terveid vannak a közeli és távolabbi jövőre?*

– Nemrég fejeztem be *Világnak virága, virágnak világa* című animációs filmemet, amelyet Erdélyi Zsuzsanna emlékének ajánlottam.

Kiss Ferencsel, filmjeim zeneszerzőjével ismét egy zenés mesekönyvet készítünk: a *Papó zenedéje* után *Mamó kiskertje* címmel.

A napokban kaptam meg Kiss Annától *Gyöngy világot* című összegyűjtött írásait kicsiknek, nagyoknak. Alig várom, hogy elmerülhessek ebben a sodró erejű, mágikus természetű világban, és rajzaimmal a díszítő jellegén túl a versek, írások varázserejét fokozhassam.

Oláh Katalin Kinga

GÁL FERENC

Ház körüli munkák

27.

Ahelyett hogy magára maradna
a démonokkal. Nekiállna
ablakot pucolni, főzni,
vagy a mandragóra sikolyától
rettegni tévéfotelban,
eljöhetne sárga busszal hozzám.
Itt is napjárta a konyha,
ugyanúgy készítheti el az állatot,
a héten ráadásul járdát öntök.
Tenyerét vagy étolajjal megkent
talpát megörökíthetjük a csillogó
betonban. Hallhatjuk, ahogy a víz
fölfelé szivárog, és odanézhethünk,
ahogy a nyomokat kitölti. Ha megvan
ez is, készülődhetünk a vacsorához.
Gyertyát gyújtva, arról meg egy köteg
csillagszórót, hogy mint talpig
bársonyember, aki máris csupa fül
a vér szavára, szikrazáporon át
hajladozzak és kínáljak, ráérősen,
áthallások nélkül.

30.

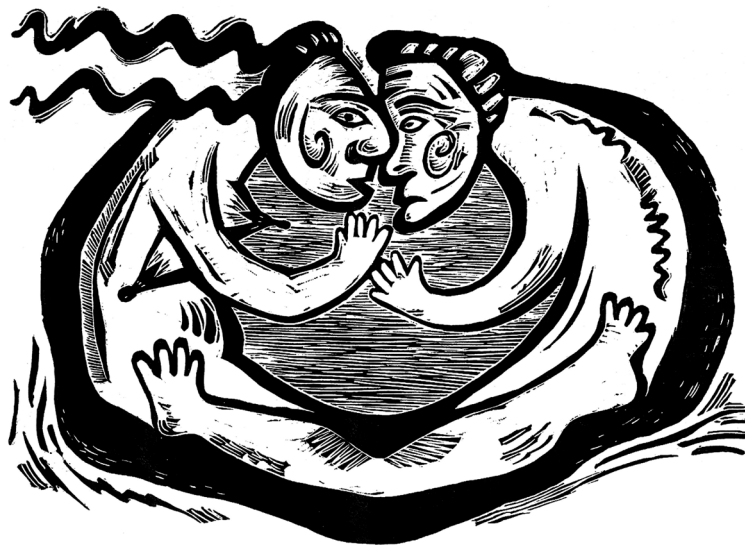
Az én nevemben ne beszéljenek
a tárgyak. Akkor se, ha jelzik,
hogyan rétegződik bennem
ez a nyugtalanság. Zokniban
ücsörgök a befüggönyözött
szobában, és tagjaimban
külön-külön fáradtságot érzek.
Vagy átvágok a disznóvényes zónán,
levágom a folyón túlról hozott süldőt,
és kibontom.
Fényképeket készítek az alakuló
csendeletről, és küldök belőlük.
Nem ragozom, miben más
az áldozati állat, vagy mit üzen
a dombvidék szokása.
Zajt csapok a gépi darálóval,
nagynyomású vízzel, és a tűz
színezte gőzben már a mozgásom is
arra vall az utcán lassítóknak:
egy vagyok közülük.

VASADI PÉTER

Elbocsátó szép üzenet – 2016

*Este van. A harmadik emeleti
szoba-konyhás lakás ablaka
résnyire nyílik, s egy úr
kidobja a hölgy hálóingét s
pomponos papucsát a gangra.
Elég nagy csattanással s
kalimpálva érkeznek a függő-
folyosó macskakövére:
– Na, eridj má' a francba!
Mármint a hölgy. Aki nem vá-
laszolhat, mivel nincs itt. Így
nem lehet tudni, az volt-e a
baj, hogy vad, vagy hogy szelíd.
Idősödő vagy fiatal. Hogy ember,
az ebben a tumultuózus, egy-
mondatos monológban föl sem
merül. Becsukódik egy történet
és egy ablak.*

A költő hagyatékából előkerült vers – a kézirat tanúsága szerint a Magyar Napló számára készült.

De profundis 8.

KELEMEN ERZSÉBET
Igenis „lesz értelme”

Emlékezés Papp Tiborra

2018. július 18-án érkezett a hír, hogy nyolcvankét éves korában elhunyt Papp Tibor, a kortárs avantgárd mestere.

A tokaji születésű, Párizsban és Budapesten élő író, költő, vizuális művész, műfordító és tipográfus mindig jelen volt a Tokaji Íróklubban. Avantgárd jelként és nyitottan. Ahogy irodalmi missziós tevékenységével, az *Avantgárd szemmel* című kötetsorozatával, tanulmányaival a kortárs irodalomkritika hiányosságait igyekezett pótolni, ugyanilyen lelkiülettel egészítette ki hozzászólásaival, előadásaival a tokaji programok irodalmi tematikáit. Mert tudta, hogy milyen űrt kell betölteni: irodalmi gondolkodásunk fogalmi apparátusából még mindig hiányoznak a lineáris költészettől eltérő verstípusok, és nem ismerjük eléggé az avantgárdnak irodalma(ka)t megújító, felfrissítő erejét sem.

Papp Tibor életműve is jel. Alkotásai innovatív erejűek a kortárs vizuális költészetben. Így például a logo-mandalái vagy a kubusai, bűvös négyzetei. De idetartoznak a gyűrűk és spirálok, a hínárák és sorjázóversek, az úgynevezett villanások betűtipográfiai, a szövegelemeket tartalmazó grafikák, vagy az egész életművön végigvonuló térvers/képek vagy térképversek: itt is, ott is találkozunk velük, hol egy csokorra, sőt kötetre valóval, hol csupán néhány villan fel belőlük. S a vizuális költemények mellett jelen vannak az életműben a fiktív önéletírások, regények, hangversek és performanszok egyaránt.

Papp Tibor előkelő helyet foglal el a számítógépes költészetben is. Az első számítógéppel generált dinamikus művet – világviszonylatban is – ő alkotta meg, és 1985-ben mutatta be a párizsi Georges Pompidou Központban *Les très riches heures de l'ordinateur, n°1* címmel, II. (Jó) János király fiának, Jean de Berry hercegnek (1340–1416) a órás-könyvét idézve (*Nagyon gazdag órák*). Alexandre Gherban is üdvözölte a művet: az új költészet úttörőjének nevezte az alkotóját, azon ritka szerzők egyikének, akinek munkásságában egyenlő súllyal szerepelnek a papírra fektetett, az írott és a számítógépen kreált irodalmi művek, és akinek korszakalkotó dinamikus költeményét elis-

meri minden „költészet-történelmi” és számítógépes irodalmat taglaló írás. A mű történetéhez hozzátartozik az is, hogy „az utóbbi tíz évben azt hittük, elvesztett...” – írta nekem Tibor 2016 novemberében. „Egy pár hónappal ezelőtt a »PARIS VIII Egyetem Irodalom Számítógépen« tanszékén a professzor kapott egy angol nyelvű küldeményt Amerikából, azal a szöveggel, hogy újraprogramozták Papp Tibor művét, s milyen körülmények között van joguk használni.” Valóban, az Amerikai Egyesült Államokban a MIT (Massachusetts Institute of Technology) kutatói a francia nyelvű Papp Tibor-műből rekonstruálták a dinamikus művet, és 2016-ban elkészítették az angol nyelvű változatát (*The very rich hours of computers*), amit még ekkor összel, Debrecenben be is mutattunk a *Látható nyelv* című városi program keretében. *Nagyon gazdag* percek voltak ezek, a mű *nagyon gazdag*, értékes alkotás. Akárcsak az első magyar automatikus versgenerátor, a *Disztichon Alfa*, amelynek lemeze hatmilliárd verseskötet anyagát rejti. Papp Tibor 1994-ben jelentette meg a művet, és 2000-ben *Hinta-palinta* címmel látott napvilágot a következő alkotás, amely a generált verseken, szövegeken kívül már vizuális költeményeket és hangvereket is láttat-megszólaltat a költői program lingo modellezési nyelvével és forogatókönyvével.

Papp Tibor egyik alapítója és haláláig szerkesztője volt a vizuális irodalom nemzetközileg is elismert fórumának, a Magyar Műhelynek, valamint a d'atelier című folyóiratnak és könyvkiadónak, s az első nemzetközi, csak számítógépen generált műveket közlő irodalmi folyóiratnak, a párizsi *alire*-nek.

2014-ben, a Költészet Napján, amikor az életművéből egyedülálló avantgárd tárlatot hoztunk létre a debreceni Szent József Gimnáziumban, a megnyitó után Tibor a következőket írta: „[...] ha arra gondolok, hogy egy avantgárd költő soha nem kerülheti el a műveinek természetéből adódó konfliktusokat, kivéve a nagyon kivételes alkalmakat, mint amilyen volt ez a költészet napi »nyitány«, akkor újra és újra erősödik bennem az a tudat, hogy igenis, amit eleddig letettem az asztalra, annak volt, van és lesz értelme, méghozzá a legelőjáróbb költői művek között.”

Papp Tibor a kortárs avantgárd egyik legnagyobb hatású klasszikusa. Ennek az életműnek valóban „volt, van és lesz értelme [...] a legelőjáróbb költői művek között”. Munkássága felbecsülhetetlenül gazdag, alkotótevékenysége példaértékű. Sokat köszönhetünk neki.

FILIP TAMÁS

Hangosvers

*A jövő múzeum, még nem nyitott ki,
beállok jegyért a hosszú sorba.*

*Legyen interaktív, azt szeretném,
saját hangomon szóljon a vers,
amit még meg sem írtam.*

*És belejávíthassak, ha nem tetszik.
Vagy ha tetszik, hát nyugodtan
sírassak rajta.*

A nagy doboz

*Az olvashatatlan naplót ki
írja cikázó betűivel lázasan,
mintha félne, hogy nem
éri utol magát soha?*

*Bábokat küld ki az utcára,
hogy éljenek helyette,
harcoljanak, ha kell,
botladozzanak, sírjanak, ha
elveszítik, akit szeretnek.*

*Ám a tapasztalatot vigyék
vissza hozzá, hogy eltehesse
abba a nagy dobozba, amit
csak ilyenkor szokott kinyitni.
Ami ott van valahol mélyen
a képzeletébe falazva.*

„Miért kellett még a királyt is odarendelni?”

Beszélgetés Pozsgay Imrével
Illyés Gyulához fűződő barátságáról
(részlet)¹

– Mikor ismerte meg személyesen Illyés Gyulát?

– Amikor 1975-ben miniszter-helyettes lettem, Illyés Gyula meghívott az otthonába.² Csoóri Sándor kísért el. Az Illyésre jellemző tréfás hangulatban kezdődött a találkozó. Gyorsan felfedeztem, hogy Illyés a családtagokat és a közeli barátokat magázza, de a hivatali embereket tegezi. Engem is letegezett, én visszategeztem. Emlékszem, odafordult Csoórihoz, és azt kérdezte tőle: „Mit lőtt nekem?” Csoóri azt válaszolta: „Egy gyönyörű fácánkakast, de nagyon kényes a bőre, óvatosan kell kopasztani.” Ez volt a bevezető, majd invitált bennünket, menjünk be. A zavarom akkor már múltóban volt, hiszen egy nagy becsomagolt csokrot hoztam Illyés feleségének, Flórának. Ahogy a lépcsőn fölmentünk, kibontottam a csokrot a csomagolásból, az is egy kis körülményeskedést jelentett. Amikor átadtam Flórának, Gyula bácsi odaszólt, azt kérdezte: „És hol van a bor?” Na, ezen akkor én már fölvilanyozódtam. Mondtam neki: „Gyula bátyám, ha majd vacsorára hívtok, akkor hozom a bort.” Aztán kimu-

tattott a túlsó telekre, ott volt Kádárnak a háza. Azt is elmondta, hogy minden reggel falusí módra ébred, kakasszóra. Kádár ugyanis kedvtelésből baromfiudvart tartott, és hajnalban szólt a kakas. Így kezdődött a találkozásunk, ilyen hangulatban. Aztán természetesen politizáltunk. Tőle hallottam – ott először – a „magyar sorskérdések” kifejezést.

Később ezek az összejövetelek már baráti légkörben és családi környezetben zajlottak le. Ők is voltak nálunk a Vérhalom utcában, mi meg többször megfordultunk az ő otthonukban. A gyerekekkel is megismerkedtünk. Ott rajcsúroztak az unokái, akiket így mutatott be: „Itt ezek a besenyők.” A családi környezetre kitérve még annyit hadd mondjak el: Flóra vigyázott, hogy Gyula bácsi ki ne rúgjon a hámból. Ezt többször megtapasztaltam személyesen és Gyula bácsi megnyilvánulásaiban is. Flóra ellenőrzése abból is kiderült, hogy Gyula bácsi minden önfegyelem nélkül rászólt, Flóra, ne rugdossa a bokámat.

1976-ban miniszter lettem, Aczél volt a közvetlen felettesem a kormányban. Az Aczél-kérdés természetesen napirenden volt a beszélgetésekben. Ott értettem meg, hogy Gyula bácsi nem hódol Aczélnek és a hatalomnak, hanem kihasználja.³ Ez a kihasználás a

„magyar sorskérdések” terén is megmutatkozott. Nagyon erőteljesen hangsúlyozta, hogy a határon túli magyarok helyzete egyre nehezebb, de a hazai viszonyokról szólva is eléggé kritikus volt. Az ország egészségügyi romlása, alkoholizmus, öngyilkosság – ezek voltak a témái.

– Hivatalos rendezvényeken is találkoztak?

– Hivatalos rendezvényeken is, nagyon ritkán, de találkoztunk. Az egyik ilyen volt a NÉKOSZ-évforduló a Madách Színházban 1976. december 1-jén. A másik pedig a Szent Korona hazahozatala 1978. január 6-án. A Szent Korona hazahozatala ceremonális aktus volt. Ráadásul Kádár Amerikából a hazahozatalt támogató magyar emigráns szervezetektől kapott egy intést, hogy ők támogatják Jimmy Carter elnök döntését, ha hozzájárul, hogy a magyar Szent Korona visszakérüljön a hazájába, de Kádár ne legyen jelen az eseményen. Ez nem volt nyilvános, de sügták. Erre Kádár a maga cinikus módján Apró Antalt, az Országgyűlés elnökét jelölte ki az átvétel lebonyolítására és ceremóniájára. Én pedig az egész előkészületben azzal vettem részt, hogy helyszínt kerestem a Koronának, és azon gondolkodtam, hogyan lehetne a nyilvánosság előtt méltóképpen megjeleníteni ezt a rendkívüli eseményt. Ilyen szem-

¹ Az interjú nem sokkal Pozsgay Imre halála előtt, 2016. február 1-jén készült.

² Illyés Gyula első, Pozsgay Imrével kapcsolatos naplóbejegyzései: 1975. november 2.: „Pozsgay Imre telefonjához hívtam le még délután Ika. Itt laknak a közelben, átjönneek egy este Ilonkával. (Az éppoly rokonszenves, akár ő.)”; 1975. november 9.: „Pozsgay kevés szavú, nyugodt, okos férfi. Az asszony – Ilonka – mintája lehetne a művelt, a helyzettudó feleségnek; tanárnő.”

³ Lásd még: *A tiszteletbeli köztársasági elnök. Pozsgay Imrével beszélget Mezei Károly*, Kairosz, Budapest, 2011, 23–24. (*Magyarnak lenni* 86.)

pontból szóba került a várpalota, de végül is a Nemzeti Múzeum belépője mellett döntöttünk. Ez azt is jelentette, hogy minden látogató elment a Korona mellett. Illyés is támogatta ezt a tervet. Én javasoltam, hogy a Szent Koronáról szóló restaurálási programon belül egy tanulmány jelenjen meg arról, hogy mi ez tulajdonképpen. A tanulmányhoz pedig az iskolai rendszert is hozzákapcsoltam, mondván, hogy a Szent Koronáról egy olyan könyvet kellene kiadni, amelyet ajándékba odaadhatnánk minden érettségiző magyar fiatalnak. Ezt sikerült is elérni, úgyhogy néhány évvel később Vaján, Vay Ádám kastélyában adtuk át azt a könyvet, amely a Szent Koronáról szólt, és amely aztán minden érettségiző diákhoz eljutott.⁴ A restaurálást természetesen támogattam. Nem is annyira a Szent Koronát kellett restaurálni, hanem a koronázási palástot és a jogart.

A határon túli magyarok képviselői közül néhányal Gyula bácsinál találkoztam, így Sütő Andrással is. Király Károlyt is ő mutatta be nekem, aki román pártmunkásból lett ellenálló, és a magyar ügyek képviselője. Azonkívül ő emlegette fel a Kós Károly-ügyet. Így eljutottunk odáig, hogy a Wekerle-telepen, amelyet annak idején Kós Károly tervezett, Kós Károly-szobrot tudtunk avatni Sütő Andrással.⁵

– *Vannak dokumentumai, könyvei Illyés Gyulától?*

4 CSOMOR Lajos: *Magyarország szent koronája*, Vay Ádám Múzeum, Vaja, 1986.

5 Péterfy László Kós Károly-szobrát 1987. november 25-én avatták fel. Az átadáskor a szobrot körbeállta többek között Pozsgay Imre, Sütő András, Makovecz Imre, Jókai Anna, Kóczán László.

– Jó pár könyvet kaptam tőle dedikálva. A nyolcvanadik születésnapján ott voltunk nála a Rét utcai lakásban, egy szűkebb baráti kör. Gyula bácsi akkor még bizakodóan beszélt. A rá jellemző iróniával a nyolcvanadik születésnapján – ezt nem először hallottam tőle persze – azt mondta: „Anyám gondoskodott a jövőmről, a halottak napján hozott a világra, 1902. november 2-án.” Aztán fél év múlva, 1983 áprilisában meghalt. A család azt szerette volna, ha én mondom a fő búcsúztató beszédet. Csakhogy én akkor Vietnamban voltam, ott értesültem Gyula bácsi halálhíréről, és nem tudtam volna hazaérni a temetésre.

Domokos Mátyás és Flóra együtt gondozták a hagyatékot. De Flóra már korábban is foglalkozott Gyula bácsi műveivel, munkáival. Egy dolgot a rovására írok, hogy nem dokumentálta megfelelően a naplókat és az emlékiratokat, hiányzik a névmutató. Úgyhogy annak, aki valamit meg akar találni, végig kell lapozni az egészet.⁶ Ez mulasztás az én szememben.

– *Tihanyban is járt Illyéséknél?*

– Jártam Tihanyban is. Tihanyban elmondta a Tamási Áronnal és Szabó Lőrincel való kalandjait Éluard magyarországi látogatásakor. Éluard-t még franciaországi tartózkodása idejéből ismerte Illyés Gyula, és Tihanyban fogadta. Tamási Áron székely tréfacsináló javasolta: „Vicceljük már meg ezt a francia urat. Szabó Lőrinc is, Gyula, te is tökéletesen beszéltek franciául. Játsszuk meg a csodát.” A csoda abból állt, hogy Tamási

6 Illyés Gyula *Naplójegyzetei* a Digitális Irodalmi Akadémia honlapján immár jól kereshetők: <http://dia.jadox.pim.hu>.

Áron javaslatára Szabó Lőrincet beöltöztették juhásznak, és a Felsőkopaszhegyen egy juhnyáját szerveztek köré. Bottal ült a háromlábú széken, és elvitték hozzá Éluard-t, hogy találkozzon itt egy magyar pásztoremberrel. A pásztor kezében Éluard verseskötete volt franciául. Így kezdődött a beszélgetés. A vendég rettenetesen meghatódott ettől a jelenettől. Majd mikor visszatértek Illyésék alsókopaszhegyi házához, Illyés aggodalmaskodva azt mondta: „Ez jól sikerült, de mondjuk már megneki, hogy mi történt.” Mire Tamási Áron, a székely góbé azt válaszolta: „Egy jó tréfát nem szabad elrontani, hagyjuk ennyiben.” Éluard hazament, és interjút adott, amelyben leírja, hogy Magyarországon a világ legműveltebb országa, még a juhászok is tudnak franciául.

Volt egy személyes „ütközésem” Gyula bácsival. 1981-ben Puja Frigyes akkori külügyminiszter megkeresett, hogy adjak az ELTE-n díszdoktori címet Elena Ceaușescunak. Mire nagyon dühös lettem, és annyit mondtam: „Míg engem ezen a poszton látsz, Magyarországon ő nem kaphat díszdoktori címet.” Puja viszont erősködött: „De hát az angolok is megadták neki, a spanyolok is, az osztrákok is.” Mondtam erre: „Az az ő dolguk, azt megfizették, de engem nem tudnak megfizetni.” Elutasítottam, és ő ezt tudomásul vette. Híre ment a döntésemnek. Pár nap múlva Gyula bácsi hívott: „Miért árulod te a hazádat?” Csodálkozva kérdeztem: „Gyula bácsi, mit követtem el?” Erre ő így válaszolt: „Megtagadtad a díszdoktori címet Elena Ceaușescutól.” Tovább kérdeztem: „És ez miért bűn?” A válasza meglepő volt: „Azért, mert

aki eddig az ELTÉ-n díszdoktori címet kapott, az mind meghalt egy éven belül, és te most őt életben tartottad.” Mondtam neki: „Most már én ezen nem tudok változtatni.”

– *Leveleztek is Illyéssel?*

– Nem, legalábbis nincsenek Illyéstől származó levelek a birtokomban. Ő mindig üzent vagy szólt – például 1982-ben is, amikor leváltottak a miniszterségről. Ez főleg a népi vonalat érintette fájdalmasan, mert én már régtől fogva segítséget nyújtottam azon az oldalon mindenkinek, akinek csak tudtam. Csoóri, Kósa Ferenc, Kodály Zoltánné Péczely Sarolta és mások megkeresték Gyula bácsit: menjen el Kádárhoz, hogy vonják vissza a rám vonatkozó döntést. Gyula bácsi akkor elhívott magához. Elmentem. A beadványozók közül egyedül Csoóri volt ott. Illyés gúnyos hangon azt mondta: „Ezek azt akarják, hogy én menjek el Kádárhoz a te ügyedben. Hát nem megyek el. Amúgy is egy politikus életében kellenek ilyen események, ennél csak egy kis börtön a jobb.” Én a következőképpen válaszoltam: „Gyula bátyám, ha vállaltad volna, akkor is lebeszéltelek volna, mert én ezt magam akarom elintézni a párttal.”

– *Két Illyés-szobor avatásán is részt vett (Szekszárd, 1987. november 2., a szobor készítője: Janzer Frigyes; Beregszász, 1989. október 14., az alkotó: Borbás Tibor). Hogyan emlékszik vissza ezekre az eseményekre?*

– Mindkettő nagy megtiszteltetés volt számomra. A szekszárdi főiskola névadó ünnepségére egyébként a család hívott meg, és hivatalosan én adtam át az Illyés Gyula nevet az iskolának.

– *Melyik a legkedvesebb prózai műve Illyéstől?*

– Az *Ebéd a kastélyban* megkapó volt számomra. Amellett nekem a kiindulópont a *Puszták népe* volt. Az irodalomtanárom hívta fel rá a figyelmemet még középiskolás koromban. Rám ez a mű a reveláció erejével hatott, hiszen parasztgyerekként, egy földpadlós, nádtetős házból jutottam el a fertői Esterházy-kastélyban működő kertészeti középiskolába. Ilyen körülmények közül annak idején az én perspektívám az volt, hogy esetleg inasiskolába adnak, de rögtön középiskolában folytathattam a tanulmányaimat.

– *Van kedvenc Illyés-verse vagy -drámája?*

– A drámák közül a *Fáklyalángot* szeretem a legjobban. Azzal avattuk a győri színházat 1978. november 2-án.⁷ Én szorgalmaztam a győri színház létrehozását, és én is avattam fel az intézményt. Egyébként a győri volt az egyetlen olyan színházépület a második világháború utáni időkből, amelyik valóban színházként épült. Az összes többi újjáépítés volt, meg restaurálás eredménye. Rávettem Losonczi Pált, az államelnököt, hogy vegyen részt a színház avatásán. Ott volt az Illyés család – Flóra természetesen Gyula bácsival –, a „helyi előkelőség” Györből, és fölavattuk a győri színházat a *Fáklyalánggal*. Másnap vagy harmadnap, pénteken volt mindig a Kádár-féle filmbe-

játszás, filmbemutató a Filmfőigazgatóság vendégházában, a Baththyány utcában. Ez azt is jelentette, hogy minden pénteken délután négytől ott gyülekeztünk, és az utcán sétáltunk Kádárral, Aczéllal, Óvári Miklóssal, másokkal. Én voltam a házigazda mint miniszter. Az Illyés Gyula-féle *Fáklyalángra*, valamint a színházavatásra reagálva Kádár morogva azt mondta nekem: „Miért kellett még a királyt is odarendelni?” „Király” alatt az államelnököt értette. Amire én meg dühösen annyit mondtam: „Valójában magának is ott kellett volna lenni. Brüsszelben a király még egy brácsaverseny megnyitását is vállalja. Magának is kellene ilyesmit csinálni.” Erre félrehívott Aczél, és a következőket mondta: „Maga nem tudja tartani a száját.” Egyetértően válaszoltam: „Hát nem, majd nem felejt el legalább, hogy mit mondtam neki.” Illyésnek is elmondtam aztán, hogy Kádár hogyan reagált az egész eseményre a maga színvonalán.

Amúgy pedig volt humora Kádárnak. Elmondok még egy történetet ezzel kapcsolatban. Grósz Károly 1986-ban, Borsod-Abaúj megye első titkáraként meghívta Kádárt Miskolcra. A kellemkedés és ilyen-olyan programok közben felvitte az Avasra – ahol a templom van és a tévétorony –, hogy nézzen körül. Kádár körülnézett, odafordult Grószhoz, és azt mondta: „Hallja, Grósz elvtárs, nagy hazafinak kell annak lenni, aki ezt szépnak látja.” – Mindennek már nincs köze Illyés Gyulához, de időnként nem árt felidézni egy-egy hasonló anekdotát a rendszerváltozás előtti évekből, évtizedekből, mert ezek a történetek jól kifejezik, milyen korban éltünk. **Tüskés Anna**

⁷ Illyés *Naplójegyzeteiben* a következőket írta a győri színházavatóról: „Pozsgay – színházavató – ünnepi beszédéből a bátor – s így szépen helyénvaló mondat: Ennek a színháznak különleges hivatása a Csehszlovákiához fűződő őszinte barátságunk jegyében részt venni a határainkon kívül élő magyarság kulturális ellátásában, anyanyelvi nevelésében, helyt adni a szomszédainknál termett szlovák, cseh és magyar alkotásoknak.”

CSAPODY MIKLÓS

Belepiszkítunk a szocializmusba

Három Tiszatáj-történet

A szegedi bölcsészkarról, ahol gyakornok maradhatam volna, nem „az egyetem fura ura” tanácsolt el, hanem az állambiztonság. Így kerültem 1979 tavaszán Ilia Mihály ajánlására a Kulturális Minisztérium Irodalmi Főosztályára, betyárból pandúrnak, ahol irodalmi lapok szemlézése lett a feladatom. Belügyi megítélés szerint Iliával, Pozsgay Imre miniszterrel, Bíró Zoltán főosztályvezetővel együtt „nacionalista platformon” álltam, éppúgy, mint „Csókással” (Csoóri Sándorral) és a „Subások” népi ellenzéki körével. A túlsúlyos ellenpólust Aczél György PB-tag, miniszterelnök-helyettes képezte, aki Tóth Dezső miniszterhelyettes útján az irodalompolitikát voltaképpen kivonta Pozsgay hatásköréből.

A magyar értelmiség nagy része pontosan tudta, '56 óta kik a „Káin-pártiak”, amint később azt is, Nagy Gáspár versében ki a „júdásfa”.¹ Mégis az volt a baj, hogy az Új Írás e sorokkal közölte Vas István *Megint egyszer* című költeményét: „De bátrak is vagytok, ti, Káin-pártiak / [...] / A Gyilkolás – mely Lázadássá nemesült / Az impotens, nedvük vesztett nosztalgiák / Okoskodó elméletében – az maradt, / mi volt.”² Vas vajon Kádárra és a marxizmusra akart utalni? Hivatalos értékelés szerint ugyanis a mű nem a költő „biblikus elemekből építkező lírájának része”, hanem „direkt politikai áthallásos” vers. Az a főszerkesztő, aki ilyet közöl, súlyos publikációs-politikai hibát követ el; ha nem vette észre, alkalmatlanság miatt le kell váltani, de hogyha a közlés tudatosan történt, ellenzéki („ellenzékieskedő”), akit még inkább le kell váltani. A lapok minisztériumi szakreferensétől (én voltam az Új Írás „gazdája”) azt várták el, adjon „jelzést”, fogalmazza meg, honnan hová „hall át” az áthallás. Ne a művet nézze, hanem a tabusértést keresse, azt, hogy a hibakeresőn mikor téved vörös mezőbe a mutató. Ebből fakadt elmélyülő konfliktusom Tóth Dezsővel, később Aczéllal. Az volt a bajok forrása, hogy nem szóltam, amikor például leírták a „nem létezett” recski kényszermunkatábor nevét. A konfliktus lényegi oka azonban az volt, ami-

ért nem szóltam. A mű értésében Tóth Dezsővel egy véleményen lehettem például Szabó István *Mephisto*-ja megítélésében, ő azonban, noha értett hozzá, volt ízlése, minőségérzéke, az irodalomban nemcsak esztétikumot, hanem főként ideologikumot keresett és talált. Ezt az ideologikumot az írónak a marxizmus-hoz, „a munkásosztály történelmi harcához” való viszonyával mérte, a műveket ő is e szerint sorolta a támogatott, túrt vagy tiltott kategóriákba. Önmagában azonban még ez a (számomra elfogadhatatlan) megközelítés sem vezetett volna végletes szembenálláshoz, ha a szembenállás oka nem az ideológia *tartalma* lett volna. Tóth is úgy hitte, hogy az ország, a magyarság (a „nacionalisták” hazája) azonos a Kádár-rendszerrel, ő pedig, éppúgy, mint Aczél, a rendszer elszánt, a „nacionalizmust” elutasító védelmezője. E merev elvi álláspont képviselőjében nevezett hamarosan intranszigiensnek engem. Kapcsolatunknak az sem vált javára, hogy nem budapesti Pándi-, hanem szegedi Ilia-tanítvány voltam.

Tanulóévem után következett a magaskiskola, vagy inkább a mélyvíz. Csoóri *Egy nomád értelmiségi* című esszéje miatt a Forrás 1980. februári számát bezúzták, illetve az írást kivágták belőle, Hatvani Dániel főszerkesztő szigorú megrovás pártbüntetést kapott. Ez volt első leckém a „publikációs-politikai hiba” mibenállásáról. Tóth Dezső az 1980. március 3-i főszerkesztői értekezleten felpanaszolta: „nem észlelte még soha a párt politikája elleni nyilvános kulturális megnyilvánulások ilyen összesűrűsödését.”³ Utalt a Tiszatáj 1980. februári számára, amely *Csoóri Sándor 50. születésnapjára* címmel az ünnepelel *Töredék* című esszéje mellett hét szerző 50 oldalnyi írását közölte, amiért Komócsin Mihály Csongrád megyei első titkár igazolójelentést kért. „Ezért is került bele a megyei pártértekezlet javaslatai közé, hogy »a Tiszatáj országosan elismert rangjából és szerepéből következően fordítson nagyobb figyelmet az ideológiai biztonság elvének gyakorlati érvényesítésére«. Csapody Miklós, a minisztérium munkatársa sem kerülhette el, hogy az 1981. március 25-i lapértékelésen ne tegyen róla – igaz, diplomatikusan – említést: »a nagyobb tematikus blokkok, néhány rokon vonatkozású írás együttes szerkesztése, vagy csupán egy-két publikáció szerves egymásmelletti-sége révén képes volt a többi anyagot, a kötőelemeket

1 NAGY Gáspár: *A Fiú naplójából...*, Tiszatáj, 1986/6., 10.

2 VAS István: *Megint egyszer*, Új Írás, 1978/11., 3.

3 GYURIS György: *A Tiszatáj fél évszázada 1947–1997*, Somogyi könyvtár, Szeged, 1997, 127.

is a hangsúlyok vonzáskörébe vonni, különösen föl-erősítve a jelentések kisugárzását. [...] elmondható ez az 50 éves Csoóri Sándort köszöntő februári szám jelentős összeállításáról is, ha itt volt is bizonyos, az arányokat módosító túldimenzionálás.«⁴

Minisztériumi bűnlajstromomat három súlyosabb tétel terhelte. A pártközpont (nem voltam párttag) 1981 júniusában a Tiszatáj lengyel számát, 1982 augusztusában a gyulai határon túli magyar lírafesztivál forgatókönyvéről írott véleményemet, végül 1982 szeptemberében a Tiszatájnak egy magyarelles román kiadványra adott szeptemberi válaszát, az előzetes „jelzés” elmulasztását róta föl nekem. Az elsőért szóbeli megrovást, a másodikért fegyelmit kaptam, a harmadikért elbocsátottak.

A Tiszatáj 1981. júniusi „krakkói száma”

A lengyel összeállítást Kiss Gy. Csaba és Kovács István 1980 őszén javasolta a szerkesztőségnek. A terjedelmes anyag a Szolidaritás és a lengyel párt első konfliktusa után *Krakkói körkép* cím alatt jelent meg mindkét nemzetbeli költők, írók, történészek írásaival.⁵ A szám nagy siker volt, Illyés gratulációját azonban csakhamar a minisztérium igazolójelentést követelő levele követte.⁶ 1981 májusában már nyomdakész volt az összeállítás, amikor Tóth a május 20-i főszerkesztői értekezleten „a lengyel téma szüneteltetésére” hívta fel a figyelmet. Vörös Lászlóhoz írott levele szerint „félreérthetetlenül szögeztem le, hogy a lengyel tematikájú írások közlése a szó szoros értelmében nem tilos (ez az aktuális vonatkozásokra áll), de még történelmi tematika esetén is kívánatos ezeknek a szokásoshoz mért »hígítása« és semmiképpen sem kívánatos – mert politikai jelentőséggel bír – ezek bármilyen természetű sűrítése. [...] Ön, Vörös László elvtárs azonban annak ellenére, hogy tudta: a következő (valószínűleg már nyomdában lévő) Tiszatáj számában [!] egy több mint 60 oldalas lengyel blokk van – egy árva szót sem szólt; az elhangzottak után sem ébredt fel Önben annyi politikai felelősségérzet, hogy ezt a kérdést nyíltan szóvá tegye.” Tóth feltette a kérdést: miként lehetséges, hogy „a terjedelmi dimenziókról mélyen hallgatva, [Vörös] aziránt érdeklődött, hogy van-e a minisztériumnak a közlés ellen

kifogása; hogyan lehetséges az, hogy a kéziratok felküldését – azon a címen, hogy a főszerkesztői értekezleten elhangzottakat is figyelembe véve, a szerkesztőségnek semmilyen aggodalma sincs – megtagadja; hogyan lehetséges az, hogy a szerkesztőség a közlésért politikai felelősséget vállalt.”⁷ Vörös azonban időben tájékoztatta a pártközpont munkatársát, Agárdi Pétert, aki azt mondta, „olvassam el újra az anyagot, s ha marad az a meggyőződésem, hogy politikailag nincsen vele semmi gond, hívjam föl Tóth Dezsőt”, aki idő híján már nem tudta átnézni az anyagot; „döntsem el, saját felelősségemre vállalom-e a közlést. Vállaltam. Aztán konkrétan ugyan semmi- be se kötöttek bele, de Annus József főszerkesztő-helyetessel munkahelyi fegyelmit kaptunk, továbbá megvonták tőlünk az esedékes évi nyereségrészesedést.”⁸ A fegyelmit nem indokolták meg. Később kiderült, hogy a pártközpont az összeállításban verseit közlő Leszek Aleksander Moczulski (1938–2017) költőt Robert Leszek Moczulski (*1930) történész-politikussal, a KPN nevű illegális antikommunista lengyel párt vezetőjével tévesztette össze.

Bár nyomdába adás előtt Vörös nem engem, lapja minisztériumi „illetékesét” hívta fel, a folyóirat referense én voltam. Aczél György a pártközpontba rendelt, és fennhangon kérdőre vont, miért nem adtam „jelzést”, hogy a lapszámból „időben ki lehessen vágni” az inkriminált anyagot: „Maga szerint nem érte volna meg a költséget egy ilyen szocializmus-ellenes támadás elhárítása?” Miután a számról előzetes tudomásom volt, Aczél kezdeményezésére Tóth Dezsőtől megrovást kaptam. Amikor azonban 1982 májusában Menyhért Jenő osztályvezető Varsóba utazott, „a tavaly nyári lengyel-mizéria után politikai jópont-gyűjtemény készül: össze kellett írunk, melyik lapban milyen lengyel tárgyú írás jelent meg azóta. A listavezető a fegyelmmel sújtott Tiszatáj: éppen a krakkói összeállítással fogunk odakint villogni.”⁹

1982. május 4-től „minden beérkezett lapszámról 48 órán belül »jelzést« kell adni.” Az újabb pártközponti aktíván „A megrezzent (-rozzant) főpapság az

4 Uo.

5 KISS Gy. Csaba: *Húsz év után. Lábjegyzetek a Tiszatáj-botrányhoz*, Tiszatáj, 2006/6., 11–19.

6 KISS Gy. Csaba: *Lengyel napló*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1997, 22.

7 TÓTH Dezső: *Levél Vörös László elvtársnak, a Tiszatáj főszerkesztője [!]*, Budapest, 1981. jún. 9. Idézi GYURIS György: *i. m.*, 127–128.

8 VÖRÖS László: *Szigorúan ellenőrzött mondatok. A főszerkesztői értekezletek történetéből, 1975–1986*, Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2004, 35–36. Az igazolójelentést lásd: GYURIS György: *i. m.*, 128–129.

9 CSAPODY Miklós: *Napló* (1982. máj. 11.) Kézirat.

irodalmi társaságokon kesergett. Az ideológiai »egységet« a politikai pluralizmustól féltik [...]. A társaságokat ugyanis az írószövetségi választmány megszavazta, bele is kerültek az alapszabályba. Tóth Dezső mégis mindenünnen visszavonatta azt az emlékeztetőmet, amit arról az ülésről írtam, mert ez a »súlyos tény« szerepelt benne.¹⁰ Agárdi is megneheztelt érte, amit Menyhért komolyan vett: másnap a Tiszatáj [1982.] 4. számáról készült emlékeztetőmet a kulturált szabotázs egyik formájának mondta.¹¹ Pozsgay leváltása után megérkezett Köpeczi Béla. Komor idők következtek; Pozsgay sem mindig tudott, de ő akart segíteni, az új, simulékony, tudós miniszter pedig a régi bolsevik idők szorgos bürokrátája volt, Aczél embere.

A lírafesztivál

A gyulai határon túli magyar lírafesztivál anyagáról írott véleményem nagyobb súllyal esett a latba. Kispál Antalnak, a szegedi tévé (és a szegedi politikai rendőrség) munkatársának jelentése szerint 1982. február elején „A [szegedi körzeti] TV vezetése úgy foglalt állást, hogy ez egy helyes kezdeményezés. A munkálatokban ugyanazok vesznek részt, mint az elmúlt évben. Király Zoltán szerkesztő, Ilia Mihály műsorösszeállító, Sík Endre [helyesen: Ferenc – Cs. M.] rendező [...]. Ilia tavalyi munkáját a helyi vezetés értékelte, ő javaslatokat készített arra vonatkozóan, hogy mely költők művei között válogassanak. Kik azok, akik a legelfogadottabbak az adott országban [...] Romániában, Csehszlovákiában [...]. Egyelőre más országokra kibővíteni nem kívánják, annál is inkább, mert levél formájában olyan reagálások történtek, melyek nem kívánatosak [...]»¹²

Javasoltam néhány gyengébbnek ítélt költemény elhagyását, de „jelzést” nem adtam, mert azzal a műsört tettem volna lehetetlenné. Regös Sándor jól emlékezett: „előzetesen láttamoztatni kellett az anyagot. Fölküldtük a minisztériumba, Csapody Miklósnak, aki azt mondta, hogy mehet.” Néhány nap múlva Agárdi Péter telefonált Regösnek Aczél György nevé-

ben: „Tűrhetetlen, amit maguk itt összeállítottak. Semmiféle előremutató érzés, csupa nihil meg reménytelenség, a jövőbe vetett hitnek nyoma sincs benne.« És szépen lediktálta, hogy kiket kell a műsorból kihúzni.¹³ Az eljárásról „Ilia elmondta, hogy Magyarországon erősebb a cenzúra, mint Jugoszláviában és Csehszlovákiában. Erre példaként a gyulai külföldi magyar líra műsorának összeállítását hozta fel, amelyet részben ő szerkesztett. Először a TV cenzúra kihúzta az anyag felét azzal, hogy időben nem megy. Ezután a minisztérium irodalmi osztálya húzott ki nyolc verset, mert pesszimista hangvételűek. A megmaradt anyagot a pártközpontban Agárdi Péter húzta ki Tóth Dezső miniszterhelyetttel együtt, s közölték, hogy ugyanazon költőktől más versanyag szerepeljen a műsorban.” Erre Ilia azt mondta, „ezek után az apparátusnak kellene a műsorokat csinálni.” Írt egy levelet Aczélnek, mely szerint „»visszajutunk az ötvenes évekbe, amikor nem kellett senkinek gondolkodni, mert az apparátus gondolkodott helyette«.”¹⁴

A Tiszatáj 1982. szeptemberi száma

Ion Lăncrănjă *Cuvînt despre Transilvania [Beszéd Erdélyről]* című uszító magyarellenes cikkgyűjteménye 1982. március 15-én (!) 50 ezer példányban hagyta el a nyomdát. Köteles Pál erre reflektáló *Töprengés egy torzkép előtt* című írását szeptemberben közölte a Tiszatáj.¹⁵ A primitív román botránykönyv újabb erőszakos sovíniszta támadássorozat nyitányát jelezte, Magyarországon pedig a párt és a „népi” ellenzék súlyos konfliktusához vezetett. A támadások kezdetét Gáll Ernő szerint a „Barbu-csoport [a Săptămîna című bukaresti hetilap szélsőséges nacionalistáinak – Cs. M.] provokációi képezték Lăncrănjă és R[omulus]. Zaharia könyvei, C[orneliu]. V[adim]. Tudor stb. versei – egyszóval az »irodalom« lépett fel kezdeményezően, de nyilván bátorítottan, ők az »ellen-ébreztők« hadai voltak, és sikerült a közvélemény egy részét megzavarniuk, megmérgezniük. [...] majd a repertoárok átalakítása, a rádióstúdiók felszámolása, a tv-műsorok megszüntetése következett.”¹⁶ Az Eugen

10 Gáspár György kollégámmal Tóthot ezután Elvtársnak, olykor Szlováknak neveztük, mivel a Tóth sérti északi szomszédunk érzékenységét; hozzátettük, amit *A kitömött hatyú* (1988) szerzőjétől, Esterházy Pétertől már akkor hallottunk: „Megjegyezve tisztelettel, hogy mi is szomszéd nép vagyunk.”

11 CSAPODY Miklós: *Napló* (1982. máj. 4.)

12 Csongrád m. Rendőr-főkapitányság III/III. O. *Kivonat AG–22 főhadnagy 1982. febr. 2-i jelentéséből*, 0–19783/3., Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL).

13 ZELEI Miklós: *Megtanultam az igazi értelmiségi viselkedést*, www.dunavolgyipeter.hu

14 Csongrád m. Rendőr-főkapitányság III/III. O. *Jelentés*. Tárgy: „Szerkesztő” *Jedőnevű bizalmas nyomozásban*, Szeged, 1982. aug. 1. 0–19783/3. (ÁBTL)

15 KÖTELES Pál: *Töprengés egy torzkép előtt*, Tiszatáj, 1982/9., 51–57.

16 GÁLL ERNŐ: *Napló I. 1977–1990*, sajtó alá rendezte: GÁLL ÉVA és DÁVID Gyula, bevezető: GÁLFALVI Zsolt, Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003, 145. (1985. ápr. 10.)

Barbu, Ion Lăncrăjan és Adrian Păunescu vezette agresszív nacionalista-antiszemita csoport a hetvenes évek végén erősödött meg, amikor Elena Ceaușescu a Román Kommunista Párt Politikai VB tagja lett, és befolyása nagymértékben megnőtt férjére és a pártvezetésre. Barbu a bukaresti irodalmi élet egyik meghatározó figurájaként, Lăncrăjan az írószövetség dogmatikus párttitkáraként támadta a rendszerrel szembenálló, Romániát elhagyó értelmiségieket. Păunescu, aki az RKP politikáját úgymond belülről bírálta, 1973-ban a Cenaclul Flacăra (a Flacăra folyóirat monstre nacionalista folklór-rendezvényeinek) megszervezőjeként lett Nicolae Ceaușescu „udvari költője”. Ceaușescunak küldött beadványában Méliusz József már 1982. április 20-án perrel fenyegetőzött, de Beke György és Szabó Gyula nyilatkozata sem kerülhetett nyilvánosságra. Gáll Ernő Aurel Duca KB-titkárnak fejezte ki tiltakozását, később Balogh Edgárral együtt írta alá a Sütő András, Markó Béla és Gálfalvi György által fogalmazott levelet. Sütő nevével fémjelvezve, több mint 30 aláírással tiltakozó levelet küldtek Bukarestbe Fazekas Jánoson keresztül Ceaușescunak Lăncrăjan kötete miatt.

A könyv „és ami körülötte, »mögötte« történt, szörnyű izgalmakat váltott ki. Leverő minden. Maga a tény, hogy felső ösztönzésre rövid idő alatt – más antiszemita megnyilvánulásokkal (az [Zigu Ornea irodalomtörténész ellen konstruált – Cs. M.] Ornea-ügy) – ez a förmedvény napvilágot láthatott, a hozsannázó méltatások, a kolozsvári botrány, amely a pártpropagandistáknak szóló ajánlásban jutott kifejezésre, a Méliusz-cáfolat közzétételének szabotálása, a Domokos Géza és a Kritikon elleni támadások, a társaság ájult magatehetetlensége, a gyér tiltakozások, az atomizáltság, a román értelmiség passzivitása, a magyarországi kapcsolatok blokálása [...] az ötvenes évek baljós, megfélemlítő emlékét elevenítik fel.”¹⁷ Egy 1983-as Securitate-jelentés szerint a Korunk szerkesztőségében Gáll úgy nyilatkozott, hogy ha „Lăncrăjannak megengedett, hogy egy ilyen könyvet publikáljon, azt bizonyítja, hogy első könyve (*Cordovani*, 1963) nem volt egyedi jelenség, hanem egy nagyobb méretű stratégia része. Másféle kurzusról van szó, a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos politika megváltozásáról, de egy keményebb változásról, durvábbról, kíméletlenebből. Eddig nem adtak szabad utat a sovinizistáknak. Eddig úgy mond-

ták: »nemzetiségre való tekintet nélkül«, de most legyünk felkészülve rá, hogy az egyetértést, barátságot hirdető szavak mellett egyre több ilyen könyv fog megjelenni. Ez által pedig a román nép sovinizta »felvilágosításban« részesül, ami súlyos kihatással lesz a romániai magyarság helyzetére.”¹⁸

A Köteles-kézirat 1982 nyarán érkezett a Tiszatáj szerkesztőségébe. „Néhány jelzőt finomítottunk benne, és kihúztuk azt a pársoros bekezdést, amelyben Köteles Pál Ceaușescu propagandagépezetét Goebelsével vette egy kalap alá. Július közepén főlhívtam Csapody Miklóst, a minisztérium Tiszatáj-referensét, van-e elvi tiltás arra nézve, hogy Lăncrăjan könyvével nem szabad foglalkozni. Azt mondta, nincs. Július 17-től vendégünk volt Gálfalvi György, családunk régi jó barátja, a marosvásárhelyi Igaz Szó szerkesztője. Július 19-én odaadtam neki a kéziratot, azt kérve, mondja meg a legőszintebben, ártunk-e nekik, erdélyi magyaroknak, ennek a cikknek a közzétételével. Gyuri barátunk a leghatározottabban azt felelte, hogy nem ártunk, sőt használunk vele. Erre a cikket nyugodt lelkiismerettel nyomdába adtuk, bár biztosak voltunk benne, hogy az illetékesek nem hagyják majd szó nélkül. Az időpont is a legeszményibb volt: azt a szerkesztői gyakorlatot követtük ugyanis, hogy legrázósabb közléseinket mindig a szeptemberi számba időzítettük, mert ennek kéziratjai júliusban és augusztusban voltak a nyomdába, akkor, amikor a megyei elvtársak túlnyomó többsége szabadságon volt, így minimális volt az esélye annak, hogy a nyomdában ellenőrizték, van-e problematikus írás, esetleg kivetetni való a megjelenendő lapszámból.”¹⁹

Nem Vörös hívott fel, hanem Annus József, de a kérdés valóban az volt: van-e a témában „elvi publikációs-politikai tiltás”? Mivel nem volt, azt feleltem, nincsen. A szegedi „Tiszatáj-értékelő bizottmány fórumán szót kaptak a szerkesztők is. Vörös Laci volt a merevebb: azt mondta, lehet, hogy majd ugyanazok, akik most elmarasztalják, öt év múlva ugyanazért dicsérni fogják. [...] Annus volt a legdiplomatikusabb, őrá Agárdi [Péter]ék nem haragszanak annyira. Miért? Annus Jóska »három szinten« reagált: megvédte Csoórit (nem igaz, hogy csak költőként figyelemre méltó); Bíró [Zoltán] Köteles írásait már kevésbé védte, mondván, bizony, voltak bennük

17 *Uo.*, 100. (1982. máj. 10.)

18 Ministerul de Interne, Insp. Județean Cluj, Nr. 102/GM/00397000 din 17. X. 1983. Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securitate. Măsolata Kántor Lajos iratanyagában (Kolozsvár).

19 Vörös László: *i. m.*, 80.

kifogásolható részletek; végezetül: a szerkesztőség nem tehet róla, ha nincs rend a minisztériumban. Mert ők jelentették a Köteles-írás közlésének szándékát, és nem kaptak ellenkező jelzést. Nem tehetnek róla, ha az illetékes munkatárs nem jelezte fölötteseinek.”²⁰ Ez a botrány már nemcsak a magyar politikai vezetést és a pesti irodalmi világot rázta meg, hanem elérte a vidéki értelmiséget is. Köteles írása az 1982. szeptemberi számban a pártközpont tudta nélkül jelent meg, Száraz György hivatalos álláspontot képviselő, egyebekben korrekt írásának (*Egy különös könyvről*) élére vágva.²¹ A szeptember elsején megjelent Tiszatáj-számot, mint 1971 decemberében Ratkó József sárrétudvari Nagy Imre parasztköltőt idéző verséért Szegeden a motoros rendőrök, két nappal később az egész országban összeszedették az újság-árusoktól.

1982. október 5-én Tóth Dezső magához rendelt, és Agárdi, Pándi András főosztályvezető, valamint Veress Mariann párttitkár jelenlétében közölte: „Munkámban számtalanszor éreztek olyan hibákat, tévedéseket, amelyek nyomán szükségesnek éreztek jelezni, hogy változtatnom kell szemléletmódomon. Az utóbbi időben ezt egyre több esetben voltak kénytelenek megfogalmazni, mert összesűrűsödtek a velem kapcsolatos problémák, így legutóbb a Tiszatáj Köteles-cikke ügyében, amelyben súlyos mulasztást követtem el. Hangsúlyozni kívánja, hogy nem ez az egyetlen és a legfőbb probléma velem, ez már a dolgok teteje, amelyből a kulturális irányítás kénytelen levonni a személyemet illető következtetéseket. Ez a felső vezetés döntése (Aczél nevét nem ejtette ki). A problémákra Menyhért Jenő figyelmét is felhívta a közelmúltban írásban, kérve, hogy hasson a változás irányába. Ezt a levelet nyilván ismerem, mégsem változtattam magatartásomon. Szemléletemet és állásfoglalásaimat ugyanis a politikai intranzigencia jellemezte, munkám során nem a Művelődési Minisztérium álláspontját képviseltem. Minisztériumi munkámat – a szóbelit és az írásosat egyaránt – politikai fedőszövegek, elkenések gyártása, az önmagáért való esszéizálás jellemezte, és az irodalompolitikai érdekű, politikai természetű kérdések következetes elkenése. Mindez – természetesen nem feltételezhető a rosszhiszeműség – arra mutat, hogy vagy nem akarom, vagy nem tudom az itteni kívánalmak szerint

végezni munkámat. Annyiszor kért ő is, más is, hiába, mindig valami makacsság, ellenszegülés vezetett. [...] az elhangzottak jellemezték minden folyóiratszemplémet, különösen a Tiszatáj 1981. márciusi lapértékelésén képviselt álláspontomat, amikor elvtelen és hamis beállítással próbáltam felmentést adni, megkísérelve olyan törekvések legalizálását, amelyek ellentétesek kulturális politikánkkal. Ez jellemezte más megnyilatkozásaimat is, mint a gyulai Várszínház-ügyben, amikor esszéisztikus, használhatatlan szöveget adtam, majd az erre következő írásbeli figyelmeztetésre intranzigens hangú feljegyzéssel feleltem. Ugyanez nyilvánult meg a Tiszatáj Köteles-cikkével kapcsolatban is, amikor is nem éreztem a szerkesztőség jelentkezésének, a cikk közlésének bel- és külpolitikai súlyát – erre kell gondolnia, mert az ügyben nem feltételezhet rosszhiszemű tudatosságot. A dolgokhoz való hozzáállásom legjellemzőbb megmutatkozása Illyés Gyula 80. születésnapjára szóló kitüntetési előterjesztésem, amelynek indokló részét Csoóri-idézettel zártam. Közvetésemre, hogy az idézet nem tőlem való, ideges telefonálásba kezdett. Miután Menyhért közölte vele, hogy a szöveg az írószövetségé, annyit mondott, nem baj, ennyi elég. Végül közölte, a legfelsőbb kulturális vezetés úgy látja, hogy nem dolgozhatom a Művelődési Minisztériumban.”²²

1982 őszén már „Akár ugyanarról a témáról a megszólalás és a publikálás lehetősége a korlátozott nyilvánosság szerkezetében erősen pozicionált volt: függött a megszólaló személyétől, de ennél is meghatározóbb volt a közlési fórum, ráadásul a Tiszatáj főszerkesztője előzetesen egyeztetett a folyóirat minisztériumi referensével, Csapody Miklóssal, aki a közlés elé nem gördített akadályt. Igaz, nem sokkal később – a minisztérium irodalmi osztályának vezetőjével egyetemben – menesztették állásából”.²³ Mint később a Bécsi Napló írta, „A gyakorlat szerint, ha a publikációkkal kapcsolatban kételyek merülnek fel, ki kell kérni a pártközpont véleményét. Csapody Miklós sem főnökét nem értesítette, sem pedig a pártközpontot nem kereste fel, és így a *Töprengés egy torzkép előtt* román tiltakozást váltott ki, ami aztán Csapody állásába került.”²⁴ A lap később arról tudósított, hogy „A tavaly [1981.] júniusi lengyel

20 CSAPODY Miklós: *Napló* (1983. febr. 5.)

21 SZÁRAZ György: *Egy különös könyvről*, Valóság, 1982/10., 95–105.

22 CSAPODY Miklós: *Napló* (1982. okt. 5.)

23 NÉMETH György: *A Mozgó Világ története 1971–1983*, Palatinus, Budapest, 2002, 117–118.

24 Bécsi Napló, 1983. jún. 3.

szám miatt a Tiszatáj szerkesztősége megrovásban részesült. A munkásörség mostani felvonulása az előzményektől függetlenül aggasztó jelenség: a hatalom – úgy látszik, egy számára kényes kérdésben – fegyveres erővel érvelt a szókimondás ellen. [...] Aczél György a pártközpontban erről úgy nyilatkozott, olyan lapot nem lehet engedélyezni, amelyik minden számában belepiszkít a szocializmusba.”²⁵ Háborogtam, de be kellett látnom, hogy a rendszer okkal „vetett ki magából”.

Az 1982. október 15-i főszerkesztői értekezlet előkészítésében már nem kellett részt vennem. A Tiszatáj ennek az előzetes munkanyagában is szerepelt, de a szeptemberi számról már egy szó sem esett. A fő hangsúlyt az írószövetségen belüli, a pártvezetés számára nemkívánatos szerveződésekre, az irodalmi társaságok ügyére, valamint az irodalmi lapok kritikai tevékenységére helyezték. Tóth szerint „A folyóirat-hálózat színes és eleven, de a marxizmus zárójelbe tétele, a szövetségi politika félreértelmezése, a nemzeti irodalom egységének állandó reklamálása elfogadhatatlan. Szükség van összeszedettségre és rendre. De rend és szabadság helyett az irodalmi élet szerkesztői szektorát ma rend és szabadosság viszonya jellemzi. Tény: a szerkesztőket az állam nevezte ki, a kötelességeket pedig ti magatok vállaltátok. Vessetek számot azzal, hogy ezeket továbbra is vállaljátok-e, a magatok által kialakított programmal együtt? Ez elsősorban a Mozgó Világra vonatkozik. Hányszor tettük elvtársi-baráti légkörben szóvá a problémákat? Ám minden türelem értelmét veszti, ha intranzigenciákkal találkozunk. Hát, Kulin elvtárs, hogy van az, hogy a SZER [a Szabad Európa Rádió – Cs. M.] felhasználja a lapot, és még honoráriumot se kaptok érte? A magyar állam nem hajlandó támogatni olyasmit, ami keresztezi törekvéseit. Tiszatáj: az irányító szervek felhívták a lap vezetésének figyelmét az ideológiai tévedések számának csökkentésére, eredménytelenül. Csak azért is-magatartás: vannak övezetek, amelyeknek álláspontja ismert [!], de a marxistákkal való együttes szereplésnek még a látszatát is elkerülik. Länrcänjan-ügy: hosszú a háttértörténet. Köteles igenis tudott a konzultált Száraz György-írásról, de a Tiszatáj kiszagolt valamit, és bevette Kötelest, akivel elvileg egyet lehet érteni. Elhatárolódó kivagy-

Illusztráció A Nap lánya című, északi népek meséit tartalmazó kötethez

ságból tudatosan meglőtték a párt és az állam által támogatott véleményt: csak azért is.”²⁶

Az új fősztályon 1982 végéig dolgoztam, addig kellett új állást találnom. Rátki András fősztályvezető már nem adott érdemi munkát. Olykor vitába szálltunk egymással, például Csoóri kitüntetéséről, aki szerinte is „tehetséges költő és szociográfus [.] abba az írói kategóriába tartozik, amit a kialakult társadalmi gyakorlat »Kossuth-díjas szintnek« tekint. Ennek ellenére politikai magatartása, műveiben is megfogalmazódó világnézete, társadalomszemlélete olyan mértékű illojalitást fejez ki, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni a legmagasabb művészi elismerés – politikai döntés – mérlegelésekor. A Kossuth-díj odaítélése súlyos értelmezési zavart okozna a hazai politikai közvéleményben.”²⁷ Utolsó irományom stílszerűen egy „előzetes” igazolójelentés-féle volt a győri Műhelyről. Gecsényi Lajos főszerkesztőtől utóbb megtudtam, „kint volt náluk a rendőrség a szerkesztőségben, Pomogáts Bélának az 1983. januári számban megjelent transzszilvanizmus-tanulmánya miatt.”²⁸ Irodalmi pandúrkodásom rövidre szabott ideje ezzel véget ért, megint betyár lettem, fedélzetközi utas, lézengő ritter, erdélyi magánzó. Majdnem hat évre tartós „depóba” kerültem, ahonnan 1988 őszén Pozsgay Imre segítségével szabadulhattam.

26 CSAPODY Miklós *kézírtásos feljegyzése*, Budapest, 1982. okt. 15.

27 RÁTKI András: *Feljegyzés*, Budapest, 1982. dec. 8. Gépirat-másolat.

28 CSAPODY Miklós *levele Ilia Mihályhoz*, Budapest, 1983. febr. 23. – Pomogáts Béla írása: *Az erdélyi gondolat. Kisebbségi helyzet, kisebbségi ideológia*, Műhely, 1983/1., 3–15.

25 Bécsi Napló, 1982. dec. 1.

Zöld forradalom

*A jácint apró
levelecskéje földet
repszit szelíden:*

*magok szívében
forradalom dúl – zölden
tör föl a vérük!*

Keserédes

*Keserédes bor –
fele szín-napsugárból,
fele meg éjből.*

Ősz

*Szeptemberi ég.
Bozsognak a csillagok,
mint a muslincák.*

Ladik

*A hold ladikja
hőfelhők hinárja közt
lám, megfeneklett.*

Ősz borókák

*Száll, napok óta
szálldos a nyárfagyapot.
Ősz a boróka.*

Szerelem

*Gömbölyödő hold!
Feleségem ha rám néz,
kipirul arca.*

Ködben

*Kocsizom ködben.
Fényszóróm, jaj, faragd ki
a ködből utam.*

Hordó és szónok

*A hordódnak higgy,
ne a hordószónoknak!
szentségesebb frigy!*

Lakodalmak

*Ó, lakodalmak!
Többet ért a sütemény,
mint a mennyasszony!*

Viharban

1.
*Hunyorog az ég.
Felhők pillája alól
süt sebes villám.*

2.
*Zihálnak a fák.
Tüdőlebenyei tán
a zivatarnak?*

Hajdanta

*Hogy zajongtatok
hajdanta, szép lúdjaim!
Most hol hallgattok?*

N. SZABÓ JÓZSEF

A zenetudományos elit és a rendszerváltozás (1945–1946)

Más elitesoportokhoz hasonlóan a zenetudományos elitre is hatással voltak a II. világháború utáni átfogó politikai változások, a felsőoktatás és a tudományos élet átalakítása, továbbá a művészet szerepének újfajta értelmezése. Jelen tanulmányunkban bemutatjuk, hogy az 1945 utáni egyetemi reformelképzelések miként érvényesültek a nagy presztízsű zenetudományos képzés területén; hogy milyen szerepet vállalt a zenetudományos elit a tudománypolitikában és az MTA átalakításában, s hogy miként aktivizálódott a zenész elit a közéletben, a civil szerveződésekben. Arra is kitérünk, hogy a magyar zenetudósok körében miként zajlottak le az 1945 utáni igazolások és a B-listázás, illetve, hogy miként viszonyultak a politikai pártok a zenei élet kiválóságaihoz.

A Horthy-rendszer és a zenei elit¹

A II. világháború utáni zenetudományos elit helyzetét nem érthetjük meg e csoport és a politika 1920–1945 közötti kapcsolatának rövid bemutatása nélkül. Mint ismeretes, a magyar zenetudomány, illetve a Zeneakadémián folyó képzés nemzetközi színvonalú volt. Ennek ellenére előfordulhatott olyan eset, hogy néhány magyar zeneszerző – elsősorban politikai okokból vagy származása miatt – külföldön nagyobb elismerést és publicitást kapott, mint Magyarországon.

A zenei elit bizonyos képviselőit – „művészetpolitikai” aktivitásukkal szoros összefüggésben – személyükben érintették azok a nagy társadalmi-politikai változások, amelyek az I. világháború után az országban végbementek. Az 1918–1919-es évek baloldali-forradalmi szervezeteiben való szerepvállalás után bekövetkező jobboldali fordulat, majd az 1921-től konszolidálódó Horthy-rendszer „sajátos” viszonyt alakított ki a politikai változások idején szerepet vállalókkal, a „kompromittálódottakkal” kapcsolatban.

¹ A tanulmánynak nem feladata a zenetudósok munkásságának részletes elemzése. A dolgozat „csupán” az elit és a politika viszonyát mutatja be.

Mint minden nagy politikai változás idején lenni szokott: volt, akinek a hatalom „megbocsátott”, volt, akinek nem. A többség a politikától függetlenül tette a kötelességét, és a továbbiakban is színvonalasan művelte hivatását.

A többi kulturális-tudományos elitesoporthoz hasonlóan a Horthy-rendszer idején ebben a közegben is a konzervatív szellemiségű zenetudósok és művészek határozták meg a korszak zenei életét. Nem véletlen, hogy az 1920-as években döntő szerepet játszott a magyar zenekultúrában a nemzeti irányzat zenei tekintélye, Hubay Jenő hegedűművész, zeneszerző, a Zeneakadémia tanára és igazgatója, aki 1921-től a Magyar Tudományos Akadémiának is tiszteletbeli tagja volt. Hubay virtuóz hegedűjátékával a korszak egyik legnagyobb előadóművészeként vált ismertté. Világhírű iskolája olyan kiváló hegedűsöket nevelt, mint Szigeti József, Székely Zoltán vagy Zathureczky Ede.

Hubay Jenő mellett a zenei élet másik befolyásos alakja Dohnányi Ernő volt. Miután az 1919-es kommunben, illetve a kommunista kezdeményezésre létrejött zenei direktóriumban való „szereplése” feledésbe merült, a '20-as évek közepétől Dohnányi idomult a hivatalos közélet igényeihez, amit a hatalom kellőképpen értékelt is. A XX. század egyik legjelentősebb zongoraművészt 1934-ben kinevezték a Zeneművészeti Főiskola főigazgatójának (tisztségét 1943-ig töltötte be), számos díjjal és kitüntetéssel halmozták el. Az 1930-as évben már az ő kezébe került a magyar zenei élet irányítása. A „zenepolitikát” meghatározó Dohnányi kiváló minőségérzékkel rendelkezett, többek között Bartók Béla és Kodály Zoltán zenetudományi és művészeti tevékenységét is támogatta.

Bartók Béla nemcsak világszínvonalú zenetudós és zeneszerző volt, hanem zongoraművészként is a legnagyobbak között tartották (tartják) számon. Első műveire a német késő romantika hatott. 1906-ban kezdte el Kodály Zoltánnal népzene gyűjtő munkáját. A romantikus hagyományokkal szakítva, a népzene támaszkodva új zenei stílust alakított ki. A Tanácsköztársaság alatt – Dohnányihoz hasonlóan – ő is a zenei direktórium tagja lett. Ettől függetlenül 1935-ben – zenetudományos munkásságáért – tagjai közé választotta a Magyar Tudományos Akadémia. A hatalomhoz azonban másként viszonyult, mint Dohnányi Ernő. A harmincas évek második felében szemben állt az olasz és német orientációt képviselő magyar kormányokkal, majd feleségével, Pásztor

Ditta zongoraművésszel 1940-ben az Amerikai Egyesült Államokba emigrált.

Kodály Zoltán zeneszerző, zenetudós, a Zeneakadémia tanára 1905-ben kezdte meg népdalgyűjtő munkáját. A Tanácsköztársaság alatt ő is bekapcsolódott a zenei direktórium tevékenységébe, amiért meghurcolták, de állását végül nem veszítette el. 1940-től a Magyar Tudományos Akadémián folytatta a Bartók által megkezdett népdalgyűjtések rendezési munkáját. 1943-ban ő is az MTA tagja lett. A húszas évek közepétől foglalkozott a zenei művelődés ügyével, a zenetanítás reformjával.

A korszak kiválósága volt Bartók hangversenypartnere, műveinek propagálója, Szigeti József hegedűművész, aki 1940-től szintén az Egyesült Államokban élt. A Bartók és Kodály által fémjelzett zenei életbe és népdalgyűjtésbe kapcsolódott be Weiner Leó és Siklós Albert tanítványa, Farkas Ferenc is. Molnár Antal brácsaművész, zeneszerző és zenetoretikus – Bartók és Kodály ösztönzésére – Erdélyben és a Felvidéken gyűjtött népzene. Új paradigmát „vitt” a zenetudományba azáltal, hogy elsőként kutatta a zenetörténet szociológiai aspektusait. Számos művében foglalkozott a zene társadalmi problémáival. Tudományos munkája révén így nemzetközileg is az első zeneszociológusok közé tartozott.

A sort folytathatjuk azzal, hogy Lajtha László világhírű népzene kutató életműve is szervesen illeszkedett a XX. század népzenei hagyományaira támaszkodó zenekultúrájába. Kodály tanítványa volt Bárdos Lajos, hangszeres és vokális művek szerzője, aki 1928-tól a Zeneakadémián is tanított. Bárdos a Magyar Kortárs folyóirat 1931-es megalapítója és szerkesztője is volt.

A zeneművészeti elitnek voltak olyan tagjai – mint például Dohnányi tanítványa, a hagyományos zene minden műfajában alkotó zeneszerző, Kósa György –, aki a zsidótörvények időszakában nem taníthatott a Zeneakadémián. Nem tartozott a hatalom kegyeltjei közé az egykori Koessler-növendék, a Schönberghez és köréhez közel álló, a modern Bartók és a „folklorista” Kodály közötti különbségeket hangsúlyozó Jemnitz Sándor sem, aki a két világháború közötti időszak egyik legjelentősebb zenekritikusa és zenetörténész volt, s aki a Munkás Dalosszövetséget is vezette. A Bartókkal és Kodállyal egyaránt jó kapcsolatban lévő Tóth Aladár zenetörténész feleségével, Fischer Annie zongoraművésszel politikai okokból svédországi emigrációba kényszerült. Ugyancsak

a modern zeneszerzők és előadóművészek csoportjába tartozott Kadosa Pál zongoraművész, komponista. Zeneszerzői munkásságára komoly hatást gyakorolt Bartók és Kodály művészete is, elsősorban mégis a német neoklasszicizmus követőjeként tartják számon.

A zenetudományos elit baloldali, a kommunistákhoz közel álló tagja volt Szabolcsi Bence, Kodály Zoltán, Weiner Leó és Siklós Albert tanítványa, aki nemcsak zenekritikusként és szerkesztőként, hanem zenetudósként is jelentős eredményeket ért el. Fiatalon a Duna-menti országok régi magyar zenetörténeti jelenségeit és összefüggéseit kutatta.

A háború befejezése után, a demokrácia kiépítésének kezdetén zömmel a felsorolt személyek alkották a zenetudományos elitet.

Igazolás és B-lista

A többi tudományos elitcsoporttal összehasonlítva a zenetudományos és zeneművészeti elit volt 1945 után politikailag a legkevésbé aktív, illetve a hatalom iránta „érdeklődött” a legkevésbé. A zenei elit jellemzője volt az is, hogy a Horthy-korszakban a szélsőjobboldali vagy fasiszta szervezetekben nem exponálódtak a csoport tagjai. Ugyanakkor sem a politikai erők, sem a szakmai csoportok nem tekinthettek el attól, hogy feltárják a zenetudományos elit két világháború közötti szerepvállalásának pontos részleteit – annak érdekében, hogy ki tudják jelölni a csoport helyét a demokratikus Magyarország keretei között. A pártoknak az elit megnyerése mellett érdeke volt a kompromittálódottak felelősségre vonása (ha voltak ilyenek). Az Ideiglenes Nemzeti Kormány több rendeletet hozott; ezek közé tartozott a közalkalmazottak, majd a magánalkalmazottak igazolásáról szóló rendelet.² A politikai erők ugyanakkor tudták, hogy Magyarország demokratizálása és modernizálása az elit nélkül nem lehetséges. A rendelet ezért – viszonylag korrekt módon – nem általában a Horthy-korszakban, csupán az 1939-től 1945-ig terjedő időszakban tanúsított (esetleges) „helytelen magatartást” vizsgálta. Az igazolás megindításával – mint célkitűzéssel – a demokratikus pártok (és az elit) nagyrészt egyetértettek, az igazolás módja körül azonban vita bontakozott ki. Az igazolás a magyar felsőoktatásban először a Pázmány Péter Tudományegyetemen kezdődtek meg 1945. március

² Magyar Közlöny, 1945. 1. no.

7-én.³ Egy jó hónappal később, április közepén a Zeneművészeti Főiskolán is kezdetét vette az igazolási eljárás. A Zeneakadémián folyó igazolásokkal azonban csak a kisgazdapárti sajtó foglalkozott, és kérlelhetetlen radikalizmust sürgetett e téren.⁴

A zenei elit igazolása során a legszigorúbban azt a Dohnányi Ernőt vonták felelősségre, aki 1944-ben elhagyta az országot. Dohnányit háborús bűnösnek minősítették, noha az őt ért vádak nagyrészt igaztalanok voltak. Dohnányi háborús bűnössé nyilvánításában meghatározó szerepe volt a Szociáldemokrata Pártnak.⁵

Nagy vihart kavartak a Zathureczky Ede főigazgatóval kapcsolatos hírek (illetve híresztelések) is. Igazolásával kapcsolatban ugyanis különböző vélemények láttak napvilágot. Kiderült azonban, hogy Zathureczky semmilyen háborús bűnt nem követett el, épp ellenkezőleg: részt vett a Szent-Györgyi Albert nevével fémjelzett kiugrási-ellenállási csoport tevékenységében – így végül felmentették. A bizottság döntését az is indokolhatta, hogy fontos szerepet szántak Zathureczkynek Magyarország zenei életének újjászervezésében.⁶

Egyetemi reformelképzelések és változások a Magyar Tudományos Akadémián

Az első egyetemi-főiskolai reformtervek megvitatására 1945 áprilisában – a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt kezdeményezésére – a debreceni nevelők szakszervezetének kétnapos értekezletén került sor.⁷ Mivel a háború utáni művelődéspolitikai legfontosabb feladatának a közoktatás demokratizálását tartotta, ezért a felsőoktatási reformjavaslatok elsősorban a pedagógusképzés kapcsán fogalmazódtak meg. A pedagógusképzés átalakításával valamennyi politikai erő egyetértett. Ugyanakkor a debreceni tanácskozás egyáltalán nem foglalkozott a zenei képzéssel. Németh László – a Nemzeti Parasztpártban aktívan politizáló Illyés Gyula felkérésére írt tanügyi tervezetében – intézményi változást tartott szükségesnek a művészeti képzés terén is. Németh jogos követelés-

nek gondolta a zenei, művészeti, a színészi, esetleg még az építészmérnöki főiskolák összevonását is egy egyetemre, az úgynevezett Művészegyetemre.⁸ A Németh László-féle reformtervezet azonban a zeneművészeti képzéssel foglalkozott a legkevésbé. Mivel a háború után a művészeti képzésre nehezedett a legkisebb társadalmi nyomás, ezért politikai szempontból sem vált kiemelten fontos feladattá a felsőfokú zenei oktatás átalakítása.

A debreceni tanácskozás után nem sokkal, 1945. április 20-án a híres művészetkritikus, Kállai Ernő tett ugyan javaslatot a Kis Újságban a felsőfokú oktatás átalakítására, de a zenei képzés kapcsán ő sem állt elő új javaslattal.⁹ Május 29-én a Kis Újságban jelent meg Zathureczky Ede főigazgató javaslata a zenei felsőoktatással – konkrétan: a Zeneművészeti Főiskola irányításával – kapcsolatban.

A Zeneakadémia vezetője azt indítványozta, hogy a főiskola vezetését egy öttagú direktórium vegye át Veress Sándor, Waldbauer Imre, Zathureczky Ede, Böszörményi Nagy Béla és Bárdos Lajos irányításával.¹⁰

Az Operaház példája nyomán a Zeneművészeti Főiskolán is bizalmi testületet választottak. Az úgynevezett Zathureczky direktórium eredeti összetétele nem sokkal később módosult.¹¹ A bizalmi testület mellett egy hét tagból álló bizottságot is létrehoztak. A Zeneművészeti Főiskolán így két irányító szerv is alakult. Egyrészt a bizalmi testület, másrészt egy öttagú bizottság. A bizalmi testület elnöke Gabriel Ferenc lett. Tagok voltak: Arany Sándor, Gaál Ferenc, Kókai Rezső, Turay Peregrin és Vásárhelyi Zoltán. A héttagú bizalmi testület egy időben öttagú bizottságot is választott a Főiskola új szervezeti szabályzatának előkészítésére. A bizottság tagja lett: Kókai Rezső, Veress Sándor, Gaál Endre, Harmat Artúr és Waldbauer Imre. A szervezet tevékenységébe a főiskola főigazgatója, Zathureczky Ede is bekapcsolódott. Az intézmény tanárai között ugyanakkor mozgalom indult az egységes, egyetemszerű csúcsszervezetbe való tömörülés érdekében.¹²

A névsorokból látható, hogy a Zathureczky-féle 5 tagú bizottságból csak Veress Sándor és Waldbauer

3 *Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem története 1945–1970*, szerk. SINKOVITS István, ELTE, Budapest, 1972, 20.

4 Kis Újság, 1945. április 19.

5 BREUER János: *Negyven év magyar zenekultúrája*, Zeneműkiadó, Budapest, 1985, 63.

6 Szabad Nép, 1945. május 20.

7 Párttörténeti Intézet Archivuma (PTI. Arch.) 274-21/72

8 NÉMETH László: *A kísérletező ember*, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 357.

9 Kis Újság, 1945. április 20.

10 Kis Újság, 1945. május 29.

11 Május 29-én hozták nyilvánosságra a direktórium eredeti névsorát. – Július 7-én a Népszava már arról számolt be, hogy személyi változások történtek a bizottságban.

12 Népszava, 1945. július 7.

Imre került be a testületbe. Közülük Veress Sándor kiváló eredményeket ért el a népzene kutatás területén, valamint a korszerű nemzeti zenepedagógia megalapozásában. Waldbauer Imre pedig szintén nemzetközileg elismert hegedűművész volt. Az „új” tagok közül Kókai Rezső mint zeneszerző jó szakember volt, később a Magyar Rádió zenei osztályának vezetőjeként vált ismertté. Szakmai szempontból magas színvonalat képviselt Harmat Artúr karnagy–zeneszerző, aki már 1924-től a Zeneművészeti Főiskola tanára volt. Alkotómunkájának részeként számos egyházi zeneművet komponált, és sok szaktanulmányt írt. Vásárhelyi Zoltán zeneszerző, karnagy pedig 1938-tól vezette a korabeli munkáskórusokat.

A II. világháború utáni felsőoktatási átalakulás időszakában több professzori kinevezésre is sor került. 1945–1946-ban a Zeneművészeti Főiskolán azonban csak két új tanár kapott katedrát: Kadosa Pál és Szabolcsi Bence. A „modern” zeneszerzőként (és előadóművészként) számon tartott Kadosa a zongora főtárgy tanára volt a Zeneakadémián, Szabolcsi Bence pedig zenetörténeti tárgyak oktatójaként lett professzor.¹³ A professzori kinevezések körül nem alakult ki még politikai és sajtópolémia, és a tanári kart sem érte olyan támadás, mint az ország többi egyetemén.

A zenetudomány akadémiai pozíciói viszont sokat javultak azáltal, hogy az MTA 1945. május 28–30-i nagygyűlésén Kodály Zoltán és Bartók Béla az Akadémia rendes tagja lett.¹⁴ A magyar Külügyminisztérium azzal is kifejezésre juttatta Bartók erkölcsi elismerését (tudományos megbecsülése mellett), hogy 1945. július 10-én szóbeli jegyzékben kérte a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot: biztosítsa a zeneszerző és felesége hazatérését. A Bartók-házaspáron kívül más zenei kiválóság, köztük az 1921-től az USA-ban élő Ormándy Jenő repatriálását is kezdeményezte a Magyarok Világszövetsége. Ám végül sem Bartókék, sem a Hubay-tanítvány Ormándy nem tért haza. A világhírű hegedűművész–karmester 1985. március 12-én halt meg Philadelphiában.

A magyar zenetudomány elismerését jelentette az is, hogy 1946 júliusában Kodály Zoltán került a Ma-

gyar Tudományos Akadémia élére. Kodály elnöki megbízatásának többek között azért is volt nagy jelentősége, mert megválasztásakor úgy tűnt: megoldódhat a természet- és társadalomtudósok között akkor már közel két éve zajló súlyos konfliktus.¹⁵ Hatalmas tudományos és erkölcsi sikerként értékelhető, hogy az Akadémia tagválasztó és tisztújító közgyűlése egyhangúlag Kodály Zoltánt választotta elnökének (az intézmény másodelnöke Szent-Györgyi Albert lett, Voinovich Géza pedig főtitkárként folytatta tevékenységét¹⁶). Kodály további tudományos megbecsülését jelzi, hogy az Akadémia négy tiszteleti tagja közé őt is beválasztották.¹⁷

A zenei elit közéleti szerepvállalása

Mivel a háború utáni magyar kultúr diplomáciának kiemelt területe volt a zenediplomácia, nem meglepő, hogy a zenetudományi elit és a zeneművészek aktív szerepet vállaltak az 1945 és 1946 folyamán létrejött civil szervezetekben, baráti és művelődési társaságokban. Az első, külföldi országokkal kapcsolatokat kiépíteni és ápolni szándékozó társaság az 1945. július 9-én, a Pázmány Péter Tudományegyetemen létrejött Magyar–Szovjet Művelődési Társaság volt. A Társaság előkészítő bizottságának elnöki tanácsában jelen volt Kodály Zoltán is¹⁸ (rajta kívül pedig a zenetudományos elit olyan kiválóságai, mint Bárdos Artúr, Lajtha László, Vedres Márk, Waldbauer Imre, Zathureczky Ede, továbbá Palló Imre¹⁹).

A szovjet kapcsolat kiépítésének fontossága magyar részről a kultúra és a tudomány minden területén megfogalmazódott. Nem véletlen, hogy az együttműködés jelentőségének hangsúlyozása jellemezte a Társaság 1946. július 7-én, a Zeneművészeti Főiskolán tartott országos kongresszusát is.²⁰ Mivel Magyarország számára a zenediplomácia kiemelten fontos volt, Gyöngyösi János külügyminiszter 1946 augusztusában kívánatosnak tartotta, hogy a magyar–szovjet kulturális kapcsolatok kiépítése céljából prominens zeneművészek vendégszerepeljenek a Szovjetunióban.²¹ A zenei kapcsolatokra tett magyar kezdeményezésre a szovjet fél udvariasan, de

13 Mindkét kinevezéssel kapcsolatban elmondható, hogy a dokumentumok nem a hivatalos Magyar Közlönyből származnak, hanem indirekt források bizonyítják a tanárok előléptetéseit.

14 *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973*, összeállította: FEKETE Gézáné, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1975, 549.; N. SZABÓ József: *Magyar kultúra – egyetemes kultúra. Magyarország kultúr diplomáciai törekvései 1945–1948*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998, 126–127.

15 Népszava, 1946. július 1.; Népszava, 1946. július 4.

16 Szabad Nép, 1946. július 27.

17 *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1975*, i. m., 549–550.

18 Szabad Nép, 1945. március 3.

19 Új Magyar Központi Levéltár (UMKL) XIX-I-1 e. 1945-9116

20 Népszava, 1946. július 5., 7.

21 UMKL XIX-I-1 i. 1946-10 2220; UMKL XIX-I-1 e. 1946-96835

tartózkodóan reagált. A magyar zenei elit aktivitása a politikai életben 1947 őszén bekövetkező negatív kommunista változások hatására azonban csökkent, illetve megszűnt. Waldbauer Imre 1946-tól már az USA-ban élt; Bárdos Artúr szintén az amerikai emigrációt választotta. A magyar–szovjet kapcsolatokban meghatározó szerepet játszó Magyar–Szovjet Művelődési Társaság 1947-től kezdte elveszíteni korábbi súlyát, vezetésében már csak baloldali, illetve kommunista kötődésű személyeket találunk. A változást bizonyítja az is, hogy amikor a Társaság 1947 szeptemberében delegációt vitt a Szovjetunióba, a zenei elitet csak a svédországi emigrációból 1946-ban hazatért Tóth Aladár, az Operaház igazgatója képviselte.

1947 ősztől a Magyar Kommunista Párt megkezdte a diktatúra kiépítését, ezért arra törekedett, hogy minden olyan erőt és személyt kiszorítson a közéletből, aki célkitűzéseivel nem ért egyet. Mindez jól megmutatkozott a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság 1947 novemberében „megválasztott” legfelső vezetésének összetételében. Ekkor az elnökségnek már egyetlen zenetudós és zeneművész tagja sem volt.²² Az is természetesnek nevezhető, hogy a diktatúrával nem azonosuló elit távol tartotta magát az „új” szerveződésektől.

A zenetudomány képviselői fontos szerepet vállaltak a Magyar–Román Társaságban is. A Győrffy István Kollégiumban 1945. szeptember 21-én alakult Társaság elnöke Kodály Zoltán lett, és a választmányi tagok között ott találjuk Farkas Ferencet is. Nem véletlen, hogy Kodály lett az elnök, mert a két Kárpát-medencei ország a közös zenei gyökerek miatt érdekelt lehetett a kulturális együttműködés megteremtésében. Bartók Béla mellett Kodály Zoltán zenetudományi munkásságával eddig is sokat tett a magyarokat és románokat elválasztó válaszfalak lebontásáért.²³ A másik oldalon is voltak hasonló törekvések. Az sem tekinthető véletlennek, hogy az 1945 novemberében létrejött Román–Magyar Társaság vezetőségében szintén szerepet vállalt egy nemzetközi híró zeneszerző: George Enescu.²⁴

A Magyar–Román Társaság 1946. február elején rendezte meg első rádióadását, amelyen Kodály Zoltán tartott bevezető előadást.²⁵ Magyar–román vonatkozásban nagy jelentősége volt az 1946. március 14. és 17. között megtartott bukaresti filmnapoknak, illetve a Magyar Népi Szövetség Emlékünnepélyének, amelyet március 15-én rendeztek meg. Itt is fontos szerepet kapott a zene: fellépett a Waldbauer–Kerpely vonósnegyes, Bartók–Kodály estre került sor, emellett Zathureczky zenéjét is meghallgathatták a résztvevők. A hangverseny szünetében a delegáció vezetője, Keresztury Dezső vallás- és közoktatási miniszter a modern magyar zeneművészetről tartott előadást. A delegáció azt is feladatának tekintette, hogy felkeresse Erdély magyar lakta területeit. A magyar kultúra pozíciója szempontjából fontos állomásként értékelhető, hogy 1946. április 9-én Kolozsváron megnyílt az Állami Magyar Zeneakadémia.²⁶

1946 tavaszán már kiépültek a magyar–román zenei kapcsolatok. Április 24-én Budapestre érkeztek a bukaresti opera művészei, április 25-én pedig a magyar operaház művészei utaztak Bukarestbe.²⁷ A magyar zenetudomány képviselői nemcsak a kulturális közeledés érdekében tettek igen sokat, hanem felléptek az 1946 őszén már jelentkező román sovénizma veszély ellen is. Ebben a helyzetben a magyar szellemi kiválóságok – köztük Kodály Zoltán és Kárpáti Aurél színházi kritikus – felszólították a magyar–román barátság híveit, hogy emeljék fel szavukat a párizsi béketárgyalások kapcsán Romániában kibontakozó gyűlölködés ellen.²⁸

Kodály Zoltán nemcsak a Magyar–Román Társaságnak lett az elnöke, hanem a Magyar–Angol Társaságnak is. A magyar–angol zenei kapcsolatok azonban meglehetősen visszafogottak maradtak ebben a korszakban.²⁹ 1946 őszére kiépültek a magyar–svéd zenei kapcsolatok, amelyeket pozitívan befolyásolt a Svédországban élő emigráció. Az együttműködés azt követően is folytatódott, hogy 1946. május 26-án több évi kényszerű távollét után hazatelepedett Tóth Aladár és felesége, Fischer Annie.³⁰

22 *Nemzetgyűlés Naplója*, I. kötet, Hiteles Kiadás, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Kiadója, Budapest, 1946, 24–25.; UMKL XIX-I. 1 e. 1946-88-531

23 *A magyar irodalom története 1945–1975*, I. kötet (*Irodalmi élet és irodalomkritika*), szerk. BÉLÁDI Miklós, Akadémiai, Budapest, 1981, 69.

24 UMKL XIX-I-1 e. 1946-70729

25 Szabadság, 1946. március 22., 24., 27., 30.; Népszava, 1946. március 6.

26 Szabadság, 1946. április 25., 26.

27 Szabad Nép, 1946. október 6.

28 UMKL XIX-I. 1 e. 1948-238899; UMKL XIX-I-1. 1946-96901

29 BREUER János: *Negyven év zenekultúrája*, i. m., 83.; UMKL XIX-I-1 e. 1947-178380

30 UMKL-XIX-I-1 i. 1946-25371

Illusztráció Kiss Ferenc Papó zenedéje című könyvéhez

Az új kulturális vezetés – a zene kiemelt kultúr-diplomáciai jelentősége miatt – már 1945-től fontosnak tartotta a magyar részvételt Franciaország zenei életében. (A magyar zenekultúrát elsősorban Bartók zenéje és zenetudományi munkássága reprezentálta a franciáknál.) 1946 elején pedig lényegesnek tekintette azt is, hogy muzsikusaink részt vegyenek az 1946. évi Genfi Zenei Versenyen, amelyet szeptember 20. és október 5. között rendeztek.³¹ A rendezvényen a magyar előadóművészek kiválóan szerepeltek.³² A két világháború között nagyon jól működő magyar–olasz kapcsolatokat 1945–1946-ban még nem sikerült aktivizálni. Viszonylag megkésve, csak 1947. március 17-én adta egyik legjelentősebb hangversenyét a Római Magyar Intézetben Zathureczky Ede. Ugyancsak 1947 tavaszán került sor Kodály Zoltán olaszországi hangversenyére. A hangversenynek – szakmai értelemben vett fontosságán túl – kulturálpolitikai jelentőséget is tulajdonítottak, mert a magyarság ügyének kimondhatatlanul sokat használt Kodály megjelenése.³³

A magyar–török együttműködés alapját Bartók Béla teremtette meg azzal, hogy az 1930-as években Törökországban népzeneét gyűjtött, és a kutatás során

értékes dallam-megfeleléseket talált a két nép zenéjében. Munkáját amerikai emigrációja, majd 1945. szeptember 26-án bekövetkezett halála miatt azonban nem tudta folytatni.

Annak ellenére, hogy Magyarországon mindig nagy jelentősége volt a zenediplomáciának, és a társadalomban fontos szerepet játszottak a civil szervezetek, a diktatúra létrejöttével mindkét terület „leépült”. A zenediplomácia a Kádár-korszakban ismét felértékelődött, a civil szerveződések azonban csak a rendszerváltozás után aktivizálódtak újra.

*

Összegzésként megállapítható, hogy a II. világháború utáni rendszerváltozás idején – a többi tudományos elitcsoporttal összehasonlítva – a zenetudományi elitnek kevesebb konfliktusa volt a politikával és a hatalommal. A pártok részéről is feltűnően kevés támadás indult a zenetudósok ellen. A demokráciába történő viszonylag zökkenőmentes átmenet okát abban látjuk, hogy a zenei elit – néhány esettől eltekintve – politikailag nem kompromittálódott a két háború közötti időszakban. A Szálasi-féle szélsőjobboldali irányzat sem gyakorolt vonzó hatást erre a csoportra. Az igazolások idején előfordult néhány „felelősségre” vonás, de később tisztázódott, hogy ezeket jórészt átgondolatlanul indították el. A B-listázás sem eredményezett lényeges változásokat a zenei elit körében.

A felsőoktatás tervezett átalakítása, az egyetemi reformelképzelések sem hoztak különösebb módosulást a főiskolai szintű zenei oktatás területén. A magas színvonalú, kis létszámú képzés a politikai erőket – ideértve az 1947-től egyeduralgoddá váló MKP-t – sem tette érdekeltté abban, hogy előtérbe helyezték a zenetudomány ügyét. Az elit jellegű zenei képzés nem volt kitéve olyan politikai kihívásoknak, mint a legtöbb – viszonylag nagy hallgatói létszámmal rendelkező – egyetemen és főiskolán. A többi tudomány- és szakterülettel összehasonlítva nem kellett radikálisan átalakítani a Zeneművészeti Főiskola tanári karát sem, ezért néhány új professzori kinevezéstől eltekintve nem volt indokolt az oktatói kar „átszervezése”. Mivel a reformtervezetek nem függték össze közvetlenül a képzés szakmai jellegével és színvonalával, az átalakítási elképzelések leginkább az irányítási mechanizmust kívánták módosítani.

31 UMKL-XIX-I-1 i. 1946-71631

32 UMKL-XIX-I-1 e. 1947-68614

33 UMKL-XIX-I-1 e. 1947-36375

Festmény-versek és költőelődök

Beszélgetés Both Balázs költővel

Az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg a Magyar Napló Kiadó gondozásában folyóiratunk rendszeres szerzője, Both Balázs negyedik verseskötete, *Romfalon virágmag* címmel. Az 1976-ban született, tavaly januárban Bella István-díjjal kitüntetett költő csak ritkán lép a nyilvánosság elé.

– *Nagyon szépen csengenek, helyenként bravúrosak a rímeid. Mennyire ösztönös ez, mennyire jön zsigerből, vagy ellenkezőleg: dolgozol rajtuk, és hosszabb munka eredményei? Mennyire vagy tudatos formaköltő, tanultad ezt?*

– Mint minden kezdő, én is egy idősebb, rangos költőhöz vittem el az első verskezdeményeimet. Jó húsz esztendővel ezelőtt a Benedek Elek Pedagógiai Főiskola elsőéves hallgatója voltam. A magyar tanszéket akkoriban az ókortörténész Sarkady János öccse, a gyerekversei révén országosan ismert és népszerű Sarkady Sándor vezette. Ő volt egyébként az alapító-főszerkesztője a ma már szintén országosan ismert *Soproni Füzetek* antológiának, amit 1978-tól 2014-ben bekövetkezett haláláig gondos hozzáértéssel, végtelenül lelkiismeretesen szerkesztett. Barátságosan fogadott, kérte, hogy hagyjam nála a kéziratot. Onnantól rendszeres látogatója lettem, délelőttönként egy-egy csésze forró neszkávét mellett beszélgettünk költőkről, irodalomról, versekről. Sándor, gondolom, a görög szakos bátyja nyomán, annyira formabiztos költő volt, hogy folyékonyan beszélt „alkaiosziul”, vagy bármelyik klaszszikus antik versmértékben. Érdekes elolvasni *A soproni Szent Mihály templomra* című költemé-

nyét, hogy rájövünk, mekkora költő volt, aki szinte az irodalmi köztudatból kihullva halt meg itt, a nyugati végen... Szóval, talán innen, ebből a félig-meddig tanítványi létből ered az én törekvésem a formakultúrára és a rímelésre. Nálam a vers ritkán „adja meg magát” hamar, a verstestet, mint egy tömböt, igyekszem csi-szolni, alakítani, amíg úgy érzem: többet nem lehet elvenni belőle. Jót tesz ennek a munkának az idő is, objektívebben, nagyobb távolságról tudom olvasni, ezáltal kritikusan is. Nemigen hiszek az első változatban, persze, kegyelem folytán lehetséges elsőre olyat írni, ami később sem szorul alakításra.

– *Milyen kapcsolat fűz Gergely Ágneshez, miért emlited őt többször is a kötetedben?*

– 2005-ben az első könyvemet dedikáltam Budapesten, amikor ő is ott ült a frissen megjelent *Carmen Lugubre* című kötetével a Könyvhét forgatagában. Korábban már ismertem és szerettem a verseit, szóval vettem a bátorságot, és bemutatkoztam. Azóta levelezünk, küldünk egymásnak a megjelent könyveinkből. Akár Sarkady tanár úr, Ágnes is szeretettel és pontos észrevételekkel segít javítani a verseimen. 2009-ben és 2010-ben József Attila-díjra javasolt, amit

természetesen túlzásnak éreztem, viszont eligazodást és támpontot nyújtott, az örömről nem is beszélve. *Sokszög, Őrizetlenek, Gergely Ágnes fényképe alá, Egy regény végére, Második évforduló.* Öt verset adtam közre neki ajánlva a négy kötetemben.

– *A kötet második ciklusa ismert festőművészek képeit jeleníti meg egy-egy versben. Mi a története ennek a kis tárlatnak, miért írtad meg őket?*

– Már az *Árnyéktalan pillanat* (2005) című könyvemben is szerepel négy festmény-verse. A magyar költészetben sokan írtak képekről, elég Csanádi Imre, Gyurkovics Tibor, Somlyó György, Kerék Imre nevét említenünk, de természetesen lehetne folytatni a felsorolást. Mindig izgalmas kísérlet képet „megversíteni”, hiszen a látvány mindenkiben más-más történetet indít el, vagy más érzéseket, hangulatot vált ki. Élvezettel olvasom Gombrich művészettörténeti munkáit és a magyar vagy a külföldi piktúra jeleseinek munkáit bemutató képes albumokat, de szándékoltság nincs a versek megírása, illetve a festmények kiválasztása mögött. A négy könyv mindegyikében van egy-két festményciklus, ami alkalomadtán egy önálló verses „tárlat” kiadásán is elgondolkodtat... Egyébként előfordult

már, hogy egy-egy vers elkészülte után bukkantam rá a címadó képre, és így lett verssé (is) a képzőművészeti alkotás.

– „Mikor a gyerekkor lángba borul, / Istenem, tarts tenyeredben.” Itt, A tárgyak neve című versedben és egyebütt is felbukkan a költészetedben a gyerekkor, saját gyermekeid is megverseled. Miként éled meg a gyermekkort és most az apa-létállapotot, mi a család szerepe az életedben?

– Most, öt évvel haláluk után is hálát adok a Jóistennek nap mint nap, hogy ők voltak a szüleim. Az időben távolodunk egymástól, de hitem szerint közelebb is kerülünk. A gyerekkor ugyanakkor nem közvetlen része a versvilágomnak, legalábbis én nem érzem így. A tárgyak neve című vers egyfajta leszámolás a gyerekkorral; a szülők elvesztése után megüresedett lakás, a tárgyak, bútorok vesszőfutása... És a hit, hogy nem vészett el a szeretet, mindannyiunk égi-földi örökségeként továbbél. Az életet példázza, mint a romfalon kihajtó virágmag, mert „az Élet él, és élni akar”. A családnak – minden nehézség ellenére, akár az anyagiakra, akár a gyereknevelés nehézségeire gondolunk – nagy megtartó ereje van. Célt és értelmet szab a mindennapok sokszor idegörlő küzdelmeihez. Az alkotáshoz szükséges nyugalmat javarészt a magányos órák nyújtják, de a fiam hetedikes, a lányom negyedik osztályba megy, egyre önállóbbá válnak, így ma már lényegesen több időm jut szellemi elfoglaltságra, mint az elmúlt években.

– Egy másik ciklust a költőelődöknek szentelsz: Szabó Lőrinc, François Villon, Berzsenyi, Vörösmarty, Marina Cvetajeva, Oszip

Mandelstam, Faludy György idéződik meg itt. Miért pont ők, mi a történetük?

– Azt hiszem, minden íróembernek megvannak a maga szellemi gyökerei, kötődései. A Sarkadyhoz hasonlóan szintén méltatlanul elfeledett Végh György írta valahol, hogy „az irodalom tulajdonképpen síron túli kézfogásokból áll”. Tőle kölcsönöztem a ciklus címét, ennél frappánsabban nehéz volna az irodalmi múlt és a jelen folytonosságát kifejezni. Az előző könyveimben is írtam költőelődokról: Orbán Ottó, Pilinszky, Radnóti, Lakatos István, Gyurkovics Tibor emlékét is őrzi egy-egy vers. Néhol az életmű egésze indított az írásra, ilyenek Berzsenyi, Vörösmarty, Radnóti, akik kora fiatalságomtól kísérőim – és vannak költők, akiknél behatárolhatóbb a hatás, tehát akár tucatnyi versre szorítkozik. Érdekes például Faludy, akinek Villon-átköltéseit a harmincas években annyian támadták, Devecseri Gábortól Szabó Lőrincig hamisításnak bélyegezve azokat – mégis, a verset ritkábban olvasók széles tábora ma is inkább általa (és Földes László, Hobo előadásai által) ismerik a francia vagabund nevét.

Persze, sok olyan verse is van, amit szeretek az életművéből, és semmi közük az egykor öt „takaró” Villonhoz...

– Idén első alkalommal szerepeltél Az év novellái antológiában. Miről olvashatunk tőled? Versben vagy prózában találsz jobban magadra, melyik testhezálóbb?

– Hét-nyolc évvel ezelőtt írtam az első novellámat, a bibliai Judit könyve alapján. Holofernész feje volt a címe, és Ködöböcz Gábor közölte az Agriában. Évekkel később a Kisalföld megyei napilap

pályázati felhívására született a következő novella Hope címmel, amely megjelent a legjobb írástakat bemutató Magyar Radír 2016 című antológiában. A Devictus vincit (Legyőzve győz), amivel Az év novellái idei kötetében találkozhatnak az olvasók, alapélménye egy interjú az akkor kilencvenesztendős Kerényi Lajos atyával, amit már nem emlékszem, hol olvastam. Szóba hozza megrendítő találkozását a Rákosi-kor hírhedt vérébírójával, Dr. Olty Vilmossal. Ez a „hetyke, pökhendi emberke” – ahogy az idős pap emlegeti – nem akármilyen perekben hozott súlyos, nemritkán halálos ítéleteket, sőt, 1948-ban Kerényit is elítélte! Ő volt a tanácsvezető bíró a Standard-, a Pócspetri- és a MAORT-ügyben, ő folytatta le Mindszenty József perét. A novellában a bíró lelkiismereti vívódását, az emlékek és az események halálközeli állapotban újraélését – például kötelező volt az akasztáson jelen lennie, amit jegyzőkönyv tanúsít – mint afféle elővételezett pokoljárás próbáltam megragadni.

A próza a verssel összehasonlítva nyilván tervezhetőbb. Mégis egyelőre ritkán érzek hozzá kedvet, noha élményanyagom volna hozzá bőven...

– Végül szólj pár szót a jövőről. Mik a terveid, hogyan tovább?

– A Romfalon virágmag megjelenése óta született néhány új verssem, nagy öröm, hogy több közülük még az idén megjelenik a Magyar Naplóban is. Jó lenne ugyanakkor fejlődni a kispróza terén, még többet olvasni, és persze sok-sok jó verset írni, mert a szárnyas idő hirtelen elrepül...

Simon Adri

GY. SZABÓ ANDRÁS

Szárszó '43

Egy felemásan megünnepelt évforduló

1983 júniusában Pozsgay Imre levelet kapott Amerikából Püski Sándortól, amelyben a könyvkiadó arról tájékoztatta a Hazafias Népfront főtítkárát, hogy nem tud megjelenni a szárszói találkozó 40. évfordulójára tervezett emlékező ünnepségen. A Magyar Élet Könyvkiadó alapítója, a konferencia megálmodója nagyon készült erre a hazalátogatásra; hónapokkal korábban felvette a kapcsolatot Fekete Gyulával, az Írószövetség akkori alelnökével, valamint a Hazafias Népfront munkatársaival, hogy a régi találkozó mintájára egyhetes tábor keretében „az egykori Szárszó szellemében biztosítsanak fórumot” a nemzet aktuális gondjainak megvitatására. Az akkori politikai vezetés azonban nem hagyta jóvá a szervezők elképzelését, az egy hetet először három, majd egy napra zsugorította, s a Kossuth Kiadó által az évfordulóra megjelentetett szárszói emlékkönyv hiányos dokumentumanyaga, előszavának szellemisége sem tükrözte az akkor még élő résztvevők elvárásait.

Püski távolmaradásának fő indoka azonban nem ez volt. Csoóri Sándor előszavával, 1983 májusában megjelentette New Yorkban Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyvét, s ezzel – a pártállam hivatalos álláspontja szerint – „súlyosan megsértette” Magyarország szövetségi és külügyi érdekeit. Püski a New York-i magyar főkonzullal folytatott beszélgetést követően közölte kényszerű távolmaradásának okát Pozsgayval. Úgy vélte: az áldatlan helyzetet, a botrányt nem a könyv megjelenése okozta, hanem az a riasztó tény, hogy mindez a XX. században egy nemzeti kisebbséggel megtörténhet. „Foglalkozásunkból eredően – írja – ki nem térhettünk előle. [Duray kéziratának közlése elől – Gy. Sz. A.] Így hozták a körülmények.” Az igazmondásnak azonban ára van: „...a fentiek legkeservesebb következményeként nem lehetek ott augusztusban Szárszón...”

A történelmi jelentőségű szárszói találkozó 40. évfordulójáról alig találunk emlékező írást. (A tíz esztendővel korábbi – 1973-as – szűk körű megemlékezés Szárszó tárgyilagos értékelésében nem hozott áttörést. Darvas József emlékező beszéde az elvárt sablonok szerint, a szocialista társadalom építésének

szemszögéből ítélte meg a konferencia általa hasznosíthatónak vélt tanulságait.) Az 50., majd a legnagyobb számú érdeklődő jelenlétében lezajlott, a budapesti Kongresszusi Központban megtartott 60. évfordulóval már érthetőbben többet foglalkozott a média.

A 40. évfordulóra való megemlékezés, ahogyan azt várni lehetett, meglehetősen ellentmondásosan alakult. Az Alföld 1983. augusztusi számában megjelent interjú is sejtetni engedett valamit abból a fékező, a találkozó fontosságát tompítani igyekvő törekvésből, amelyet jól időzítve, valószínűleg felsőbb sugallatra fogalmazott meg a '43-as találkozó egyik résztvevője: „Ami zavar, már tíz évvel ezelőtt is zavart, az önünneplés. [...] Mi pedig, akik hallgatók voltunk, ilyen, olyan módon kerültünk oda, lehetnénk annyira szerények, hogy bevalljuk: nem mi forgattuk a történelem kerekét, [...] az egész konferenciának történelem meghatározó szerepet tulajdonítani – főleg nem eléggé egyértelmű fogalmazásban – ma többet árt ennek a történelmi periódusnak az értékelésében, mint amennyit használ.” (*Szárszóra emlékezve – Beszélgetés Kontra György biológussal*)

A 40. évforduló megrendezésére 1983. augusztus 20-án került sor Balatonszárszón, az eredeti helyszínen, a Soli Deo Gloria Diákszövetség telephelyén. Személyes érintettségemnél fogva is fontos és emlékezetes számomra ez a nap. Mikor kiderült, hogy sem Püski Sándor, a Magyar Élet-tábor létrehívója, sem a nyugati emigrációban élő Gombos Gyula író, Szabó Dezső kiváló monográfusa nem lesz jelen a találkozón (Gombos kimaradt a meghívottak közül, mint ahogy hozzászólása is a Kossuth Kiadó által kiadott jegyzőkönyv anyagából), az Írószövetség lemondta részvételét, s egyedül Pozsgay Imre tartott a Hazafias Népfront részéről a szárszói találkozó hivatalos értékelését messze meghaladó méltató beszédet az egybegyűlteknél. Még így is, vagy talán éppen a gátló, akadályt gördítő intézkedések ellenére sokan jelentek meg 1983. augusztus 20-án a kora reggeli órákban a Déli pályaudvar peronján. Az egykori táborlakók és az emlékező fiatalabb nemzedék között a vonaton ott voltunk mi is, a Forrás Kör tagjai, akik az 1983-as év tavaszán mutattuk be *Szárszó '43* című irodalmi összeállításunkat a budapesti Egyetemi Színpadon. Az estet Medvigy Endre szerkesztette, és a műsor gerincét a negyven évvel korábban, a Soli Deo Gloria telepén elhangzott nagy hatású előadások alkották. Erdei Ferenc és Németh László, a meghatározó

két előadó egymást követő beszédeinek részletei mellett helyet kaptak a műsorban az előadásokhoz kapcsolódó felszólalások, Veres Péter napszámos-énekei, záró előadásának gondolatai, de a kor ismert nagy „versdokumentumai” is, így József Attila *Levegőt!* című költeménye. Megszólaltak Sinka Istvánnak a költő által elmondott, a Magyar Királyi Ügyészség által betiltott versei. Az est korántsem volt veszélytelen vállalkozás: az áthallások, az előadások lezáratlan kérdései kísértettek, jelen voltak 1983-ban is. Az összeállítást népdalok színesítették, hangulati háttérrel teremtve a szövegek mellé, akárcsak a ’43-as augusztusi konferencián. Ezt a műsort – pontosabban: az eredeti műsornak egy rövidített változatát – vittük Balatonszárszóra.

Abban az állapotban fogadott minket a telep, ahogyan negyven évvel korábban láthatták a vonatról leszállva az átmenetileg megnövekedett területű ország minden részéből érkező táborlakók. Azért mégsem egészen úgy. Térdig érő, elgázosodott fűben gázoltunk, amely négy évtizeddel korábban – az akkori képek tanúsága szerint – frissen kaszáltan várta az érdeklődőket. Nyoma sem volt 1983-ban semmiféle építkezésnek; az a „csodalétesítmény”, amely ma rajta áll, és SDG Családi Hotel és Konferencia-központ névre hallgat, még nem találta meg a tervezőjét. Égnek magasodtak viszont azok a nyárfák, amelyek körbeölelték az akkori előadások hallgatóit a telek sarkiban.

Hogy kikre emlékszem azok közül, akik 1943-ban is megtették az utat a szárszói állomástól a helyszínig? Ősz hajával frissen lépdelt előttünk Balla Péter népzene kutató, aki esténként népdalokra tanította a társaságot. Velünk gyalogolt Hartyányi István, a Bolyai Akadémia és a Turul Könyvkiadó meghatározó személyisége, Zsigmond Gyula, a Petőfi Párt főtitkára, a Magyar Közösség-per vádlottja, Fitos Vilmos, a Turul-ellenzék vezetője, Sebestyén László történész, újságíró, Bérci László fényképész, a népi írók portréinak elkészítője, a ’43-as szárszói konferencia eseményeinek fotósa, Somodi István mezőgazdász, talán az egyetlen ma élő résztvevője a tanácskozásnak. Ha emlékezem nem csal, körülbelül másfél százan lehettünk.

Az eredeti helyen alkalmi színpadot ácsoltak össze a helybeliek. Rekkenő hőség volt, igazi augusztusi forróság; zakókat levetve, fehér ingben álltunk az emelvény körül. A *Himnusz* eléneklése után Pozsgay Imre lépett a deszkákra. Sohasem találkoztam elmon-

dott beszédének leírt változatával. Nem is tudom, megjelent-e valahol; a Püski által kiadott *1989 – Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban* című, beszédekkel és levelekkel kiegészített memoárjában sem találtam rá semmilyen utalást. Egyet tudok: beszéde magasan fölötté állt a kurzus elvárt szempontrendszerének, valóban népfreontos szemléletű volt. Pontosan arra helyezte a hangsúlyt, amire a konferencia megálmodói negyven évvel korábban: voltak-e, s milyen esélyei voltak a háború közepén, a nagyhatalmi törekvések szorításában a magyarságnak? Erdei Ferenc elemző, a magyar társadalom szerkezetének történeti áttekintéséből kiinduló felismerései beszédében épp annyi teret és kifejtést kaptak, mint Németh László aggályai a magyarság jövőbeli útját illetően. Jól felépített előadás volt, messze távol mindenfajta vonalasságtól.

Ezután következtek mi, a Forrás-kör tagjai az elhangzott előadások részleteinek felidézésével, Sinka István tábortűznél elmondott verseinek sorai-val: „Senki báróéknál / hatodos tengeri, / A jó Isten jó és / mégis megengedi // Hatodos tengeri! / De ha apellálunk, / törvénytől törvényig / bolond utat járunk.”

Németh László előadásának súlyos, meggondolkodtató látletele, ahogyan akkor, ezúttal is hatott: „Aki a magyarság újkori történetét megírja, arra kell felelnie, hogy süllyedt ’benszülötté’ ez a nagy középkeleti nemzet tulajdon országában.” Ezután következett Veres Péter előadásának vezérgondolata: „Ha valóban a népet szereted, s nem csupán a benne levő uralmi lehetőséget, akkor szolgálatára tedd fel az életedet, még akkor is, ha nem ért meg a nép, sőt még akkor is, ha megkövez érte.” Az egész összeállításnak adtak tartalmi-hangulati keretet a szárszói találkozó hitvallásának is felfogható József Attila-sorok, ama bizonyos mélyről felszakadó, bensőből vezérelt, rendet is szülő szabadságeszményről.

A taps, amely az egykori tanácskozás megidézett szövegrészleteit fogadta, lelkes volt, de visszhangtalan maradt. Igaz, ott és akkor hatottak az elhangzott szavak. Ki-ki magával vihette annak jóleső érzését, hogy néhány órára összeállt az az ország, amelyet legbelül magának elképzelt. Az akkori közérzetről, az emlékezés megvalósulásának eredményességéről Somodi István adott tárgyilagos, illúziótlan helyzetértékelést a balatonszárszói vendéglőben elmondott pohárköszöntőjében:

„Barátaim! A mai nap története úgy alakult, hogy előzetes várakozásainktól eltérően most csak ünnepelni jöttünk Szársóra. Ez a körülmény meghatározza találkozásunk jellegét, maradjunk hát az ünnepkorlátai között. Köszönjük meg azoknak, akik mellettünk álltak a megemlékezés igényében, meggyőzték a továbbra is hatni tudó – és a világosságra továbbra sem kívánczó – ellenerőket, hogy legalább az egy-

mást láthatás jogát kieszközölték megfogyatkozott táborunknak. Fogadják elismerő kézszorításunkat.”

A leszálló estben, hazafelé a vonaton, ennek a pohárköszöntőnek a sorai maradtak velünk. Ha felemásan is, de rendbontás nélkül zajlott le a megemlékezés. Fontosnak éreztük, hogy azokkal ünnepelhettünk együtt, akiknek a számára még megélt valóságot, eleven emléket jelentett a '43-as találkozó.

Jónás

RÉGER ÁDÁM

Szerzetesként a kommunista diktatúrában

A Premontrei Könyvek 2017-ben induló sorozatának első tagjaként jelent meg az 1940-es születésű Ullmann Péter Ágoston OPraem memoárkötete *Inkább létezni, mint látszani* címmel. Az interjúkötet élén két előszó nyit történeti távlatot a visszaemlékezésnek. Szabó Csaba történész bevezetője a különböző szerzetesi életformák létrejöttétől kezdve tekinti át a premontrei rend szerveződését és közel 900 esztendő működését. Kitér a gödöllői–jászói prépostság szervezeti kereteinek kialakulására, majd bemutatja a szerzetesi közösség mindennapjait – különös hangsúlyt helyezve arra az időszakra, amikor bevonták a magyarországi szerzetesrendek működési engedélyét. E bevezetőben Szabó Csaba felvillantja olyan tudós-szerzetesek életútját is, akiknek nehezebb sors jutott osztályrészül a szerzetesi élet kereteinek felszámolása miatt: a kiváló egyháztörténész Hermann Egyed mellett a középkortörténész Kumorovitz L. Bernátról emlékezik meg részletesebben a szerző, de szót ejt Gerinczy Pál, Fényi Ottó és Ullmann Péter működéséről is. Főként utóbbiakkal kapcsolatban jegyzi meg az előszó írója: „A múlt hányattatásai, a felosztás, a szétszórás, a diktatúra idején is akadtak örökfogadalmas szerzetesek, akik átmentették, majd újraépítették a rendet.”

Ö. Kovács József bevezetőjében – azon túl, hogy ismerteti a beszélgetés lejegyzésének körülményeit – jelenkortörténeti problémák felől közelít a beszélgetésben megfogalmazott gondolatok történeti értékéhez. „... Igen fontosnak gondolom – írja –, hogy a múlt eseményeit egyéni és kollektív tapasztalatok tükrében, mintegy alulnézetben is láttassuk. A kommunista államhatalom erőszakos beavatkozásaira adott válaszok, ellenállási és alkalmazkodási formák, a »megéleltörténetek« sokkal érthetőbbé, életszerűvé tehetik az utókor számára a múltunkat.” A kérdések zöme ezért is irányulhatott elsősorban a rendszerváltás előtti időszak történéseire, az életpályát befolyásoló történeti tényezőkre, a legtöbbször kényszerűségből fakadó váltásokra, a „föld alá”, azaz illegálisba szorított létállapot körülményeire.

Az írás az NTP-NFTÖ-17-C-0057 sz. ösztöndíj támogatási időszakában készült.

A kötet szerkezete nem egy hagyományos értelemben vett interjúkötet felépítését követi, pedig az előszó is utal arra, hogy egy beszélgetés hozta felszínre a szerző emlékeit. A kérdező, Ö. Kovács József az előszót követően háttérben marad – a kérdések tulajdonképpen nincsenek lejegyezve –, de egy-két visszakerdezésből végig ott érezhetjük az ő jelenlétét is a válaszadóé mellett. Annál is inkább, mert valóban élőbeszédszerűen történt az emlékek leírása, így az olvasó is könnyen odaképzelteti magát az „interjúalany” mellé. A visszaemlékezések jellege miatt a kötet a memoáriródalom körébe sorolható.

A két történeti jellegű bevezetőt követően tizenhárom fejezetben olvashatunk az életút főbb szakaszairól: az első fejezet kivételével az időrendiség a fő rendezőelv, ennek megfelelően az 1940-es évektől egészen napjainkig rajzolódik ki az életpálya. A szerző hangsúlyosabban foglalkozik ugyan a rendszerváltás előtti időszak eseményeivel, de számot ad az életút mintegy egyharmadát kitevő rendszerváltás utáni korszakról is.

Az első fejezet tulajdonképpen szerzői bevezetőként is felfogható: az időrend alapján írt visszaemlékezéseket megelőzően egy sor fontos kérdést tisztáz Ullmann Péter a Gödöllői Premontrei Perjelség létrejöttével kapcsolatban. Az intézménytörténeti összefoglalóval eligazítja az olvasót a magyarországi premontrei közösségek XX. századi viszonyrendszerében, és bemutatja, hogy az adott történelmi körülmények között milyen jogi helyzetben tudtak működni az egyes szerzetesközösségek. Kiderül például, miként tehetek fogadalmat az egykor létező zsámbéki premontrei prépostságra a szétszórás idején beöltöző szerzetesek, s milyen előírások szabályozták szerzetesi létformájukat azokban az esztendőkből, amikor az államhatalom tiltotta őket a nyilvános működéstől.

A szó szoros értelmében vett emlékirat a gyermekkori emlékek felidézésével kezdődik, majd az élettörténetben fontos szerepet játszó közösségek (például a Regnum Marianum), a különféle tanulmányok (a Központi Szeminárium vagy az orvosi egyetem), az egyes munkahelyek (például a mütös munka, anyagbeszerzés, népekkutatás), a nagyobb történeti sorsfordulók, illetve a papi-szerzetesi hivatás fontosabb állomásainak számbavételével folytatódik.

A memoár egy meglehetősen abszurd történeti korszakot látat: ez az a kor, amikor egy frissen érettségizett fiatal maximális felvételi pontszáma ellenére sem tanulhat tovább egyetemen; amikor valakit el

lehet tanácsolni papi tanulmányaitól csak azért, mert nem csatlakozik a békemozgalom legénységéhez; amikor bárkit terhelte nyilváníthatnak egy olyan perben, ahol a fő vádlottakat nem is ismerte az illető. Különkülön is nagy próbatételek ezek, de Ullmann Péternek mindegyikben része volt. Ugyancsak ennek az időszaknak az egyik jellegzetessége, hogy kiváló embereket próbálnak meg eltéríteni pályájuktól (a kötetből vett példákat sorolunk): Liptay György, az ókori keleti nyelvek professzora raktáros segédmunkásként, Mócsy Imre, egy neves teológiai professzor vasutasként, Gerinczy Pál teológus, kánonjogász, premontrei rendi előjáró éjjeliórként kellett, hogy dolgozzon, Fényi Ottónak latin és német szakos tanári diplomával, külföldi teológiai tanulmányokkal lakatosként, illetve varrógépműszerészként kellett helytállnia, többeket pedig be is börtönöztek tevékenységük miatt.

Az emlékirat történeti eseményekről szólva sem válik tankönyvízűvé. Egyfelől a szerző maga is többször megjegyzi, hogy nem akarja helyettesíteni a történeti leírásokat (például a Regnum közösség működésével kapcsolatban vagy a Központi Szeminárium intézménytörténetét érintve jegyzi ezt meg), másfelől pedig mindig a legmeghatározóbb élményeinek leírására koncentrál. Így tesz például 1956-tal vagy a rendőrségi kihallgatásokkal kapcsolatban is. Nagyon érdekes, hogy nem csak a történeti sorsfordulókkal kapcsolatos leírások esetében találkozhat az olvasó jelenkortörténeti problémákkal. Szinte az összes fejezetből hozható példa a korabeli rendszer működésével kapcsolatban. Az egyik szöveghelyen például a szervezési módszerekről kaphat plasztikus képet az olvasó: „Valamikor hatvannyolc-hatvankilencben kellett utoljára megjelennem a rendőrségen. És akkor ugyanazok a kihallgatóim, vagy legalábbis az egyik ugyanaz volt, megjelentek a vendéglőben, még a nyitás előtt oda kellett mennem, szemben a munkahelyemmel. És mondták, hogy »nézze, Ullmann, ugye, tudjuk, hogy maga tehetséges ember, magának el kellene végeznie ezt az egyetemet«. Akkor még nem tudtam, hogy honnan fúj a szél. »És természetesen a feltételeink a régié, hogy információkat kérünk«, ezt olyan finoman tudták előadni, hogy információkat kell szolgáltatni a rendről. Nem mondták, hogy a premontrei rendről, de hát nyilván tudtak azért a kapcsolataimról. [...] Amikor konkrétan előálltak azzal, hogy mik a feltételeik, és folytassam az orvosit, akkor azt mondtam, hogy »nézzék, meggyógyultam!« Mert valahogy utaltam rá, hogy miat-

4. zsoldár

tuk kerültem a tudószanatóriumba másodévesen, tudok megint dolgozni, fizikai munkát végzek, és ha innen is kirúgnak, akkor elmegyek a metróhoz [...]. Jól begurultak, hogy potyára jöttek ide. Akkor felálltak, és én mindhárom fröccsöt kifizettem, ne fizesse nekem helyettem. Ez volt az utolsó ilyen jellegű találkozás.”

Bizonyos életszakaszokban – az akkori történeti viszonyok miatt – egyáltalán nem volt lehetőség a papi-szerzetesi hivatás nyílt gyakorlására: ezekben az időszakokban elkülönült a *rejtett* missziós, illetve *rejtett* imádságos élet a kortársak számára *látható* és *érzékelhető* élettől – ennek az elkülönülésnek a mértéke nyilván az adott korszak körülményeitől függött. Volt például olyan időszak, amikor a szülők előtt is titokban kellett tartani a hivatással összefüggésben álló cselekményeket. A kötet címe is – *Inkább létezni, mint látszani* – elsősorban e korszak szerzetesi életmódjára utal, amit a szerző így jellemez: „Kérdezed, hogy a rejtett szerzetesi mivoltomban próbáltam-e a valódi szerepemnek megfelelni, akár, úgymond, mai divatos kifejezéssel, »evangelizálni«. Ottónak [ti. Fényi Ottó rendfőnöknek – R. Á.] az elve az volt, ami egyébként mai napig is az egyik amerikai államnak a jelszava: Magis esse quam videri. »Inkább

létezni, mint látszani«. [...] Ez azt jelenti, hogy sokkal fontosabb, hogy vagyunk, létezőnk, és úgy is élünk, szerzetesként, ahogy nekünk kell, ez a létezőnk lényege, de ezt nem kell megmutatnunk sehol. A szavainkkal különösen nem. Az ember a maga fiatalos lelkesedésével ezt a viselkedésformát gyávaságnak tudta be. Ottó aztán kifejtette, hogy mi készülünk, nekünk készen kell állni arra, hogy amikor a Jóisten valahol, valamilyen körülmények között használni akar bennünket, akkor használhatók legyünk.”

A különböző történelmi fogalmak megértéséhez, a szóba kerülő személyek és helyszínek megismeréséhez több segédlet is az olvasó hasznára lehet. A főszöveg rendkívül alaposan jegyzetelt, így valamennyi idegen kifejezéshez, történelmi fogalomhoz, helyszínhez, műalkotáshoz, alkotóhoz, folyóirathoz, valamint intézményhez találhatunk magyarázatot; nagyon hasznos továbbá a könyv végén található életrajzgyűjtemény, amely a kortársokról, rendtársokról, rendi elől-

járokról, munkatársokról, barátokról ad áttekinthető, lényegre törő és ennél fogva igen jól használható biográfiákat. A kötet végén gazdag dokumentum- és fényképgyűjtemény található (több kihallgatási jegyzőkönyvet is közölnek például az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának állományából).

A memoár történelmi forrásként, kordokumentumként is felfogható, s nem véletlen, hogy a premontrei rend alapításának 900. évfordulójához közeledve a Premontrei Könyvek sorozat nyitódarabja lett: a rend magyarországi történetével kapcsolatban őriz lényeges momentumokat. A premontrei rendi értékek Magyarországon történő átmenekítését és megőrzését dokumentálja tehát a kötet. Emellett bepillantást nyerhetünk a szerző és rendtársai megpróbáltatásokkal teli életébe, megismerhetjük, miként vállalták a sokszor igencsak embert próbáló küzdelmeket. „A személyes történet így válhat együtt a közösségi, társadalmi, nemzeti önismeret részévé.”

De profundis 2.

FERDINANDY GYÖRGY

Lábjegyzetek

(Shrek Tímea rövidprózája...)

Mondogatjuk, hogy a rendszerváltás zűrzavarában nem találja magát a magyar szépirodalom. Nincsen tétje, állítják, akik közelről figyelik.

Nos, ezekre a vélekedésekre cáfolnak rá a szomszéd országok fiatal betűvetői. Határainkon túl olyan művek születnek, mint a vajdasági Terék Anna lélegzetállító sorai a balkáni háborúk borzalmairól.

Ebbe a vonulatba tartozik Shrek Tímea rövidprózája is. A kárpátaljai író nő egy cigányiskola mindennapjait mondja el nekünk. De a hangsúly nemcsak a megrendítő élményanyagon van. Kemény, kopogó mondatok sora vágja itt mellbe az olvasót. A meztelen valóság, a nagy drámák mögött rejtőző apró észrevételek. A friss, szokatlan nyelvezet.

Nyomor, betegség, alkoholizmus. Öngyilkosságok, magány, tönkrement emberi kapcsolatok. Mégis, a sorok között felvillan a remény. Lakatos Menyhért, a roma irodalom nagy művelője jut eszembe. Félévszázados emlék: egy francia faluban rakjuk a falat. Az ő kezében áll úgy a téglá, mint a toll. Egyszerűen, természetesen.

Valahol itt van Shrek Tímea ereje. Abban, ahogy egymás mellé rakja a szavakat, a történeteket. Egy fiatal író nő próbálgatja a szárnyát. Menyhért örült volna neki.

Az anyaországról, amelynek a nyelvét beszéljük, keveset tudnak ezek a magyarság testéről leszakadt perememberek. Egy-egy félénk utalás legfeljebb: valahol Beregszász közelében egy Kelet-Ukrajnából érkező katonai teherautó áll meg. A katonák leugrálnak, egyikük térdre esik, és megcsókolja a földet. „Háborúmentes övezetben van? Vagy itthon?” – kérdezi az elbeszélő. „Ősei földjén?” A válasz lakonikus: „Nem tudom.”

Kárpátalja kis romái helyett a tanítónő, Shrek Tímea kimond valami nagyon fontosat. „Ha tudtam volna, mi lesz veled, soha nem engedlek el” – írja. Hát, igen. Mindezt el kellett mondani. Kárpátalja cigányiskolájában búvópatakként feltörő szép, fájdalmas szavak.

(A vadnyugati origókról...)

A könyveimet én szoktam nemcsak megírni, de összeállítani is. A szerkesztőknek velem könnyű dolguk van.

Most azonban – életemben először – minden megváltozott. Radikálisan. Mert a *Vadnyugati origó* félévszázados klapanciáit nélkülem szedte össze egy pöttöm asszony. Csupa olyan írást, ami csak Nyugaton jelent meg 1958 és 1988 között. Itthon ismeretlenek.

Szegény Györe Bori! Én ráadásul nem tudtam segíteni neki. Öthónapos ún. hiperbárikus kezelésem estem át, Floridában. Hatvan kúrából álló oxigénezés. Még arra sem emlékeztem, hogy miről szólnak az *Origó* írásai.

Most, újra itthon, a Scholar csinos kötetével a kezemben kezdem csak felfedezni ezt az időutazást. Döbbenet, ez a legkevesebb, amit mondhatok. Mert Bori harmonikus novellafüzért állított össze ezekből az – ismétlem – félévszázados, elnyűtt klapanciákból.

A huszonnégy írásból három újabb, egy-egy az elejére és a végére, a harmadik pedig valahol félúton. Számomra talán az utolsó a legfontosabb. Ebben olyan dolgokat sorolok fel, amit ma már nem szoktak bevallani az ötvenhatosok.

A többi? Húsz zsenge. Az írópalánta próbálkozásai tízezer kilométerre az óhazától. Távolság az anyanyelvtől és a bizonyos irodalmi élettől, amire egy huszonéves kezdőnek olyan nagy szüksége lehet.

Beleolvasok, szembesülök, ismerkedem régi önmaggammal. A nagy kiábrándulással Nyugatra kerülésem után. Egy részük itthon is megjelenhetett volna a hatvanas évek elején. Ha itthon maradok – tündököm –, talán ma Szakonyi Karcsinak a hatvanas évek íróit felidéző antológiájában lenne a helyem.

Ám itt vannak a párizsi avantgarde hatását mutató írásaim is. Ezeket legfeljebb a vajdaságiak adták volna ki.

És hát, száműzetéseim színhelyei, egyik a másik után. Párizs, Elzász, és az első – a legelső! – trópusinak képzelt, spanyol betétekkel teletűzdelt karib-tengeri szöveg.

Ebből áll az *Origó*. Ha valakit érdekelne, nem kell végigolvasni ezt az egyébként olvasmányos, háromszáz oldalas kötetet.

(A kubai...)

A *podiatránál* – a lábak orvosánál, remélem, nem teszttem el – nap mint nap tucatnyi öreg ücsörög. Asszonyok, férfiak, párok és magányosak. Itt, az Újvilágban nem szokás gyalogolni. Mégis, a lábak mondják fel elsőnek a szolgálatot. Fehérköpenyes ápolók gyúrnak, kenetik őket, ide csak pihenni járnak az orvosok.

Mégis, van itt, a *poditrián* valami a levegőben. Valami félelmetes. Mert ezek az orvosok – sebészek. Levágják, amputálják a *renitens*, az engedetlen végtagokat. Néha egy-egy csonka öreget is keresztültolgatnak a várakozók között. Valakit a régiek közül, akinek már csak egyetlen árva lába van.

Ez itt, a kontinens déli csücskén, latin világ. Azok, akik – nem tudom másként mondani – ide járnak, a szigetvilág kivetettjei, kubaiak, dominikaiak. Spanyolul kívánnak egymásnak szép, jó napot.

A *counter* fölött, a képernyőn is spanyolul beszélnek. Kuba tartományai: színes filmek peregnek, egyik a másik után, minden reggel ugyanaz. *Matanzas*, *Cienfuegos*, *Pinar del Río*. A páciensek némán, áhitatosan figyelik a fényben fürdő képsorokat. Mindenki azt lesi, mikor kerül sorra a szülőfaluja. A talpalatnyi föld, ahonnan származik.

Amikor Pinar del Río pereg, az öreg pár melletttem minden reggel sírva fakad. Vajon melyikük *pinarenió*? Mindent kettesben csinálnak, együtt hív-

ják be őket a rendelőbe is. Lehet, hogy mind a ketten azok.

A mogoték! Ezek a sziklatömbök azt mutatják, hogy hol volt a felszín valaha. Különös képződmények. Körülöttük kimosta a földet a tenger, talán még a jégkorszak alatt. Ezt majd elmagyarázzák a geológusok: nem hoztam magammal lexikonokat.

Varadero, a tenger. *Camagüey* zsíros legelői. *Pinar*, a valaha világhírű dohány. Ücsörgünk a váróteremben. Tucatnyi öregember. Férfiak, asszonyok. Lessük, mikor kerül sorra az a táj. Az az utcasarok.

Ma egyedül gubbaszt mellettem a kisöreg.

– És ő? – súgom a fülébe.

Tegnap volt a temetése.

Megszorítom a karját:

– És most? – kérdezem.

Nem felel.

– Visszamegy Kubába?

Rám csodálkozik. Nem kubai, magyarázza. Hogy *Pinar*? – Még sosem járt ott.

Látja, hogy nem értem.

– Ő volt – rázza a fejét –, aki ott született. Láthatta: mindennap elmesélte nekem. Minden dülőjét, minden vízfolyását ismerem.

Nem faggatom tovább.

– Én csak – mondja később –, én csak örököltem azt a helyet.

Int, feláll. Őket szólítják. A *poditrián* keresztültolnak egy féllábú öreget.

104. zsoltár

KÁNTOR ZSOLT

A nézés ornamentikája

Meditáció Báger Gusztáv
Nézi, ahogy nézem című kötetéről

1

A lírai világteremtés Báger „alpműködése”. Ami egyfajta léttapasztalat is, ami minden pillanatot átsző. Már nem tart szünetet. Olyan alkat, aki „fél-ébrenlétben” is képes reflektálni és tűnődni. Mintha folyamatosan bekapcsolva tartaná az érzékelés finoman barázdált membránját, hogy szüntelen készenlétét a hangulatok és létélmények legelrejtettebb mozzanataira irányítva, naponta fölfedezze a nyelv páratlan és szerteágazó gazdagságát. S ebbe az éjjel-nappali, narratív „ügyeletbe” persze az anyagi világ naplószerű leírása is belefér. A természeti jelenségek dokumentálását és a társadalmi „izgalmak” modellezését egyaránt feladatának érzi. Mintha régi korok kódexíróinak ars poeticáját követné, felelősségét áthatja a globális dilemmák iránti aggodalom. Ott lüktet regiszterei között a keresztény ember kegyelem iránti tisztelete, a krisztusi, hanggá lett Ige vonzása.

Az átfogó világszemlélet a „hang-közöket” is tematizálja. Nála a költői önreflexivitás és a visszavonatköztetés soha nem a retorika tükrében mutatja meg a költői nyelvet mint organikus totalitást, hanem időbeliként érzékelteti azt, ami az emlékezetben – lejátszható filmként – szinte önálló képkockákra bontható. Ha Bágerverseket olvasunk, számtalan posztreferenciális információ „ugrik be”: Anaximandrosz apeiron-elmélete, Zénón apóriái, Friderich Kittler hardver-architektúrája, sőt: Gumbrecht katicabogár-tranzisztorai.

2

Báger szövegeiben különös ötvözetét találjuk a tudósi alaposságnak (olykor pedantériának) és a felhevült expresszióknak. Nyelve gyakran emelkedett; mindvégig metaforikus; többször érzékeltet, mint magyaráz; paradoxonok, meghökkentő hasonlatok és rejtélyes szóképek jellemzik; tele van ismétlődésekkel, párhuzamosságokkal és ellentételező szerkezetekkel.

Elbeszélő jellegű verseiben a háttér kidolgozását is alaposan elvégzi. A portréfestőkhöz hasonlít: nem elégszik meg a vonások visszaadásával; gondot fordít a miliő bemutatására is.

Gondolkodásmódja átfogó és leíró. Humanista és problémaérzékeny szellem, aki mindig az aktuális

paradigmák kereszttüzeiben, kontextusában „monitorozza” az eseményeket. S közben felülírja a berögzült és megmerevedett konvencionális megközelítési módokat. „Ha a láthatatlant jól gondoljuk el, / ismer-ni kezdi szívünk az áttetsző valót” (Goethe).

Unikális eleme költészetének, hogy a kontingens nyelvi mozzanatok, a félreértéseket és a véletlenül „betoppant” jelentésbővüléseket is kompozicionális tényezőkké avatja. „Mi szükséges ahhoz, hogy a fénypontokkal teli gömbhéjat, égboltnak nevezzük?” (*A Szóritész-paradoxon*).

Báger minden mondatának különös súlya, térátölelő jelentése van. „Például az álom mint ébredés-világ. / Mit a felvillanó képsor kivált: / felszisszenés, rádöbbenés – fogyó Hold teljessége. És / ekkor – lapszél mentén üres keret – körbejárom a fölsejlt teret” (*Új formák*).

A *Nézi, ahogy nézem* címmel 2017-ben kiadott kötete is jelzi, hogy az alkotó egyre inkább az általánosabb, összegző jellegű formák és tartalmak felé fordul. Ez nem egyszerűen azt jelenti, hogy a költő érzékeli a világ globálissá válásának előnyeit és veszélyeit, hanem azt, hogy a megfigyelő pozícióját is leírja. A tapasztalat, az éveket hatékonyan és termékenyen feldolgozó számvetés rendszeres megfogalmazódása egyre magasabb „helyekre” emeli az alkotót. Mert a permanens „edzés” jó kondícióban tartja a fantáziát; az egyre finomodó nyelv kizárja a fölösleges komplikációkat. A precíziós verstechnikák rögtön egyfajta összefüggés-rendszerbe írják bele a mindennapi mozzanatok is. S így – mi, olvasók – egy tága(sa)bb jelentésmezőt érzékelünk a költemények mögött – mint gazdagon árnyalt tájat. „Álldogál a fény. / Tétovázik, menjen-e. / Vagy beszéljessen a tüzzel, ami a kandallóban ég. / Egy találgatás, egy megoldás. / Ki gondolja el, mit akar a Föld?” (*Gyertya*).

3

A kötet négy ciklusa – *Nyílt lapok, Európa elrablása, Tisztulás, Visszanyert kontúrok* – hasonlóan a korábbi kötetekhez, organikus permanenciákat mutat fel. A végiggondolt kötetszerkezet impozáns és inspiratív. A nagyszerkezeten belül viszont kollázstechnikát és asszociatív eljárásokat is alkalmaz.

A *Nyílt lapok* a *Gránátalma* című verssel kezdődik. „Kezdetben vala az Ige, a jambus. / Aztán a csillagos ég, a tenger. / A Logosz állatai és a szerelem.” Nemcsak ékes felütés, hanem valóban az *arkhé*, a kezdet

megkezdésének, a világteremtés újraírásának a gesztusa. Több, mint a szokásos analógiák: itt valóban határozott „világkép-bejelentés” történik.

Az idealizmus rögtön transzcendenciává forr, mint a jó bor. Utána jön a *Süllyedés* és az *Anyag-komplexus*. Szerves folytatásai az első opusnak. Benne van a kitérő, amit az éden elvesztése okozott. Kicsorbult az éle a szónak, az „ideológia lyukas csónak”. A lélek is eltűnik, elhalkul a szimfónia, de a kompozíció ragyog. Folytatja önmagát az ív. Az életfilozófia tézisei hasonlóak, mint az előző kötet, a *Találgatom, mit üzensz* lapjain, de mégis mások. A jelentéstani koherencia erősebb, a nyelvi konzisztencia töményebb. „A küszöbtől az ágyig. / A megbocsátástól a zuhanásig. / Meghámozástól összegabalyodásig. / Levettem minden hibámat. / Magadra vehessed őket” (*Relációk*).

Az én és a Másik viszonyát állandó aszimmetria jellemzi, mivel a Másik az ént felülről szemléli, vagyis meg akarja haladni. S így sérül az interszubjektív szintézis. A nyíltságot átszövi a direktség, a szeretetet és a felelősséget az indulat.

A második rész (*Európa elrablása*) első verse, a *Forrás* már a belső tapasztalásra koncentrál, a megélt monológ sodorja a sorsot. Az érzelmi szövedéket átszövi a közérzet, a közéleti kontextus öblében pedig ott ringatózik az individuum saját gondja, a heideggeri lét.

S mindezek fölött a krisztusi felhő lebeg, a hit atmoszférateremtő klímája. Pilinszkynél emlékezhetünk ilyen erős sokrétűségekre. S az egész második ciklus ilyen. Több téma, de egy koncepció szalagjával átkötve (*Filozófia, Kísérlet, Walt Whitman blues*). „Tövis közé hullt maga az élet” (*Európa elrablása*). Megjelennek a mai világ, a közélet aktuális problémái is. És mégis ott van mindennek a mélyén a mag: a magány. A mítosz ebben a „posztrealista” korban nem egy sima rejtély, hanem egy szövevényes, elágazásokkal teli, társadalmi „társasjáték”.

A harmadik „fejezet” pedig a *Tisztulás* – a *Gömb-mozaik* és a *Tanítás* kiemelkedő darabjaival. Sűrű anyag megint (*Távolság, Egyensúly, Gereblye, Talicska*). Az ember kapkodja a fejét. Melyik idézetet jegyzetelje ki? Melyik „jelenetet” vessen be az emlékezetébe? Ez a rész kimozdítja az embert a boldog együgyűség állapotából, és „részelteti” abban a tudásban, ami a művészet életerejé. A kimondhatatlan „elárulása” ebben a költészetben nem indiszkréció, hanem objektív megvilágosodás. „Lázás volt a mama,

mint a sparhelt. / Papa homlokára tett / egy ereszről pattintott jégcsapot. / Egy ügyféliroda csillogó sorszámain merengve / erre gondolok” (*Talicska*).

A *Gömb-mozaik* című versből való a kötet (fő) címe. A Haydn-opus rövid, de velős koreográfiája sziporkázó eseménysor. A szerzői én zenét hallgat, közben fölvarr egy gombot. Levelet hoz a postás, jó híreket. A vers alanya leteszi a varrást, közben megpillantja alvó kedvesét. Szó esik a hölgy hajáról, a combján található szunyogcsípésről, és megdöbbenő módon betéved egy pillangó is a jelenetbe. S az alvó nő kézfejére száll. A férfi pedig közelebb hajol a kis rovarhoz, és szinte a szemébe néz. S a lepke nézi, ahogy a költő bámulja őt. Virtuóz dramaturgia. Megjegyezzük egy életre. Gondolkodni tanulunk Bäger-től, ami – lényege szerint – a múlt, a történelem és a kultúra feldolgozását is jelenti.

A negyedik ciklus újra az összegzés metafora-albuma. Rövid, kis epigrammák és japán, svéd típusú bölcsességek, aranymondások. (De nemzeti lélekkel gravírozva.) S nagyon tudatos gesztus, hogy a befejező ciklus első verse is a *Kezdet* történéseit kutatja. (Ez az indító költemény ráadásul Juhász Ferencet idézi fel.) „Tükör volt, árnyék lett.” A szerkezeti logika bravúros. Fölcsendülnek a kánon dallamai is, de csak azért, hogy iróniával csiklandozzák meg a komolyságot (*Benső ég, Nyírfa*). „A lélekből való kivetkezés a legmélyebb vallomás” (*Benső ég*); „Árnyékok tánca a hús fűvön” (*Nyírfa*). Bäger szüntelen *átpoétizálja* a nyelvet. Reflektál a kultúraélményekre, amelyek mindig egy-egy gondolati struktúra foglalatjai. A *Méhek* alapigazsága sok mindenre rávilágít: „A tények és a hírek különbsége éget.” A *Kibontakozás* egyetlen sorban mondja el, amit mások több oldalon keresztül: „Te és a Mély, kettesben maradjatok.” A tragikum és komikum színe és visszája egyaránt színesben, sokoldalú megközelítések prizmaín keresztül jelenik meg.

A beszélő sokszor egy operatőr szerepébe lép be. Fölvételt készít, de a saját érzelmeit „visszanyeli”. Hallgatása azonban olyannyira beszédes csend, mint a természet hangjai. Egyetlen égbe vagyunk beleszöve, ahogy a *Nyírfa* című darab „mondja”. De ahhoz, hogy megértsük a némaság kérdőjeleit, olyan költőkre van szükség, mint Bäger.

4

A 4. ciklus *Visszfény* című darabja különleges figyelmet érdemel. „Az ember fát ültet. A fa levelet hajt. /

A levél harmatkönnyet ejt. / A könnyesepp egy gyűszűbe hull. / Világzó fa lombja borzong / egy gyűszűnyi víztükörben.” Ennyi a vers. A szövegformálás és az értelemadás menete itt a metaforikus-mitologikus tradíciót követi. Úgy bújnak ki egymásból a képek, mint a nagyobb héjából a kisebb szirmok. Benne van ebben a módszerben az egymást átjáró és egymásra rétegződő hatások, hangnemek sűrű rendje. De a zeneiség mellett ott van benne a bölcsélet hegedűszólama is.

Báger tudja, hogy torz értékrendek közepette is léteznek valóságos értékek. A tisztesség és a szolidaritás akkor is megbecsülésünkre méltó, ha félreértésnek és visszaélésnek esik áldozatul. „Minden filozófia erotikus. / Minden filozófia vérre megy. / A szabadság államtanon hon. / A szabadság hontalan állam. / Legyen mindenkinek egy filmje” (*Jancsómozaik*).

Ez a líra kitart az újraírt és áttördelt tradíciók egyre markánsabb képviselője mellett. „Súrlódás,

szisszenés. Hangszövet. / Hangya cipel kenyérmorzsát a perzsaszőnyegen. / Hasra fekszem a kanapén, figyelem, átjut-e. / Körülnéz, meg-megáll. Érzi-e, hogy szeretem?” (*Tanítás*).

Báger Gusztáv szinte minden pillanatban az apoteózis centrumában tartózkodik, mégis tárgyilagosan ír az élet legkülönbözőbb jelenségeiről. Az emelkedettség és a visszafogottság egymást váltják költészetében. Nincs köztes állapot. Minden fázisban az elszántság és a gondolkodásdinamika mozgatja a fogalmakat.

Tudatában van annak, hogy a költő a mandátumát nem a kritikusaitól kapja, hanem az olvasóközönségtől. Évek óta érlelődött képmások és allegóriák bomlanak ki teljességükben, ebben a „világmindenség-gyűszűben” (ami a kötet), hogy megörvendeztessék az olvasót. Ez a kitűnő könyv újraéli és értelmezi az életünket, az érzésből, látványból és élményből összeszótt létet. Megrendítő pontosság és műgond élteti. És nem utolsósorban: folyamatos költői megújulásról tesz tanúbizonyságot.

Kapanyányi (magyarnépmese-illusztráció)

BÁGER GUSZTÁV

Végkezdet

*Csörötneken nincs állomás.
Szomszéd falu határáig
meztéláb poroszkálunk a nyárban,
hessegetjük a legyeket.*

*Térdembe kavicsok fúródnak,
sín vasa égeti arcom.
A ciripelésbe távoli kattogás
morzejele olvad.*

*Csihogó, füstlehelő szörnyeteg.
Ránk kacsint a kalauz:
Szentgotthárdig mienk a pálya.
Aztán szökdécselve hazáig, mint az őzek.*

*

*Ma bárhova lépek,
gépek torlódnak körém:
táncba visznek
páncélba bújt kísértetek.*

*Döntéseim megelőznek:
gondolatolvasó szobákban
asztalok gurulnak elém,
ülepem alá székek.*

*Elektromos hajnal virrad,
a Teremtéssel versengők kora.
Csillogó roncsok fölött
a viszonylagosság keselyűi köröznek.*

Világgazdaság

*Harapás, rágás, nyelés,
kurta előrenyargalások.
Legelők álmos nyugalmát
csak terelő akarat dülja fel.
Karámig izgatott vonulás:
porfelhő letarolt utakon.
Buja bolygás a cél előtt.
Mérlegel a gondoskodás:
vödör, olló vagy pengeél.*

„Számomra az »Ember a Házában« az egyik örök dimenzió”

Beszélgetés Báger Gusztávval

Az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg Báger Gusztáv József Attila-díjas költő, egyetemi tanár, közgazdász *Napharang* című, a szerző mintegy háromszáz válogatott és ötven új költeményt tartalmazó kötete. Ebből az alkalomból kérdeztük a nyolcvanadik születésnapját ünneplő szerzőt.

– Az első hét kötetben olvasható „szövegeid” sokszólamú, üdítő villanások, világos-talányos, többnyire rövid állapotversek voltak a világról. Ezek alapján Tandori Dezső „a modernség klasszikusá”-nak nevezett. A 2008-ban megjelent *Míg leírom, felébredek* című kötetedben stílust váltottál. Mezey Katalin azt írta, Báger Gusztáv „nem lett hűtlen a gondolati lírához, csupán új, hatékony és az olvasóban erőteljes emlékképeket hagyó eszközt dolgozott ki, amely a líra és az epika bizonyos jellemzőit egyesíti, miközben éppen a szemlélet és narráció eredetisége, a hangvétel könnyed, ironikus, életteli volta és tömörsége révén maradéktalan versélményt nyújt.” Mi készítetted a váltásra?

– Versíróként kezdetektől fogva figyeltem és követtem az „Embert a Házában”. Számomra az „Ember a Házában” az egyik örök dimenzió. Sejt a testben. Gén a kromoszómában. Individuum a történelem organizmusában. Vagy úgy is megnevezhetném, hogy mondat a kontextusban. Egyén a társadalomban. S az ego, akár akarja, akár nem, hordozza a közeget, amibe beleszületett, mint csiga a házát. A nemzeti kultúra hajszálgyökerei elérnek a liberális és a kozmopolita „szoftverekbe” is.

Első verskorszakomban – 1995–2005 között – ezt olyan módon

tettem, hogy nyitott ablakokon és ajtókon keresztül éltem együtt a Házzal. Egy felvillanás az ajtóban, kis szünetekkel újabbak az ablakok sorában, majd megint az ajtóban. Ezek jöttek és mentek, néha megálltak, emlékeztek, önmagukkal meditáltak, elindultak újra, összeölekeztek, nevettek és sírtak, tárgyakat emelgettek, és port töröltek – így álltak össze a képsorok, a montázsok. A Ház, a kaptár atmoszférája, a nyelvezete át-meg átjárja a benne dolgozó méheket.

A versem Tandori Dezső szavával rövid *rácsvers*, Petőcz András kifejezésével *gyökvers* lett, amely a létet közvetlen kijelentésként, de egyúttal a formális jellegzetességek révén közvetett módon is megjeleníti, s az olvasót bevonja az alkotás-értelmezés folyamatába. Igen, a párbeszéd vonzása mellett erre ösztönzött a kibontakozó informatikai forradalomnak az a jelensége is, amikor az irodalom (vers) nemcsak direkt üzenetet, hanem megfejten-dő kódot is hordozhat. Az olvasó számára e kódok megnyitását változatos beszédmóddal igyekeztem megkönnyíteni. Nem elég megörökíteni valamit, ennél több a befogadó értelmezésigénye. Esztétikai jelentést csak poétikai alakítottság, *emelt* nyelv hozhat létre, ahogy Reinhart Kosseleck mondta.

Ennek nehézsége miatt néha agódtam is, de vonzott a többszínű,

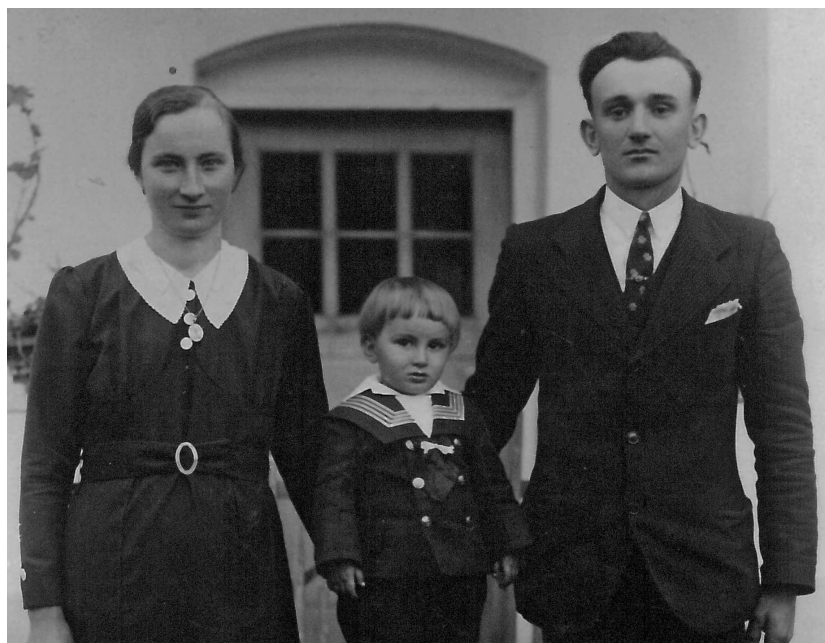

Fotó: Vadóc Dávid

az intertextuális helyzetekben és formákban rejlő lehetőségek kipróbálása. Például az impresszionista hangnemről az expresszionistára váltás, a szürrealista tónusok után a posztmodern mezőre, onnan pedig a realitás sávjára történő lépés.

E szaggatott, rejtjelzett, mozaikszerű kifejezésmóddal kapcsolatos szándékomat pontosan felismerte Mezey Katalin, amikor azt írta, hogy a versem „kevés vonallal megalkotott finom tusrajzokra emlékeztet.” Dekódolva – remélem – alkalmasnak bizonyult arra is, hogy az olykor tárgyiasnak tűnő verseim gondolati és érzelmi szempontból is egy új beszédkaraktert képviseljenek.

E kísérletezésre – a magyar nyelv teremtő ereje mellett – az is ösztökélt, hogy új fejlemények történtek a kortárs költészetben. A líra nyelve folyamatos változáson megy keresztül, de a szóban forgó időszakban egy radikálisabb beszédmódkiömlés tanúi lehetünk. A paletta egyre sokszínűbb lett. Megjelentek olyan új szövegvariációk, amelyek integrálták a tudományos-technikai vívmányokat. Az online folyóiratok nyelvezete is hozzáadódott, beépült a régi reflexek közé. Beérett valami, ami hatással volt rám. Új kibontakozás

Gyermekként szüleivel

vette kezdetét, amely kisugárzással volt arra az alkotói periódusra, amit akkoriban átéltem.

A 2008–2009. évi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság előtt azonban – legalábbis közgazdász füllel – egyre nagyobb morajlásokat lehetett hallani a Föld, különösen a globális gazdaság mélyrétegeiből. A kitörő válságvulkán lávanyúlványai közül néhányat még ma is kerületünk. A válságot és okait még ma is értelmezzük, hatásait az egyéni és közösségi életre még ma is orvosljuk.

Ahhoz, hogy átalakuló közállapotainkat megismerjük, nem elég csak kívülről követni az „Embert a Házában”, oda be is kell menni, leülni, és párbeszédet folytatni arról, hogy milyen is ez a Haza, ez a Világ. E változással a korábbi mikrokozmosz felvillanások helyén makrokozmosz távlatok nyíltak meg. Így kerekedett ki a líra és az epika összeolvadásából a *narratív hosszú vers* új változata, és szociológiai, közgazdasági, politológiai mozzanatokkal és motívu-

mokkal a költészetem. A diskurzusrend is kedvezett a hangnemváltásnak. Bár nem azért történt, hogy alkalmazkodjam bárminekmű fejleményhez, hanem együtt akartam lélegezni a kor legnívósabb irányzataival.

– *Illyés Gyula és Csoóri Sándor tradícióját követve, érdeklődéssel fordultál a közélet, a közjó, az értékvilág változása felé. A mai magyar költészetnek, de az irodalom egészének is nagy az adóssága ezen a területen. Miként vélekedsz a mai magyar valóságról? Mire jutottál ennek a versekben történő vallatásával?*

– A líra még ma is képes megkerülhetetlen gondolati dilemmákat áttételesen magába fogadni anélkül, hogy sértene politikai és társadalmi érdekeket. El lehet mondani olyan víziókat, amelyeket használhat az olvasó lelki-szellemi gondjainak orvoslására. Nem oly módon, mint az odamondogató korszakában. Hanem a nyelv mással nem pótolható logikája segítségével. Miért ne használnánk ki ezt a lehetőséget arra, hogy

hozzászóljunk bizonyos féltett vagy féltett tabuk újraértelmezéséhez?

Manapság nagyon érdekes jelenségek frissítik az irodalmi tapasztalatot. Ilyenek a német médienwissenschaft Friedrich Kittler-féle applikációi és diskurzusai. Ezen kívül az Új Komolyság nevű mozgalom is hódít magának híveket, amelynek különösen örülök, hiszen az irányuk visszatérést is hirdet a klasszikus elbeszélésekhez. El kellett teljen egy jó adag idő, hogy újra hozzá merjünk nyúlni bizonyos érzékeny értéktémákhoz. A világmegértés döntően nyelvi közvetítésű. S így újra előrajzolódnak olyan értékformák, amelyeket már elrendezettnek hittünk. De már nem abban a köntösben, ahogyan korábban. Nemcsak a hangnemnek kell lecserélődnie, hanem mélyreható poétikai változásokat is be kell engedni a kánonba. Ez ma már könnyebb, hiszen az információk, az új irányzatok, trendek eljutnak mindenhová.

E célok elérésére több versben, elsősorban a *Hidegfront* és az *Edzésterv* című köteteimben tettem kísérletet. Az egyik irány a globális versek – köztük a *Világima*, *Az ország-esszék margójára* és a *Közgáz* című versek – írása volt, amelyek olyan kérdéseket vetnek fel, mint a világszegénység, mint az építészeti elszegényedés, az ember válsága, tehát tematikájuknál fogva a globális világ kérdéseit feszegetik.

A *Hidegfront* kötetben a második ciklus, a *Gyomorország* a közügyek, a gazdasági és szociológiai témák széles körét tekinti át. A *Valóság-show* utolsó sorai a legjellemzőbb megállapítást szeretnék az olvasói tudat részévé tenni: „Az elmondhatónál egy számmal

nagyobb / a fájdalom”. A *Reneszánsz* az Állami Számvevőszék vezetőjéhez íródott, benne ezzel a szövegdarabbal: „...a természetfölötti dolgok pályáján / a folyószámla valóban FOLYIK.”

Az *Edzésterv* számomra a minden nap előlről kezdés kötete, azzal a tudattal, hogy utoljára teszszük. Ez a születés–halál-gyakorlat olyan *Edzésterv*, amely szabaddá tesz, a szellem lámpását adja kezünkbe, s a lélek mindennapi tornáját szolgálja, hogy meglegjünk hétköznapijaink sötét labirintusából a kiutat.

A közgazdász valahogy így észleli a bajt, a közérdeket és közjót veszélyeztető kihívásokat; a költő viszont reménykedik a nem is oly távoli felemelkedésben.

– *Az utóbbi években költészetben felerősödött a tudatalatti örvénylésekből egy tudatfeletti rendezettség és harmónia iránti igény. Ez sokoldalúan megnyilvánul az utolsó négy kötetedben. Jól látom, hogy költészetednek ez az újabb fordulata az emberi minőség fel-emelésével, a szeretet, az együttműködés kultúrájának erősítésével, a közösségi élet erősebb megteremtését kívánja szolgálni?*

– A *Zongorahangoló* kötetemben egy japán tusfestő nyugalmával kísérlem meg szemlélni a nyelvet, a gondolkodást, az emberi lélek belső mozgásait. A versben nem a kétségek húzzák a mozdulat ívét, hanem a meggyőződés, hogy minden olvasó tudja lényeglegmelyén a választ: ki az a „zongorahangoló”, aki mindannyiunk szomszédja, s a csillagokon túli rendhez igazítja lelkünk húrjait.

Korszakunkban a materialista alapú szemléletek háttérbe szorulásával, üdvös módon, egyre több a metafizikával, istenhittel telítő-

A József Attila-díj átvételekor 2012-ben

dő életmű. Az így alakuló-érvényesülő világkép magához vonzza a csoportosulásokat és az egyéneket, a sorsokat nem kevésbé, mert van benne szellemi erő. Ellentétben az anyagi világot első helyre tevő elméletekkel, amelyek „holt kövek”, s néma tárgyakként hallgatnak. A másik jellemzője a jelenvaló praxisnak, hogy sok anyaghívó áttér az egyetlen ígéretes hitre, mert belátja, hogy az a leg-erősebb (és az egyetlen igaz) doktrína. Miért? Nemcsak érdekből, hiszem, hogy ennél tisztessége- sebb motivációk szaporítják a keresztények számát. Éspedig azok a tapasztalatok, amelyek korunkban megláttatják a kultúránk és a nyelvünk veszélyeztetettségét. Vigyázni kell az európai és a magyar, a keresztény kultúrára. Őrizni, ápolni kell például a versnyelv megújításával is.

A *Találgatom, mit üzensz* kötetben olvasható verseimmel betekintést nyitottam az álom és az ébrenlét közötti átmenet, a koncentrált és a csapongó figyelem, az öröm, a szomorúság, az emlé-

kezés vagy a másik emberrel történő eszmecsere forgatagába. Azt akartam, hogy a versek szimptomái legyenek az elgondolhatatlannak.

A *Nézi, ahogy nézem* kötet írása és összeállítása során annak a kérdésnek a válaszkeresése foglalkoztatott, hogy adhat-e igazi értelmet életünknek az a szellemi dimenzióitól megfosztott világkép, amely a keresztény Európát visszatántorítja önmaga értékeinek felismerésétől.

– *E költői irányultság és teljesítmény számára nehezen található hely átalakuló irodalmi életünk mai kánonvilágában. A nagy vonulatok egyikével sem azonosítható költészeted olyan szintetizáló kísérlet, amelyik a világ versben való megformáltsága tekintetében mindegyikkel élő rokonságban van. Egyetértesz ezzel a véleménnyel?*

– Élő rokonság. Szép meghatározás. Örülök, hogy ezt mondd. A beszédművészet a jelentésképzés eszköze. A semmit is felöltözteti a virtuóz lírikus, és úgy adja el, mint a tömör mindenséget. Ha

Az Áder Jánosnak, Magyarország köztársasági elnökének dedikált Hidegfront című kötet átadása a 2012. évi Könyvhéten

képes erre, mindegy, milyen stílusban teszi. Nem végérvényes tudás, és nem változatlan állapotú a mindenkori költő nyelve. Én is változom, s amennyire látom magamat korábbi verseim tükrében, talán jó irányba. Szabó Lőrinc, Weöres Sándor és Orbán Ottó került mostanában előtérbe az irodalomtörténet nagy vitáiban. Nem véletlen. Kozmikus érzülettel, nagy horderejű koncepciókkal kerültek az erősebb lét közelébe, Rilkéhez hasonlóan.

A kánon újraértelmezése igen csak időszerű. Ennek során olyan nyitott kérdések harmóniáját kellene megteremteni, mint a történelmi, a tudományos, a közgondolkodói és a szépírói beszédmód; a megújított és áttördelt tradíciók egyre markánsabb képviselete; az egészlvőség elfogadása és reneszánsza, valamint a globális világot tükröző összművészeti látásmód és új utak keresése, és így tovább, tovább.

Ilyen várt és nagy értékátalakulás megkezdése után remélem, hogy én is tudok majd „kánontintával” írni.

– *Azon szerencsés magyar költők egyike vagy, akinek négy válogatott kötete jelent meg külföldön. Mit jelentett számodra a külföldön tapasztalható érdeklődés?*

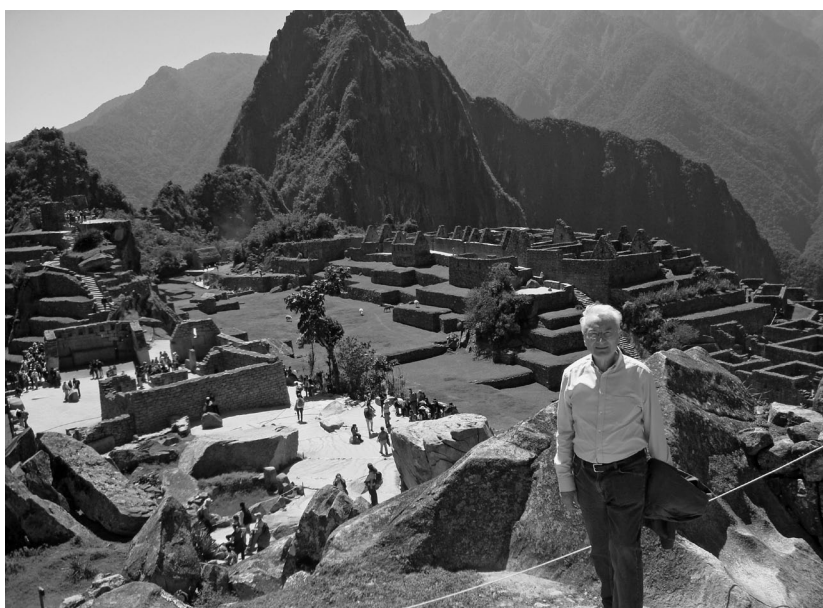
– Ha tágítani akarunk a horizonton, ami a befogadóink táborát illeti, a saját nyelvükön is el kell jutni hozzájuk. Itt fontos immár nemcsak az európai, hanem a globális kontextus is. A kultúrák ismerjék meg egymást, töltekezzenek egymás eredményeiből. De ne

erőltesse senkire olyan kultúrát, ami eleve más gyökerekkel bír. A metaforikus megalkotottság, a szövegközpontúság és a nyelvjátékok már megérkeztek Magyarországra. Utolértük a hozzáférhető reflektálást.

De ahhoz, hogy a magyar irodalmi gondolkodás, a szövegalkotói gyakorlat utolérje az európai irodalmakat, elengedhetetlen, hogy a mi legjobbjaink is megszólaljanak más nyelveken. Ez nem azt jelenti, hogy hagyományainkat felül kell írni.

Mindezért számomra nagy megtiszteltetés, hogy egy kicsit én is bekapcsolódhattam az európai költészetek párbeszédébe. Ráadásul oly módon, hogy a szóban forgó országok kiadói adták ki a válogatott és új verseimet olyan jeles fordítók közreműködésével, mint Kabdebó Tamás, Máté Imre, Forrai Eszter és Sylvie Reymond-Lépine. A kötetekről megjelent recenziók, sajtótájékoztatók azt üzenték, hogy a külföldi olvasók, kollégák is megértették versüzeneteimet.

Pomogáts Béla

Machu Picchunál, a modern világ hét csodájának egyikénél 2018 júliusában

A szakrális művészetek korszerűsége Árkossy István: *Ablak az égere. Ozsvári Csaba ötvösművészete*, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2017.

Az ötvösség az iparművészeti műfajok legnemesebbike. A transzcendens világ és a földi méltóság legkézzelfoghatóbban mindig az ötvöstárgyakban jutott kifejezésre, ezért elkészítésükhöz a legnemesebb anyagokat használták: nemesfémeket, igazgyöngyöt, drágaköveket. Ékszerekként is az a rendeltetésük, hogy viselőiket kiemeljék a hétköznapi világból. A nemesfémek maradandóságának köszönhetően a legrégebbi korokból is maradtak fenn ötvöstárgyak, amelyek az emberiség reprezentatív művészi alkotásainak tekinthetők. A történelem során valamennyi kor és kultúra megteremtette a maga ötvösművészetének stílusjegyeit, amelyek a múzeumok jóvoltából a ma ötvöseinek is esztétikai mércéül szolgálhatnak.

Ozsvári Csaba (1963–2009) egyházművész volt, példáit is a vallási ötvöstárgyak (keresztek, kelyhek, ereklyetartók, püspöki pásztorbotok, tömjénfüstölők, misekönyvborítók) világából meríthette. Ismert tény, hogy a vallási tárgyú keresztény művészet a XIX. századtól egyre inkább kiüresedett, és elvált az új utakat kereső, világivá váló „nagy” művészettől. Az újonnan épülő templomok és berendezéseik régi korok letűnt stílusait igyekeztek követni, ugyanakkor a szakralitás világában is megjelentek a gyári tucatárúk. Ez pedig nem lehetett példa a maga útját kereső XX. század végi fiatal ötvösművész számára, aki – tudnunk kell – hívő és a hitét gyakorló katolikus volt.

Ozsvári a nagy megújulás korában született, abban a században, amely lázasan kereste a megújulás lehetőségeit, és a múlt elvetésével kívánta megteremteni a maga értékrendjét. Ez elől a megújulás elől a vallás sem zárkozhatott el, ha – a történelemben sokadszor, de lényegét tekintve változatlanul – meg akarta tartani emberformáló szerepét.

Nem először került sor ilyesmire: a kereszténység története során számos kisebb-nagyobb egyházszakadást élt meg – elég, ha az ötszáz évvel ezelőtti reformációra utalunk, amelyre a pápaság az ellenreformáció mozgalmával válaszolt. Szerb Antal így jellemezte a középkor és az ellenreformáció hite közötti alapvető különbséget: „Szélsőséges megfogalmazásban: a középkor embere letérdelt, mert áhitatot érzett, a barokk ember letérdel, hogy áhitatot érezzen.” A ka-

tolikus egyház a II. Vatikáni Zsinat idejéig lényegében az ellenreformációt elindító Tridenti Zsinat szellemében működött, és ezen a szellemiségen kíván korunkban gyökeresen változtatni. Ezt mutatja az egyházon belüli különféle megújulási törekvések erősödése is. Hogy ez a változás lehetséges, arra Apollinaire is utal *Égöv* című versében: „Csupán a vallás az maradt csak máig új s el nem avúl soha / S oly egyszerű akár a repülők terén a gépek csarnoka...”

Ezt vallotta Ozsvári Csaba is. Ugyanakkor azt is tudatosította a maga számára, hogy az egyházművészet korábbi gyakorlata nem folytatható. A modern építészet például már merőben új templomokat álmódott – elég, ha csak Le Corbusier ronchamp-i kápolnijára gondolunk. Ennek a változásnak pedig az egyházművészet teljes területére ki kell terjednie.

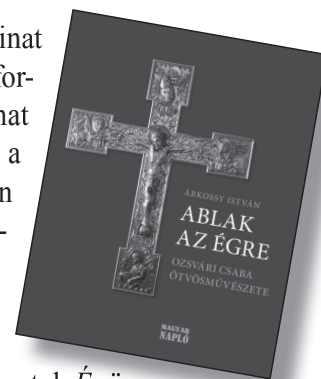
A modern kor azonban nemcsak lehetőségeket, de veszélyeket is rejt. Mindenekelőtt az arctalan „világstílus” veszélyét: a globalizációét. Az elszemélytelenedés, az egyéni arculat elvesztése fenyegető jelenség, amelyre csak a hagyomány tiszteletben tartásával lehet válaszolni.

Egy fiatal magyar ötvös számára a legkézenfekvőbb tradíciónak az Árpád-kor ötvösművészete tűnhetett. Hiszen köztudott, hogy népünk a kereszténység felvétele utáni évszázadokban is megőrizte és új értelmezésben alkalmazta a népvándorlás korának pogány motívumkincsét. Így a magyarság addigi művészete, egyéni arculata továbbélhetett.

Ozsvári Csaba tehát ezt az utat választotta. Az általa felvállalt tradíció megtermékenyítette képzelőerejét: tobzódhatott – és tobzódott is – e hagyomány rendkívüli gazdagságában.

Mint egyházművész – bár folyamatosan és sokat alkotott – nem tartozott a hazai művészeti élet közismert szereplői közé. Munkái azonban – a rendszer-váltásnak is köszönhetően – hazánkon kívül a világ számos országába eljuthattak. Nemcsak kiállításokon mutatkozott be, de megrendeléseket is kapott mindenfelől, s ezek ismertté tették a nevét. A két katolikus egyházfő, II. János Pál és XVI. Benedek számára is készített ötvösműveket.

Mindössze 46 évet élt. Tiszta élete és munkássága arra indította a Magyarországi Schönstatt Mozgalmat, hogy kezdeményezze boldoggá avatását.

A róla szóló szép kiállítású album szerzője Árkossy István, aki a „tudós festőművész” tájékozottságával és alaposágával, a témához illő cizelláltsággal mutatja be nem pusztán az ötvösművészt, de az ötvösség történetét és annak technikai műhelytitkait is.

A kötet témavilága ugyanakkor ennél is átfogóbb, összetettebb. A bevezetőben például a következő gondolatokat olvashatjuk: „Talán elmondható, olyasféle idők járnak manapság mifelénk, amikor falanszter világunk felpörgött zaklatottságában az önmagába forduló békés lelkek nyugalma helyett egyre inkább valamiféle falkaszellem lármája hatja át nap mint nap a megfáradt emberi szíveket. [...] A teremtő géniusz jóvoltából mindemellett létezik egy másmilyen birodalom is: a művészi ékességek birodalma, amelyben viszont a harmónia csendje uralkodik, ahol mindegyiknek az áhítat, a magasztosság és a hit ereje van jelen.”

E megállapítások meggyőzően tanúsítják, hogy az *Ablak az égre* nem csupán egy kiváló alkotóról és az általa képviselt művészeti ágról szóló tanulmány – több annál: bölcséleti ihletésű kultúrkritika és művészeti hitvallás is.

A kötet ismeretében még bátrabban állíthatjuk: Oszvári Csaba ötvösművész életműve nem zárult le halálával, üzenete van a mának és a jövőnek is. Ahogyan Árkossy István írja: „...őszinte vágya és célja volt alkotómunkája mellett az egyházművészeti posztgraduális képzés elindítása is, az ehhez szükséges művészeti fórum megteremtése, amely átkarolná az egyházművészet minden területét, a képzőművészet és az építészetet keresztül egészen az ötvösművészig oktatásáig.”

Van tehát mit tennünk a művész emlékezetéért, az ő szellemében...

Lelkes István

7. zsoltár

Kultúrtörténeti kalandok Szerb Antal:
Nagy emberek gyermekcipőben,
 Szépmíves Könyvek Kiadó,
 2017.

Szerb Antal könyveit a kiadók mostanában szívesen jelentetik meg; előszeretettel tárják az olvasó elé eddig fiókokban lappangó műveit, illetve támogatják a munkásságáról szóló tanulmányok kiadását. Elég a Magvető Kiadó szépirodalmi köteteire, *A hammelni patkányfogó* hagyatékából való friss közlésére, továbbá Havasréti József Szerb Antal-monográfiájára gondolnunk. Az elsősorban rádióelőadások szövegét tartalmazó *Nagy emberek gyermekcipőben* is ezek sorába tartozik. A könyv kettős feladatot lát el: leginkább esszéisztikus írásokat gyűjt össze, ám szépirodalmi töredékeket is közread.

Szerb Antal pályájára is jellemző volt e kettősség – szoros összefüggésben írásainak nehezen besorolhatóságával. Az író nem a „vegytiszta” irodalomtörténeti irányultság foglalkoztatta – éppen ettől olvasmányosak a szövegei.

Már a kötet első esszéjében is ez a szemléleti jegy fedezhető fel. Az *Elmélkedés a regényről* a regénytörténet feltárása során mutatja meg különböző koroknak a csodához való viszonyát, mitológiáit, mitológiaképzését – legyenek e mitológiák az isteni vagy az idealizált emberi világhoz kötöttek. Az esszéista a csoda tulajdonságainak tárgyalásakor eljut a lélek felülmúlhatatlan tematikájához, amely szerinte fokozatosan fő irányvonallá válik az irodalomtörténetben: „a lélek mint csodálatos valóság... [...] itt kezdődik a pszichológiai regény, későbbi korok nagy és gyönyörű rögeszméje”.

Az *Elmélkedés a regényről* egyébiránt ugyanazzal a szépirodalmihoz közelítő nyelvezettel és hozzá kapcsolódó szemlélettel nyit, mint a *Budapesti kalauz Marslakók számára*: az Idegen, a kultúránkat nem ismerő lény beemelésével, és azzal a nehézséggel, hogyan is lehetne számára megmagyarázni világunk sajátságát. („Képzeld el megint egyszer, hogy közénk jön a jeles szimbolikus idegen, gyakori vendégünk a XVIII. század óta, amikor még bennszülött volt a neve, és gyakran Otahaiti szigetről érkezett. De lehet Marslakó is, amint a természettudományos múlt században volt szokásos.” – *Elmélkedés a regényről*; „*A Marslakó egy szép nap szerencsésen meg-*

érkezett Pestre [...] Uram, igen tisztelt Idegen, mindenekelőtt arra kell nyomatékosan kérnem...” – *Budapesti kalauz Marslakók számára* [kurzíválás: az eredeti szövegben]). Szerb Antal fokozottan érdeklődik az idegen, a meghódított, a gyarmatosított iránt, így e problémák gyakran feltűnnek a kötet fikciós töredékeiben.

Az *Elmélkedés a regényről* szövegéhez hasonlóak *A romantika* sorai: mindkét írás próbál nem túlságosan eltávolodni az irodalmat érintő vizsgálódásoktól. Az utóbbi (is) a társadalmi módosulások és az irodalom összefüggéseit tárgyalja. A romantikát mint a polgárság megjelenésének következményét értelmezi: „A romantikus stílus társadalmi háttere a polgárság. A megelőző stílusok mind többé-kevésbé arisztokratikus jellegűek voltak, valamennyien királyi udvarok és főúri kastélyok levegőjében születtek, és előkelő emberek életformájához alkalmazkodtak. A romantika egyidős a francia forradalommal és az angol ipari forradalommal, tehát a polgárság életjutásával. [...] Az élet szürkesége váltja ki az írókból a romantika erős színeit.”

A *Költők és hősök* ugyancsak az *Elmélkedés...*-sel fémjelzett esszévonulathoz tartozik: az irodalmat az ütközetek, háborúk megvalósulása szempontjából és leírásuk módja alapján közelíti meg. Homérosz munkásságát értelmezve a irodalom forrásvidékénél próbálja feltárni az irodalom és a háború összefüggéseit: „Az elbeszélő költészetnek legősibb tárgya kétségkívül a háború.” Szerb Antal – Hérodotosz leírásából kiindulva – az ismertetett ütközetek végeredményét erősen a *szavak* értelmezéséhez kapcsolja: a helytelenül felfogott jóslat vesztes léte eredményez. A szó, az irodalom és a háború tehát szorosan összetartozó jelenségek. A szerző e tematika és a irodalom összekapcsolódásának egyik legnevesebb példáját a waterlooi csata kapcsán jelzi: „A háborúnak irodalmi fontosságát igazolja, hogy a francia realizmust egy csatajelenettől szokás számítani: a waterlooi ütközet leírásától Stendhal *A pármái kolostor* című regényében.”

Az említett fejezetekben az irodalom mint központi kérdés létezik, ennek határait villantja fel a szerző. *Az ismeretlen Vörösmarty* vagy a *Túl az óperencián* azonban erősebben összpontosítanak a kiemelt problémára: Vörösmarty műveire, illetve az utópia műfajára.

Ezeknek mintegy ellentétéként értelmezhetők a *Nagy emberek gyermekcipőben* és *A költők és a pénz* című írások. Az első a szerzők gyermekkorával foglalkozik: az anyához, az apához és az iskolához való viszonyulást taglalja különböző alkotóknál (például Szent Ágostonnál, Dickensnél, Goethe-nél, Rousseau-nál, Katona Józsefnél, Petőfinél). Szerb Antal a nevelési intézmény kapcsán tudja leginkább hangsúlyozni a társadalomba való beilleszkedés nehézségét. („Lelkükben megőriznek valamit a gyermekből vagy a kamasz fiúból – és némelyik szerint éppen ez a bennük tovább élő gyermek vagy gyermekifjú teszi őket költőkké, írókká.” „De akármilyen környezetből kerül is ki az író, rendszerint nem érzi otthon magát a társadalomban, idegen, nem odavaló az emberek közé gyermekkorában.”) Az idézetek jól szemléltetik az esszéíró érzékenységét, ugyanis egymásba fonódva jelzik az általunk említett kérdésköröket. Így felfedezhető az is, hogy a szerző az idegenség többféle értelmezésében gondolkodik. Kétségkívül pozitívan minősíti a kötet szerkesztőinek munkáját, hogy mindez ilyen plasztikusan tárul fel a kötetben.

A költők és a pénz szövege nagyobbik részében a *Nagy emberek gyermekcipőben* eljárását alkalmazza, azaz a tematikus egységet – itt a pénz tematikáját – helyezi előtérbe. Eloszlatja azt a tévhitet, hogy a verselők mindegyike ügyetlenül kezeli az anyagi javakat, ugyanakkor alátámasztja nem egy szerző esetlenségét e tekintetben. A magyar irodalomtörténetben ez utóbbi eseteket tartjuk számon – Balassi Bálint, Kisfaludy Károly vagy Kazinczy Ferenc példája kapcsán. A költők pénzt érintő gondolkodását nagyban befolyásolhatta, hogy azt nem a líra, hanem a próza tárgyának tartották sokáig. („A költők általában úgy gondolták, különösen a régebbiek, hogy a pénz nem versbe való. Pénzről írhat a regényíró – meg is teszi.”) Nálunk Ady Endre volt az a lírikus, aki „megtörte a csendet” ezen a téren. Szerb Antal szerint a szerzők számára nem a vagyon a fontos, hanem az általa történő „besorolás” – azaz a vagyonosodás révén a társadalom egy szerzöt többnek, jobbnak gondol. Ez az esszé már témaválasztásából adódóan is csak pár lépésre áll a szigorúan vett irodalomtól.

A *Nagy emberek gyermekcipőben* és *A költők és a pénz* könnyed beszédmódjával, de a felhalmozott

tudás ismervével pontosan azt az esszéírói hagyományt képviseli, amit annyira kedvel a nagyközönség Szerb Antal szövegeiben.

A szerkesztői, kiadói tervezés leleményére vall egy másik érdeklődési terület megjelenítése – két eltérő szövegtípuson keresztül. Ismeretes tudniillik a szerző elfogultsága a rózsakeresztesek iránt. A *Nagy emberek gyermekcipőben* talán éppen ezért szerepelt együtt egy, a rózsakeresztes mozgalom főbb problémáit fejtegető esszé és egy olyan szépirodalmi töredéket, amelyben e kérdéskör szintén felvetődik. *A rózsakeresztesek* című esszé, amelyet az irodalomtörténet a *Pendragon legenda* mellett emleget, feltárja a társaság körüli mendemondákat, a tudomány és a hit erős közelítésének vágyát, a XVIII. század fogékonyságát a titkos társaságok felé, politikai érdekek jelenlétét e téren, illetve a mozgalom állítólagos magyar vonatkozásait („De a legnevezetesebb magyar rózsakeresztes Kazinczy apósa, gróf Török Lajos volt.”). Az esszé szerzőjére érdekes kettősség jellemző: egyfelől számos legendát varázstalanít, másfelől azonban vonzódása a legkevésbé sem gyengül a rózsakeresztesek iránt: „Ha sok is volt közöttük a bolond és a csaló, a társaságok magvát mégis olyan emberek alkották, akiket az igazi megismerés vágya, az igazság felé küszködő nyugalanság vezetett.” *A rózsakeresztesek* mellett a *Századvég* immár irodalmi műként folytatja a legendaértelmezést, nagy műveltséganyagot mozgatva.

A legutóbb említett fikciós darab – csakúgy, mint a *Conquistador*-töredék – szépirodalmi formába rejtve irodalomtörténeti, történelmi fejtegetéseket tartalmaz. Éppen ebből adódik a befogadónak az az érzése, hogy a szerző szépprózájának olvasásakor is sokat tanul. A kötet harmadik mellékletében, a *Stílusparódiákban* pedig megmutatkozik Szerb Antal sajátos humora is, amelynek megértéséhez természetesen szükség van némi olvasottságra: nem árt ismerni hozzá Kölcsey Ferenc és Kisfaludy Sándor könyveit.

Szerb Antal *Nagy emberek gyermekcipőben* című gyűjteményének kiadása kétségkívül jó választásnak bizonyul, hiszen felvillantja a magyar esszéirodalom legszebb időszakát. Reméljük, talán utat is mutat egy olvasóközpontú írásmód felé.

Kovács Flóra

„Talán mert most nem fáj, hiába szomorú” Papp Dénes: *Csóva*, Magyar Napló Kiadó, 2017.

Fekete-fehér kalászmezőben rohanó, elmosódott alakok, egyszerű betűtípus, hátul rövid részlet az egyik novellából, a cím azonban sárgával kiemelt: *Csóva*. Ahogy kezünkbe vesszük Papp Dénes kötetét, nem tudjuk levenni szemünket erről a sárga „fényben” úszó szóról, hiszen a konnotációs töprengés olyan széles spektrumát indukálja, hogy már akkor elkezd spekulálni az egyszéri irodalomszerető, amikor még ki nem nyitotta a könyvet.

A publikált 17 novella az elmúlt 15 év termése, a sokoldalú (tanárként, irodalmárként, dalszerzőként egyaránt tevékenykedő), miskolci születésű Papp Dénes pedig nem a címmel bizonyítja egyedül, hogy még a műfaj berkein belül is mennyire gondosan választja meg a szavait. Novellákhoz képest is a gazdaságosság fémjelzi munkáit, az elemi kimondás egyszerűsége és ereje gravitálja az egyes történeteket és magát a válogatást is.

Papp figurái sokszor kiszolgáltatott, kitörni nem tudó karakterek. Visszatérő motívumai a paraszti, illetve vidéki lét, a menekülés és a magány, amiket sokszor bibliai allúziókkal emel kimond(hat)atlan mélységek fölé. Itt nincsenek legkisebb fiúk és tündérmesék, elnyomott tehetségek, szélesvásznú élet-sorsok, de elrugaskodott kegyetlenkedés vagy monumentális igazságtalanság sem. Élet van, minden szagával és ízével, esendőségével és felelősségével.

Az *Üsse kavics!* Ádámja és Indiánja a kollégiumból kiszökve kissé valóban a bajt keresi: isznak, kötekednek, és közben a többszörösen nehezített árva-féltárva lét útkereső, illetve utat nem kereső, csel-lengő-kongó szótlansága rajzolja körül ezt a mai napig aktuális és érvényes, már-már tradícióvá érő, és mostanra egyre csak fokozódó problémát.

A *Jómadarak* című írás iskolapéldája a magyar *kisreálnak* (már-már az lehet az érzésünk, hogy éppen tegnap hallottuk valamelyik ismerősünktől az esetet): a történet középpontjában a dörzsölt vállalkozó áll, aki nem jelenti be alkalmazottait (főhőseinket), és utána őket vádolja meg telefonlopással, és persze az évek rutinja megtanítja az olcsó (nejlon) pszichológiára is: zsarolással próbálja egymás ellen kijátszani őket.

„– Úgy gondolom, a legkevesebb, hogy megszabadulunk a tolvajtól. Na persze, ehhez tudnunk kell azt is, hogy ki az. Nos, ebben kérem most együttműködéseketek.

Az étkezöben egy pillanatra kövé vált a csönd.

– Nem muszáj kimondani a nevet, elég rámutatni – szolt újra.”

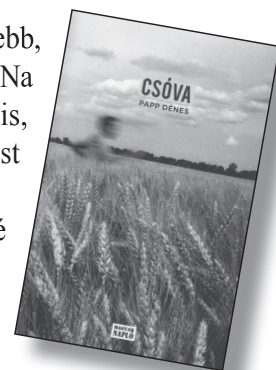
Persze az évek a fiúkat is megtanították: jobb nem ugrálni... Mégis, a novella igazi tragédiája nem ez, hanem az a vasgolyóként visszamaradt bizalmatlanság és hit nélkülség, hogy nem tudjuk, nem történt-e tényleg lopás, és hogy nem valamelyik főszereplőnk volt-e, aki valóban elkövette.

Pappnak jó érzéke van lényegre törően, egy-egy jól választott szociolektusbeli sajátossággal felskiccelni egymástól gyökeresen eltérő perszónákat. Legyen szó a *Szomorú* című novella átmeneti otthonban élő egyedülálló anyukájáról, vagy a reprezentáció erejét egy paratextuális gesztussal („Jelen írásnak nem szerzője, pusztán szerkesztője vagyok...”) megerősítő *Törődöm* szanatóriumban kezelt én-elbeszélőjének szövegéről.

A gazdaságos tömörségű kispróza néha odáig „fajul”, hogy líraivá sűrűsödnek az érzelmek és a gondolatok az egyes novellákban. A *Füstkarton* „Hogyan mondjam el?” ismétlései, vagy az olyan szekvenciái, mint „Ostromlom a napot, mikor a történet magához nyúl, hogy egy olyan tett maradjon fedetlen, mely szemérmetlenül is szeplőtlen”, már-már prózaversszerűvé formálják a szöveget. Sőt, Papp az abszurdtól sem áll messze, *A feledékeny emberek betegesek* Boris Vian-i reminiscenciának érződhet: megindító, nyers, és mégis öblös humorral lesz olvasmányos.

A kötet elolvasása után is még újra és újra eszünkbe juthat a cím. Mert mi is a csóva? Különböző jelentései átfogó metaforaként szolgálnak a teljes emberi életre, életútra. Hiszen a csóva a szalmából csavart gyújtós, az emberi élet kezdeti, induló szikrája, majd tündöklése üstökösként, és végül a határjelként álló kis gödör vagy halom, mely interpretáns a sír és a halál utáni emlékek erőteljes, pasztikus képét, gondolatát asszociálja. Így jelképezi egyszerre az emberi lét kisszerűségét és nagyszabású mivoltát. A folytonosan zuhanó keserűségben a csoda fel-felvillanó csóvái világítanak reményt ezen a nagy és nehéz úton, reprezentálja azt akár egy bronzkarika vagy egy kapucsínó: „Talán mert most nem fáj, hiába szomorú.”

Varga Viktor

Báger Gusztáv (1938, Csörötnek) József Attila- és Bertha Bulcsu-emlékdíjas költő, a Szabad Német Írószövetség Ezüstkönyv-kitüntetettje. A közgazdaságtudomány kandidátusa, az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének főigazgatója, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *Napharang* (válogatott és új versek, 2017).

Both Balázs (1976, Sopron) költő. 2002-ben végzett a Benedek Elek Pedagógiai Főiskolán. Jelenleg a Soproni Rendőrkapitányságon dolgozik szolgálatparancsnoki beosztásban. Legutóbbi kötete: *Romfalon virágmag* (versek, 2018).

Csapody Miklós (1955, Sopron) irodalomtörténész, történész, szerkesztő, politikus. A Művelődési Minisztérium Irodalmi Főosztályának előadója, illetve főszerkesztője, majd az OSZK munkatársa volt. 1990 és 2010 között országgyűlési képviselő (MDF). Jelenleg a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Molnár Tamás Kutató Központjának munkatársa. Legutóbbi kötete: *Bánffy Miklós kettős küldetése* (2015).

Dobozi Eszter (1956, Cegléd) József Attila-, Pílinszky-, Kölcsey-, Arany János-díjas költő, író. A kecskeméti Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola, Gimnázium, Szakközépiskola és Alapfokú Művészeti Iskola igazgatója. 1989 óta a Forrás külső munkatársa. Legutóbbi kötete: *Ahogy ő néz, ahogy ő lát* (válogatott és új versek, 2015).

Fekete Vince (1965, Kézdivásárhely, Románia) József Attila-, Sziveri János- és Pro Literatura-díjas, Erdély Kortárs Magyar Kultúrájáért-díjas költő, műfordító. A Helikon, az Előretolt Helyőrség, 1999-től a Székelyföld szerkesztője, 2004-től főszerkesztő-helyettese. Legutóbbi kötete: *A világ újra* (versek, 2017).

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. József Attila- (2000), MAOE Életmű- (2006) és Arany János-díjas (2015). 2011-ben kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével. Legutóbbi kötete: *Fájó holnapok* (rövidprózákat, 2018).

Filip Tamás (1960, Budapest) költő. Közjegyzőként dolgozik. A Kortárs, majd a Magyar Napló versrovatát szerkesztette. A Dokk világhálós költészeti folyóirat főszerkesztője volt. József Attila-díjas (2017). Legutóbbi kötete: *Tejút nappal* (versek, 2017).

Gál Ferenc (1961) költő. Az ELTE BTK történelem–angol szakán végzett. Művészetfilozófiai PhD-tanulmányokat folytatott. 1986 óta publikál. Szentendrén él. Legutóbbi kötete: *Az élet sűrűjében* (versek, 2015).

Gy. Szabó András (1953, Balassagyarmat) irodalomtörténész, előadóművész irodalmi estjeivel beutazta a Kárpát-medence magyaralkta területeit, fellépett a bécsi, müncheni, norvégiai és svédországi magyar klubokban. 1987-től rendszeresen publikál a Vigiliában, a Hittelben és a Magyar Naplóban. Más kitüntetések mellett Czine Mihály-díjban (2013) részesült. Legutóbbi kötete: *A végakarát* (novellák, kisregény, 2018).

Hajnal Csaba (1969, Mór) író, szoftverfejlesztő. Vállalkozóként elektronikus dokumentumkezeléssel foglalkozik. Óbudán él, szépprózát 2016 óta publikál. A 700 tagú Irodalmi Szalon meletti szervezője.

Kántor Zsolt (1958, Debrecen) költő, író, szerkesztő, pedagógus. A debreceni Tanítóképző Főiskola ének–könyvtár szakán szerzett diplomát. 1992-től a Sodrás szerkesztője, 1993-tól a Tevan Kiadó Kft. igazgatóhelyettese. A Bárka folyóirat alapító-főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Az idő szaván fogja a nyelvet* (versek és novellák, 2016).

Keresztes Dóra (1953, Budapest) többek között Ferenczy Noémi- és Balázs Béla-díjas képzőművész. A Magyar Iparművészeti Főiskola tipografikus szakán végzett, majd annak továbbképző Intézetében 1979-ben. 1980–1990 között Múzsák c. folyóirat művészeti szerkesztője volt. Alapító tagja a Magyar Illusztrátorok Társaságának és a Magyar Plakát Társaságnak. Az Utisz Grafikai Stúdió művészeti vezetője. Legutóbbi megjelenése: *Lélek-Jelen-Lét* (Peking, Today Art Museum, csoportos képző- és iparművészeti kiállítás, 2018).

Kiss Benedek (1943, Akasztó) kétszeres József Attila-, Péterfi Vilmos- és Babérkoszorú-díjas, Quasimodo-életműdíjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, műfordító. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. A Kilencek tagjaként indult. A bolgár irodalom fordítója. Legutóbbi kötete: *Lombjukat a fák elejtik* (versek, 2014).

Kelemen Erzsébet (1964, Edelény) Debrecenben élő író, költő, drámaíró, irodalomtörténész és kutatótanár. A Szent József Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégiumban tanít. Doktori (PhD) fokozatot 2011-ben szerzett. Tizenhat kötete jelent már meg. Képviseiből több alkalommal rendeztek kiállítást. Legutóbbi kötete: *Rorate* (versek, 2017).

Kovács Flóra (1982, Hódmezővásárhely) irodalomtörténész (PhD). Magyar és francia szakon végzett. Legutóbbi kötete: *Az emlékezés a kortárs erdélyi irodalomban* (2015).

Lackfi János (1971, Budapest) József Attila-, Gérecz Attila-, Déry Tibor-, kétszeres Quasimodo-, Prima Primissima-díjas költő, író, műfordító. Az ELTE magyar–francia szakán végzett. 1994–2013 között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *Emberszabás* (versek, 2018).

László Noémi (1973, Kolozsvár, Románia) József Attila-, Zelk Zoltán- és Sziveri János-díjas költő. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar–angol szakán végzett, az ELTE bölcsészkarán doktorált modern angol irodalomból. A Helikon szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Bodzabél* (gyermekversek, 2017).

Lelkes István (1937, Pécs) festőművész. 1961-ben szerzett diplomát a Magyar Képzőművészeti Főiskolán. 1966 és 1985 között adjunktusként dolgozott a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Rajz-Művészettörténeti Tanszékén. 1974 és 1983 között a József Attila Tudományegyetemen művészettörténetet tanított.

Lukáts János (1943, Budapest) író, költő, könyvtáros, irodalomtörténész, a Berliini Humboldt Egyetem magyar lektora volt 1981–1983 között. A verseken és novellákon túl írt történelmi regényt, ifjúsági és meseregényt, drámákat, esszéket. Legutóbbi kötete: *Holnap előtt* (novellák, 2015).

N. Szabó József (1949, Nagybörzsöny) nyugalmazott tanszékvezető, egyetemi tanár, a Nyíregyházi Egyetem professzor emeritusa. Apáczai Csere János-díjas (2007), 2015-ben pedig kitüntették a Magyar Érdemrend lovagkeresztjével. Legutóbbi kötete: *A Magyar Kommunista Párt kultúrpolitikája a demokrácia kiépítése idején (1945–46)* (2015).

Méhes Károly (1965, Pécs) költő, író, műfordító. 1991-ben végzett a Janus Pannonius Tudományegyetem magyar–esztétika szakán. 1991-től a Dunántúli Naplónál dolgozik újságíróként. A Forma-1-es autóversenyzés egyik legismertebb magyarországi szakértője. Radnóti-díjas (1996). Legutóbbi szépirodalmi kötete: *Néma galambok utcája* (regény, 2015).

Oláh Katalin Kinga (1974, Budapest) szobrászművész. A Magyar Képzőművészeti Egyetemen végzett 2004-ben. Munkái Aachenben, Budapesten, Budakeszin, Biatorbágyon, Csöngén, Pécsen, Tokajban, Vecsésen, Zsámbékon vannak. Legutóbbi kötete: *23 '56-os. '56-os arcképcsarnok* (Kiss Adéllal és Oláh Mátyás Lászlóval közösen, művészeti album, 2017).

Pomogáts Béla (1934, Budapest) József Attila- és Széchenyi-díjas kritikus, tanár, irodalomtörténész, az irodalomtudományok doktora. 1965 óta a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. Legutóbbi kötete: *Erdélyi műhely Budapesten* (irodalmi tanulmányok, 2016).

Pozsgay Imre (1933, Kóny – 2016, Budapest) politikus, egyetemi tanár. 1976 és 1980 között kulturális, majd 1982-ig művelődési miniszter. 1982 és 1988 között a Hazafias Népfrent Országos Tanácsának titkára, 1988 és 1990 között államminiszter. 1983 és 1994 között országgyűlési képviselő. 1980 és 1989 között a Magyar Szocialista Munkáspárt Képviselőtestületének tagja. 1990 májusa és novembere között a Magyar Szocialista Párt országgyűlési frakciójának vezetője. Meghatározó szerepet játszott a rendszerváltozás folyamatában. Utolsó önálló kötete: *Koronatanú és tettestárs* (1998).

Rakovszky Zsuzsa (1950) Kossuth-, József Attila-, Babérkoszorú-díjas költő, író, műfordító, szerkesztő, könyvtáros. Az ELTE magyar–angol szakán végzett. 1982–1986 között a Helikon Kiadó szerkesztője. 1986-tól szabadfoglalkozású író, a Digitális Irodalmi Akadémia alapító tagja. Sopronban él. Legutóbbi kötete: *Célia* (regény, 2017).

Réger Ádám (1986, Csorna) szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanult magyar, történelem és hittan szakon, jelenleg az Irodalomtudományi Doktori Iskola doktorandusza. Régi magyarországi irodalommal kapcsolatos dolgozatai tanulmánykötetekben és különböző folyóiratokban jelentek meg.

Salamon Konrád (1941, Pécs) történész, az MTA doktora. A népi falukutató mozgalmat, illetve az I. világháború és a trianoni béke közötti időszakot kutatja. Legújabb kötete: *„Harag és elfogultság nélkül”* (irodalmi és történelmi tanulmányok, 2017).

Simon Adri (1974, Szeged) költő, szerkesztő. Verseket, irodalomkritikát ír, írásait többek között az Irodalmi Jelen, a Magyar Napló, a Parnasszus, A Vörös Postakocsi print és online folyóiratok közlik. Legutóbbi, *Földéregés* című verskötete 2015-ben jelent meg. 2016 óta a Magyar Napló Kiadó szöveggyűjtője, 2017 óta az Irodalmi Jelen kritikarovatának szerkesztője.

Tüskés Anna (1981, Budapest) irodalomtörténész, művészettörténész, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet tudományos segédmunkatársa. Fő kutatási területei: Illyés Gyula, XX. századi magyar irodalom, egyetemtörténet, peregrináció, középkori művészet és építészet.

Varga Viktor (1987, Budapest) szerkesztő, kritikus. 2011-től a PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe: a fantasztikus műfaj elmélete és magyarországi megjelenési formái. A Kortárs Online filmes rovatának vezetője volt.

Vasadi Péter (1926, Budapest – 2017, Budapest) József Attila-, Kossuth-, Füst Milán-, Arany János-, Stephanus- és Déry Tibor-díjas költő, író, esszéista. A Nemzet Művésze. Közgazdasági munkakörben, majd újságíróként dolgozott. 1967-től az Új Ember és a Vigilia munkatársa volt. Legutóbbi kötete: *A kórus kitart* (válogatott és új versek, 2018).

Vörös István (1964, Budapest) József Attila-, Jan Smrek-, Füst Milán-, Déry Tibor-, Vilenica- és Bohemica-díjas költő, író, műfordító, irodalomtörténész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Nyugati Szláv Nyelvek Tanszékének vezetője volt, a kreatív írás program oktatója. Legutóbbi kötete: *Szilágyi Örsébet e-mailjét megírta* (versátíratok Lackfi Jánossal közösen, 2018).